

Tartalomjegyzék

Szépirodalom

Tömöry Péter: Álomtervezőim-----	3
Forgách András: Tercett (A Szép, a Jó és a Gonosz) 1993, színmű-----	5
Kardos Ferenc: hajnali, Feléd, Új Messiás, Édesanyámnak-----	40
Csomós Róbert: Búvárkalandok bibliai vizeken (Részlet)-----	41
C. Toplák János: Mesterverseny- MERZ, Életperem-----	50
Sobor Antal: Az idő rajzai (Naplójegyzetek)-----	52
Kortárs szlovén költők (Nagy Zsuzsa összeállítása és fordításai)-----	57
Boris A. Novák: A Duna 91 nyarán (Dunava, poleti 91)-----	57
Milán Jesih: *** Hogy a vendégek elmentek már éjjel... (Potem, kogostje so odsli, ponoci...), *** Vörös haj, arcbőre szinte áttetsző... (Rdeici, lasje, oci svetlo zelene...) *** Moccanatlan, csöndes téli reggel... (Dlogo se v zimskem juton nic ne zgane...)-----	59
Peter Semolic: Pier della Francesco anygala (Angel Piera della Francesca), Apám (Oce), A ház (Hisa)-----	61

Tanulmány, kritika

Baranyai György: „amúgy meglebegtetve értelmünket“, avagy a harmadik háborító (Szövegkollázs Nádas Péterről írt tanulmányokból)-----	63
Csiky Ágnes Mária: A Duna kincse (Kabdebó Tamás: Danubius Danubia)-----	69
Péntek Imre: Megszenvedett (lírai) különvélemény (Karay Lajos: A bolond beszél)-----	72
Szemes Péter: Színház a tükörben (Nánay István: Ruszt)-----	76

Múltba néző

Ferencz Győző: Városcsináló egerszegi tükék-----	80
--	----

Építészet, képzőművészet

Vándor László: Egy 18. századi fatemplom rekonstrukciója (Az egykori zalacsébi fatemplom újra áll a Zalaegerszegi Göcseji Falumúzeumban)-----	104
Hagymás István: A mártonhelyi kolosszus (Aqulia János Szent Kristófjáról)-----	107
Kostyál László: A negyedik „ikszbe“ lépve (31. Lendvai Nemzetközi Művésztelep)-----	118

A címlapon Király Ferenc (Lendva-Szlovénia): Jel című szobra, az első belső borítón
Tülay Içöz: Torzó című plasztikája, a hátsó belső borítón Székely János Jenő: Végtelen
fejlődés című plasztikája, a hátsó borítón Németh János: Múlovarnó című kerámiája
látható. A művek a 31. Lendvai Nemzetközi Művésztelepen készültek.

Képjegyzék: A szövegközi illusztrációkat a 29. és 30. Lendvai Nemzetközi Művésztelep
festészeti anyagából válogattuk.

4. oldal: Lojze Logar: Meditáció II. (2002. – Lendva); 39. oldal: Franc Mesarič: Síkságra
néző ablak (2002. – Lendva); 49. oldal: Alexej Krašenič (Szlovákia): Cím nélkül (2002. –
Lendva); 51. oldal: Suzanne Király-Moss: A természet átalakítása (2001. – Lendva); 56.
oldal: Seid Hasanefendic-Trabzon (Bosznia-Hercegovina): Egyiptomba vezető út (2002.
– Lendva); 62. oldal: Göntér Endre: Kialudt tűzhely (2002. – Lendva); 68. oldal: Benes
József (Magyarország): Agyátültetés (2002. – Lendva); 75. oldal: Igor Banfi: A vára-
blakból kitekintve (2002. – Lendva); 79. oldal: Todorce Atanasov: Lepel (2002. – Lendva); 103.
oldal: Péter László (Magyarország): Világsátrak (2002. – Lendva)

Impresszum

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg), Müller Róbert (Keszthely),
Papp Ferenc (Nagykanizsa), Szántó Endre (Hévíz), Vajda László (elnök)

*

SZERKESZTŐSÉG

PÉNTEK IMRE főszerkesztő; BENCZE LAJOS (Szlovénia) főszerkesztő-helyettes

*

CZUPI GYULA, KISS GÁBOR, KOSTYÁL LÁSZLÓ,
MOLNÁR ANDRÁS, TAR FERENC

szerkesztők

*

MUNKATÁRSAK

Szemes Péter (tanulmány, kritika), Horváth M. Zoltán (képzőművészet);

Tóth Imre (pályakezök), Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország),

Major-Zala Lajos (Svájc), Makkai Ádám (Chicago, USA)

*

FERENCZ GYŐZŐ olvasószerkesztő; FARKASI PÁLMA CSILLA szerkesztőségi titkár

Készült Zala megye, Zalaegerszeg, Nagykanizsa,

Lenti, Hévíz önkormányzatának,

a Nemzeti Kulturális Alapprogram és

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

támogatásával.

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.

E-mail: pannont@dfmk.hu; Telefon: 92/598-070; Fax: 92/598-071

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Felelős kiadó: Lackner László
Előfizethető csekken vagy számlázással, mely a szerkesztőség címén igényelhető.

Számlaszám: Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg 75500801-10001882

Az egyes számok ára: 300 Ft. Előfizetési díj egy évre: 1200 Ft.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1219-6886

Borítóterv:

Graffit Stúdió, Telefon/Fax: 92/510-892; www.graffit.hu

Nyomda előkészítés és nyomdai munkák:

Gura Nyomda Bt., Zalaegerszeg, Bánya u. 2. E-mail: gurabt@axelero.hu

Tömözy Péter:

Álomtervezőim

*ajánlom: Fúzy Sárinak, Kótay-Dobre Juditnak, Adriana
Grandnak, Lőrincz Melindának*

ágyuk a színpad
sivár medence
légvízzel tele
fuldokolnak
nincs ki megmentse
és minék
a gondolatukat

az egyik holt szemmel néz rám
a másik pénzéért inal
a harmadik rabszolga csúf lány
a negyedik még ebihal

álmukat mindig máshoz mérik
megijednek ha létre kel
szelencéjükből a szellem
és parancsol: engem vigy el

görnyedt lélekkel
ványadt szívvel
az ellentmondás ugarán
tépelődnek a rossz vetésen
míg másnak általuk a nyár
már termést hozott
bőséges éltet
megnyugvást és dicskoronát
magukba hulltan mendegélnek
a tarlón

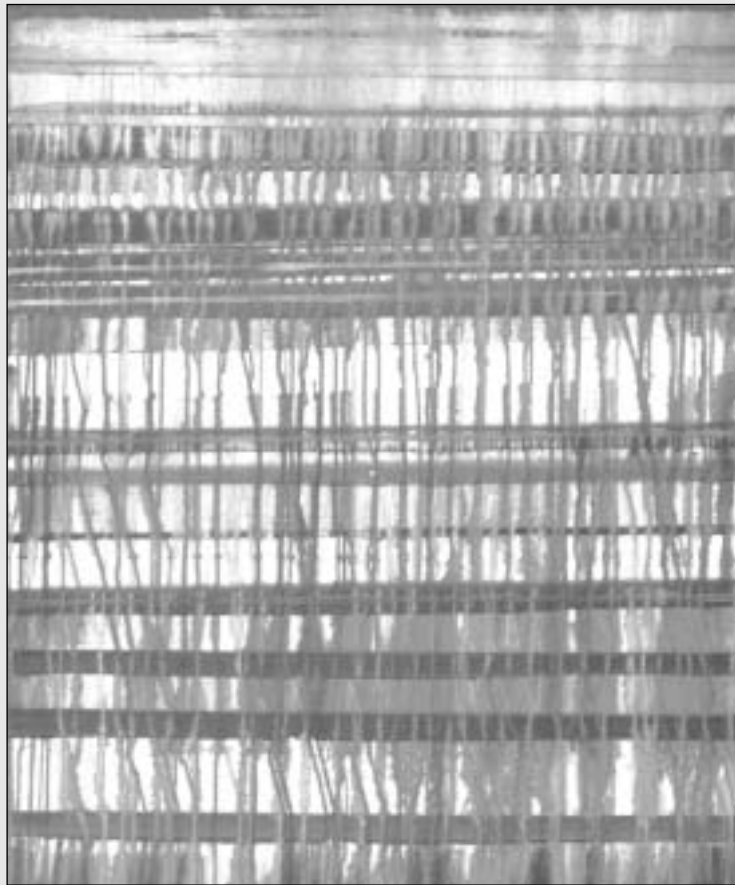
sebes a szív sebes a láb
mezítelen
mert szűz a lélek
bár vennék nem adja magát
mert terméketlen teremtésben
teremtődötten csillagok
taposunk rajtuk mi vakok
udvaruknak torz árnyképe

Tömöry Péter verse

mit visszatükröz a sötétből
fényük
és lógunk éjről éjre
álmuk csecsén mint mohó gyermek
puffatag étvággal kárminpirosan
kítartva arcunk a kelő napnak
képzeljük magunkat sugarasnak
akár az első angyalok
és közben törpe rabjaik vagyunk

kis szűzanyáink
áldjon meg isten
ezerszer áldjon
legyetek ámen
a legszebb imáinkon

Lichtenau, 2003. nov. 8.

Lojze Logar: Meditáció II. (2002. – Lendva)

Forgách András:

TERCETT

(A Szép, a Jó, és a Gonosz)
(1993)

(A darabban részletek hangzanak el Móricz Zsigmond *Búzakalász, Vadkan, Odysseus bolyongásai* és *Fehér selyemben* c. műveiből, valamint leveleiből és naplóból.)

1.

Színpad

A Búzakalász előadása a Renaissance-ban

Színpad és oldalpáholy

MÁRTA Mért nem akarja, hogy elváljunk?

ENDRE Elválni? Elválni? S ezt ilyen könnyen...? Aki ezt a gondolatot ki tudja mondani...

MÁRTA Maga szoktatott a gondolathoz... Különben régen tudom, hogy nem vagyunk egymáshoz valók.

ENDRE Hát a házasság... az végződhetik válással is?... Az én házasságom?

Megvilágosodik Móricz és Janka páholya. Némi feszültség érezhető a házastársak között, Janka állandóan Móricz arcát figyeli, aki nagy önfegyelmel próbál semmilyen érzelmet nem mutatni. Ha felír valamit a mandzsettájára, Janka azonnal el akarja olvasni, Móricz eltakarja.

MÁRTA Tudom, mert ilyet többet nem kap!... Aki itthon ül magának, míg maga az egész világot beszáguldja. Mi szükségem van nekem magára?... S magának mi szüksége van énám?... magának nincs másra szüksége, csak a munkára: hát én nem fogom zavarni, akkor dolgozhat kedvére!... mindent megtehet... ha nem lesz a nyakán egy aszszony, aki csak szerelmet akar és szerelmet keres...

ENDRE Ott, ahol találja.

MÁRTA Maga beszél?... aki az egész világgal bujálkodik? Aki az egész világ szeretője? Maga? Maguk? Akik a hatalom után futnak? Maguk szenvednek? Maguk áldozzák fel magukat? ...Az egész világgal nyilvánosan ölelkeznek! Fel kell tartani a kezüket, hogy nézzétek, milyen szép vagyok, jó vagyok, okos vagyok, a tietek vagyok... fűj! A legnemesebb érzéseiket kidobják a nyilvánosság elé, hogy a sarki kuttyáknak tessenek.

A páholyban Janka Móriczhoz fordul.

JANKA Ilyen vagyok?

MÓRICZ **ujját az ajkára téve** Psszt.

JANKA Ilyen vagyok?

MÓRICZ Ezek a te szavaid, édes, a te szavaid... De te itt ülsz mellettem, nem állsz ott a rivalda-fényben... itt ülsz mellettem és megvédesz – saját magamtól...

JANKA **utánozza Móriczot** Psszt.

A színpadon folytatódik Márta monológja,

MÁRTA Megszeretek egy rongyos kis fickót, aki alázatos és engedelmes, ott ül a szoknyám mellett, s azt ígéri, hogy a fajtájának ezeréves birka-türelmét teríti szőnyegül

a lábam elé..., akiről azt hittem, hogy egy életen át rabom lesz, a kiskutyám... Maga behízelegte magát..., s mikor már bent volt a budoárban a helyes kis öleb, elkezdett hízni, dagadni, s nicsak, mekkora komondor lett belőle...

A páholyban Móricz Jankához fordul

MÓRICZ Te etettél, te hizlaltál...

JANKA Hogy bírd, hogy kibírd...

Folytatódik a színpadi cselekmény

MÁRTA Hogy bírd, hogy kibírd! Lett volna valaha polgármester, ha nem tőlem kapja hozományul?... Maga senki! Maga nulla! Nekem nem imponál Kis András... Napóleon! Dzsingisz Kán! Nagy Sándor! ...Kis András!

A páholyban Janka Móriczhoz fordul

JANKA Kismóricz.

MÓRICZ Jól játszik, ugye?

JANKA Ez? Azt se tudja, mit beszél. Egy kukkot se ért belőle.

A színpadon folytatódik a cselekmény, a színpadi telefon megszólal

MÁRTA Nem fog telefonálni!... Nem fog telefonálni!

ENDRE De hát ki akadályozhat meg engem abban! Nekem kötelességeim vannak!

MÁRTA Nem fog telefonálni.

A színpadi telefon elhallgat

MÁRTA Na, viszontlátásra.

ENDRE Itt maradsz... Itt maradsz!

MÁRTA Soha!

ENDRE Itt... maradsz...

MÁRTA Törje el, törje el a karom... Eresszen el... Pizok... Eresszen el!... ha mondom... Erős... most mutatja meg az erejét...

ENDRE Meg is mutatom!

MÁRTA Jaj, fáj!...

ENDRE **elereszti**

MÁRTA Nem is fáj... Az ember azt hinné, hogy legalább ütni tud... Fúj! Se ölelni, se ütni?... fúj... ez akar parancsolni?

ENDRE Kutya.

MÁRTA Na... üss meg... Na, próbáld meg, de megöllek... Verekedjünk... Hadd lássam azt a parasztvért.

ENDRE Idegen férfi lakásáról jössz...

MÁRTA Mindig komisz gazembernek ismertem, de egy rabiátus, egyenes, egy tisztelteméltó, őszinte haramiának... aki még imponált is a vadságával... De ilyen alacsony kis dolog... Maga kis intrikus... Most már meg ne érintsen... mert meghalok... az undortól... Hernyó... Ez maga!

A színpadon Márta odamegy a színpadi tükörhöz, és egy népdalt dúdol, a haját igazgatja a páholyban Janka szemrehányóan suttog Móriczknak

JANKA Ez az én dalom... ez az én dalom...

MÓRICZ Én gyűjtöttem... A havasokban...

JANKA Nem szabad a dalt... az én dalomat... Nem szabad...

A páholyban Móricz az ajkára tett ujjal mutatja, hogy ne beszéljen, a színpadon Endre odamegy a kanapéhoz és felkapja a korbácsot

MÁRTA Ne suhogtassa azt a korbácsot... a szeretőm hozta... a szeretőm korbácsa.

ENDRE **eldobja**

MÁRTA **felkacag** Mi? Iszonyodik tőle?... Gyáva... Nem meri kézbevenni... Gyáva...

ENDRE Márta!

MÁRTA Gyáva paraszt.

ENDRE Most megverlek! Most jön a verés!

Három pofont ad neki

MÁRTA Megütött... megvert... megbecstelenített... El a szememből!... Egy Thurzót ütött meg egy paraszt... Aaa... földarabolni... Kutyáknak vetni... a parasztot...

Telefon csöng

Â, kutya, mielőtt kirepülsz, visszaadod, amit tőlem kaptál... Én tettelek polgármesterré, most azonnal lemondani... leköszönni... Azonnal... fogd a telefont...

ENDRE Meg van elégedve? ...angyalom.

MÁRTA Piszok!

ENDRE És te mi vagy?

MÁRTA Ne tegezz... ne tegezz... te fürtelem... te rabszolga...

A korbácsot fölveszi, ráüt Te pór! újra üti

Te paraszt... paraszt... paraszt...

minden szónál végigvág rajta

ENDRE A történelem szelleme... Igen... Paraszt vagyok... semmi más... **el akar menni**

MÁRTA Nem arra... nem arra! Az utcára? A szégyeneddel? Mindjárt kipublikálni! Engem odadobni?... Coki!... oda mész... Oda foglak zárni... mint egy kutyát... Lánkra... Ott fogsz élni... csak nekem... Csak az enyém leszel... Láncon... örvös eb... **subint a korbácsal**

Mars be!

ENDRE Nem... férfi sem vagyok... hím sem vagyok... mert akkor legalább azért imádna a nőstényem!... **bemegy az ajtón**

MÁRTA **mereven bámul utána. Aztán észreveszi saját kezében a korbácsot és irtózáttal dobja el magától. Didereg** Kicsim... kis kutyám... kis parasztom... Te szent... te édes... te tökéletes... te Krisztus... **az ajtóig csúszik** Gyereket akarok... tizenkét gyereket akarok.

2.

Színházi foyer

Móricz és Janka kabátban, kalapban állnak a kiürült előcsarnokban

MÓRICZ Jöjjön velem a színpadra, gratulálni a színészeknek.

JANKA Miért?

MÓRICZ Mert így szokás. Koccintanak. Vidámak és mindenki nagyon, de nagyon tehetségesnek érzi magát.

JANKA Nekem nem szokásom.

MÓRICZ Udvariatlanság.

JANKA Amúgyis faragatlan vagyok.

MÓRICZ Félreérténék.

JANKA Engem mindenki félreért.

MÓRICZ Egyedül beenged?

JANKA Nem tilthatom meg.

MÓRICZ Nem tetszett tán az előadás?

JANKA Nem elég, hogy a közönségnek tetszett?

MÓRICZ Tudom, hogy tetszett, figyeltelek.

JANKA Jobban tette volna, ha nem engem figyel.

MÓRICZ Ne fordulj el. Hallani akarom a hangodat. Látni akarom az arcodat.

JANKA Kiabáljak talán én is, mint az alakjai a színpadon?

MÓRICZ Alázatosnak kell lenni, császárném.

JANKA Nem tudok és nem akarok.

MÓRICZ Törje magát. Találja meg bennem a kielégítését, és ne vágyódjon más segítségére után, mert senki más ki nem elégítheti magát, csak én.

JANKA Szavak, szavak, amikkel elborít.

MÓRICZ Legyen elégedett azzal, amit én nyújtok magának: életre szólítottam magát.

JANKA Hogy a halált kívánjam tőle.

MÓRICZ Gazdaggá tettem magát.

JANKA Hogy még szegényebbnek érzem magam.

MÓRICZ A szeretés anyagából formáltam meg magát...

JANKA És gyűlöletesre torzított.

MÓRICZ Magába helyeztem az én szellememet.

JANKA Minden maga, én semmi se vagyok.

MÓRICZ Jöjjön.

JANKA Jöjjön maga.

MÓRICZ Ne csinálja ezt velem.

JANKA Ki csinál kivel mit?

és otthagya a döbönt Móriczot, aki kicsit tétovázik, aztán sarkon fordul, aztán mégis megfordul és Janka után kiabál

MÓRICZ Adjon egy órát! Egyetlen órát adjon!

Sötét

3.

Öltöző

MÁRIA Tudtam, hogy visszajön.

MÓRICZ Sötétben várt.

MÁRIA Nem vártam. Várják. Mások. Akiknek joga van a maga figyelmére. A maga szeretetére. Nem szeretném, ha eljönne maga is a bankettre. Egy férfi elég egy estére.

MÓRICZ Még nem is szerettem igazán, máris megcsalt.

MÁRIA Ne legyen olyan patetikus. Csináljon világot.

Mária cigarettázik. Szipkás cigarettát szív, hidegvérrel figyeli az író vergődését

Menjen a felesége után. Szép szomorú szemei vannak. Menjen a lánya után. Menjen a családja után. Köszönöm a ma esti sikert – de íróból nekem ennyi elég.

MÓRICZ **zavartan egy könyvet vesz ki a zsebéből – a Búzakalász frissen megjelent példánya –, nem tud vele mit kezdeni, végül Mária ölébe teszi** Ezt magának hoztam...

MÁRIA Nekem? **kinyitja a könyvet és olvasni kezdi a dedikációt:** „Simonyi Mária – a nem titkolható érzések – a ki nem fejezhető szívdobbanások csodálatos művésze – a Szép, a Jó, a Gonosz – vegye szeretettel a szeretet adta szerepet – Móricz Zs.” **felneéz** Köszönöm.

MÓRICZ Mit csinált ma? Kerestem...

MÁRIA Egész nap furcsa volt, bódult voltam, kikapcsoltam a telefonomat, emberekkel nem akartam találkozni...

MÓRICZ És én ezt elhiggyem?

MÁRIA Ért engem? Érti, amit mondok? Maga nagy medve. Nagyon izzad. Üljön már le. Na, ne lógassa az orrát. Szórakoztasson egy kicsikét. Mutassa meg, mit tud.

MÓRICZ Maga szándékosan ilyen velem. Maga nem ilyen valójában. Maga egy kicsi kislány, és most megjátssza nekem a dívát... Ugye? Én nem tudom, mi van velem. Olyan ez, mint a bárányhimlő. Ifjúkoromban elmulasztottam átesni rajta.

MÁRIA Kigyógyítsam?

MÓRICZ Senki sem halhat meg ártatlanul.

MÁRIA Most nem az ártatlanságról van szó. Nem is kívánom senkinek, hogy ártatlanul haljon meg. Csak egy aprócska tévedésről van szó. És ezt a tévedést könnyű helyrehozni. Maga valamit elképzelsz, és az magának elég. Maga azt képzeli, hogy én vagyok az – akit megírt. És maga szerelmes abba, akit megírt. És maga nem engem írt meg, hanem a feleségét írta meg. Maga tehát a feleségébe szerelmes. Maga felöltöztetett engem a felesége ruháiba. Maga a számba adta a felesége szavait. Egy színésznő nem kötelez semmire. Egy színésznő – görögtűz. Nem is éget. Csak egy díva... **feláll, felteszi a fátyolos kalapját** Gyógyuljon meg minél hamarabb, kedvesem, és legyünk barátok. Pajtások. Cinkosok. Írjon nekem ragyogó szerepeket. Írja meg az igazságot erről a magyar valóságról, de úgy, hogy nekem ragyogó szerepem legyen benne. Bármit eljászok.

MÓRICZ Én csak akkor tudok írni, ha égek.

MÁRIA Maga már három életművet megírt, drága barátom. Három életet elégetett. Ha nem huszonháromat. Pedig még csak nem is ismert engem.

MÓRICZ Ismertem, ismertem magát, Mária. Tizenkét éve ismerem magát. Tizenkét éve álmodom magáról.

MÁRIA Ja igen, a Hattyúvér. A Strindberg. Kis kezdő voltam. Nem tudom, mit ettek rajtam a férfiak...

MÓRICZ Azt, hogy kezdő... Áttetsző lobogás... Nem a kifejlett asszonyalak... Csak ígéret... Lidérc...

MÁRIA Nekem nincs lelke, Móricz – ezt ne feledje. Tőlem nem lobbanhat lángra lélek. Én csak akkor égek, ha már van láng – ami éget... És akkor is vigyáznom kell... El ne szálljon az életem, mint a pernye...

MÓRICZ Kirke... Kirke...

MÁRIA Mit mondott?

MÓRICZ Kirke.

MÁRIA **nem érti**

MÓRICZ Csal a lábba. Csal az ólba. **ökölbe szorítja a kezét**

MÁRIA Dühös?

MÓRICZ Maga nincs is – azt mondja?

MÁRIA Pontosan azt. **kimegy az öltözőből.**

MÓRICZ **leszegett fejjel áll a tükör előtt tovább**

MÁRIA **visszajön** Köszönöm a könyvet és köszönöm a dedikációt. A legnagyobb magyar írótól még nem gyűjtöttem be trófeát... Na jöjjön, jöjjön már – ne búslakodjon!

4.

Otthon

JANKA **földön ül egy csomó kézirat, papiros között, rendetlenségben, Móricz kalapban, nagykabátban betoppan** No, vége a bankettnek? **az óra éjjeli félháromat mutat**

MÓRICZ Nem mentem el. Mit csinálsz?

JANKA Nem mentél el? Olvasok. Nem szabad? Annyi olvasnivaló van itt.

MÓRICZ Mit keresel? Nincs semmi olyan, amit te keresel.

JANKA És ez? **egy papírlapot nyújt Móricz felé. Móricz bizonytalanul elveszi** Alig olvasható. Nagyon szenvedélyes.

MÓRICZ **még mindig nem kezdi el olvasni**

JANKA Nagyon szomorú.

MÓRICZ Mi ez?

JANKA Olvasd el. Nem érdekel? A lávafolyam egy megdermedt darabja. Vagy mi a szösz. Nagyon tanulságos.

MÓRICZ **leejti a papírlapot a földre, anélkül, hogy elolvasná** Édes szívem. **leül Janka mellé a földre.**

JANKA **idegesen elhúzódik** Mit akar tőlem? Menjen aludni. Fáradt. Karikás a szeme. Ünnepelet szerző. Vörösborot ivott?

MÓRICZ Fehéret. Sok szódával. Nem is ízlett. Tudja, hogy utálok a bort.

JANKA És már nem szomjas?

MÓRICZ Hazajöttem. Hozzád. Rád gondoltam egész este. Rád és a gyerekeinkre. Hogy nélkületek én – semmi se vagyok. Egy üres buborék. Egy elrongyolt írógépszalag. Egy szuszogó őseember.

JANKA Hát persze – az ötvenezer éves ember. Aki mindenkinél öregebb, aki mindenkinél ártatlanabb, aki mindenkinél szabadabb – mert csak azt mondja, ami fáj, ami kell „oáh, száraz, oáh szúr torok, oáh víz víz gyere fel, eriggy fel ég bele, ég bele, kék bele fel...”

MÓRICZ **megint megpróbálja magához vonni, de Janka megint elhúzódik**

JANKA Aki csak azt mondja, amit érez.

MÓRICZ Hazudjak?

JANKA Már hazudsz! Már a kérdéssel hazudsz!

MÓRICZ **felugrik és idegesen jár-kei a szobában. Nem törődik vele, hogy a papíron tapos, sőt, kéjjel bele is rüg egy-egy halomba – rettenetesen sok kézirat van** Hisz épp ez a baj, hogy nem tudok hazudni! Én mindent egyenesen csinálok. Nekem az igazság szent. Nincs is időm hazudni, mert bennem minden érzés azonnal formát kíván – az ilyen ember nem rejtőzködő, mindent rögtön kimond, amit lát, amit hall – csak átmegy rajtam, már ott van a papíron. Kétségbevonasz, pedig te vagy a bizonyosság. A hátam mögé leskelsz – pedig nincs ott senki, semmi! Sandaságot hánysz a szememre, és közben feltúrod a fiókjaimat – rendetlennek nevezel, és rendetlenséget csinálsz – aki az életem kerete vagy és támasza! Így nem lehet semmit elintézni! Ez így nem becsületes.

JANKA Régen minden írást megmutattál nekem.

MÓRICZ Most is.

JANKA Nem volt olyan sorod, amit ne olvastattál volna el velem.

MÓRICZ Most is.

JANKA Már abból, ahogy a kezembe vettem a papírt, már abból tanultál, figyelted a lélegzetvételemet, a szemöldököm vonalát, és már abból tudtad, mit kellett volna másként írnod.

MÓRICZ Most is.

JANKA Elmondtad a terveidet – mindenbe beleavattál – mi voltunk a két összeküvő...

MÓRICZ Most is.

JANKA Most meg már nem tudod, hogy hova dugd előlem!

MÓRICZ **zavarodottan néz maga elé** Ez csak véletlen. Buta véletlen. Időzavar.

Ez a színház... sok időmet felemésztette.

JANKA Úgy van! A színház... Parlagon hagyott föld... Művelni kell! Micsoda ócska, dohánybűzös kis garniszálló... hadiözvegyek számára... dohány-tőzsde helyett... az uracsoknak és úrinőknek.. Hogy megcsodálják az ősparasztot! Fölemészti az idejét az a micsoda? Maga? Aki az egész világgal bujálkodik? Aki az egész világ szeretője? Maga? Maguk? Akik a hatalom után futnak? Maguk szenvednek? Maguk áldozzák fel magukat? ...Az egész világgal nyilvánosan ölelkeznek! A legnemesebb érzéseiket kidobják a nyilvánosság elé, hogy a sarki kutyáknak tessenek. Megszeretek egy rongyos kis fickót, aki alázatos és engedelmes... Nekem nem tetszik, ha valaki infantilis..., ha gyermekes, nagyon szeretem, de ha infantilis, azt utálok... hagyja magát az orránál fogva vezetni... Nyilatkozik a lapokba. Amikor bejött az életembe, úgy lépett be, mint kuporgatott filléreivel a kisiú a mézeskalács-boltba... behízelegte magát... megjátszotta a kisiút... s mikor már bent volt, elkezdett hízni, dagadni, s nicsak, mekkora medve lett belőle...

MÓRICZ Későre jár, kedvesem. Nyugtalan vagy. Én is nyugtalan vagyok.

JANKA **mint aki idézi** Én magával mindent meg fogok beszélni! Soha többet maga nélkül semmit se teszek...

MÓRICZ Zakatol a szívem, majd megfulladok...

JANKA **idézi** Ah, édes kis parasztom!

MÓRICZ Szeretlek téged... Nagyon. Nagyon-nagyon. Tudod, hogy igaz. Tudnod kell!

JANKA Honnan tudnám?

MÓRICZ Húsz év. Húsz év húség.

JANKA Tiborc panasza. Húsz év húség. Úgy mondtad, mint akit kínpadra vontak - nem mondhat mást.

MÓRICZ Mondd meg, mit akarsz.

JANKA Hát én még akarhatok?

MÓRICZ **egyenesen Jankára néz** Minden a te kezében van, én asszonyom. Minden.

JANKA Szavak. A semmi hogyan lehet úr minden felett? A semmi mit tegyen, mikor már zuhan, zuhan? Egy semminél is kevesebb semmi, aki még annyit sem kérhet, hogy az, aki állítólag mindent neki köszönhet, ránézzen és rámosolyogjon.

MÓRICZ **mosolyogni próbál**

JANKA De nem parancsra. Szívből!

MÓRICZ Mosolygok.

JANKA Sírsz.

MÓRICZ Mosolygok rád.

JANKA Vicsorogsz rám.

MÓRICZ A szívem forró vérével mosolygok rád.

JANKA Megdermeszt ez a mosoly. Jégből van. Fehér selyemből van. Úri szabónál szabták. Színésznőkre szabták. Rám te ne mosolyogj. Engem te ne próbálj elcsábítani. Engem te már elcsábítottál. Kisiú a mézeskalácsboltban.

MÓRICZ Mit akarsz? Mit akarsz?

JANKA Már megint én akarjak? Mért kell akarni? Azt kell akarni, ami nincs. Nincs? Azért kell akarni, mert nincs? Mert nincs? Mert nincs?

MÓRICZ **felüvölt fájdalomában, felugrik és fejével rohan az üvegezett szekrénybe. Nem sérül meg az arca, de az üveg darabokra törik**

JANKA **iszonyodó arccal ugrik Móriczhoz, aki durván ellöki magától, támolyog a szobában**

MÓRICZ Törjön össze – törjön össze. Ezt akarod – ezt akarod.

JANKA *síri kezd.*

MÓRICZ *felkap egy gépelt kéziratot és elkezdí összetépní. Nem megy. Túl vastag. Különszedí és egyenként tépí el a papírlapokat.*

JANKA *megbabonázva bámulja. Egy idő után megszólal Várj. Segíték. Ő is tépni kez-di a kéziratokat. Egy darabig tépik-tépik, aztán egymásra néznek és nem bírják ki, felka-cagnak. Hisztérikus, de megkönnyebbült kacagás... megint ott vagyunk, ahol mindig...* De sokat írtál... De sok papirost összepiszkoltál, hallod?

MÓRICZ Őrütl vagyok.

JANKA Dehogy. Én vagyok az örütl.

MÓRICZ Két örütl.

JANKA Nem, te csak bolond vagy. Az örütl én vagyok.

MÓRICZ Az író meg én.

JANKA Ami ugyanaz.

MÓRICZ Csak rosszabb.

JANKA Akarsz a gyerekem lenni?

MÓRICZ Akarsz a szeretóm lenni?

JANKA Akarsz az üvegesem lenni?

MÓRICZ Az a drága üveg.

JANKA Az a semmi üveg.

elkezdí szedni a darabkákat fel a földről

MÓRICZ Vigyázz, megvágod magad.

JANKA Akar egy kis vért látni?

MÓRICZ Véres komolytalanság.

JANKA Olyan bolond vagyok. Bocsáss meg. Mindent tönkreteszék. Csinálom, csinálom, rombolom, rombolom, tudom, hogy összedől, tudom, hogy vége, tudom, hogy baj lesz, csinálom tovább, látom, hogy bolond vagyok, látom, hogy nem szabadna, csinálom tovább, teszem tönkre, teszem tönkre, lerombolom, amit építettem, lerombolom, amit építettem. *Picit hüppög*

MÓRICZ *büntudatosan átöleli, ringatja* Csacsiság. Ne félj, amíg engem látsz. Gondolj az ötvenezer éves emberre... Amint a világon elsőnek felfedezi a székelykáposztát... Jól megégeti vele a nyelvét, és azon túl úgy tiszteli, mint az Istent... És visszafele füttyörészik az áldozati kemence előtt, hogy hűtse vele a nyelvét...

Janka hozzábújik, mint egy kislány, felkacag

És ebből lesz egy új zene – a visszazene... Mindent visszafele... visszacsinálódik szépen minden... Mint a szegény ember, aki hazafele a vásárból elkölti a pénzt, amit keresett... Azt a kis pénzmagocskát... Mért ne ezt még... mért ne azt is... Szépen megyek visszafele... hátrafele... *Összebújnak, Móricz dúdolgat, csönd, aztán Janka egy nagy elszánással, nagy sóhajjal feláll*

MÓRICZ Itthagysz.

JANKA Egy seprúért.

MÓRICZ Elmész örökre.

JANKA Megyek a seprúért. *Visszafordul, kezébe veszi Móricz fejét és megcsókolja*

MÓRICZ Boszorkány. *Janka kimegy a szobából, seprúvel és személtlapáttal jön vissza* Ugye nem fogjuk ölni egymást? Ugye nem akarod majd minden soromat ellenőrizni?

JANKA Én? Dehogy! Az ördög majd talál magának más utakat – ha akar...

MÓRICZ Gyere, csókolj meg, csókolj meg.

és átkarolja a személtapattal és seprűvel álldogáló tehetetlen Janka derekát

JANKA Csak ne lett volna ez az egész... olyan tipikus... Sikeres író..., elhervadt feleség...

MÓRICZ Miket beszélsz?

JANKA Már vártam is, hogy mikor jön már... Minden túl szép volt... Minden túl igaz volt...

MÓRICZ Mért beszélsz múlt időben?

JANKA Mért nem szeretsz már?

MÓRICZ Csókolj meg. **Megpróbálja megcsókolni Jankát, de Janka elfordítja az arcát**

JANKA Eressz el. Hallja? Eresszen el! Eresszen el, vagy toporzékolni kezdek! **Móricz elereszti Jankát, és mint egy szélütött bámul maga elé** Na végre. Azt hiszem összetévesztett valakivel tisztelt uram. **Móricz azon nyomban odamegy az íróasztalához, felmarkol néhány jegyzetfüzetet, komótosan összerakja az írógépet, bekattintja az írógéptáskát** Hova megy?

MÓRICZ Nem mindegy? Majd írok. Miskolc. Korona szálló.

és kimegy a lakásból. Janka egyedül marad. Móricz után hajítja a seprűt és a lapátot. Sötét

5.

Levelek Miskolcra

Öltöző, Renaissance színház, illetve Korona szálló, Miskolc

MÁRIA „Kedves Mária, ma először írom le a nevét. Ma először írok le egy új női nevet 21 év óta. Fene egye meg ezt a bárányhimlőt. Ifjúkoromban elmulasztottam átessen rajta, s most vén fejjel? Maga nevet rajtam. Magának ez nem fontos. Nekem se fontos, csak a frász tör. A szívem körül valami kegyetlen gyötrődés: igen, rosszul érzem magam, de mit csináljak. Megvallom, szégyellem magam. Senki sem halhat meg ártatlanul. Igyekszem szorgalmasan cinikus lenni: nem megy, szentimentális vagyok, mint egy gyógyszerész-segéd. (Ibsen?) Maga nagyon okos, ma azt kérdeztem magától: *Mit csinált ma?* Erre összehúzta a szemöldökét, s láttam, láttam az arcán, hogy most hazudni fog. *Egész nap furcsa volt, bódult voltam, kikapcsoltam a telefonomat* – mondja – *emberekkel nem akartam találkozni...* Nézze, kedves, kedves, kedves. Ha hazudik, akkor is kedves. Most úgy tűnik fel, nekem hazudik. Érdemes nekem, értem? Isten tudja, maga megbénító hatással van rám. Most éjfél, egy kis kocsmában ülök és iszom. Amit sose szoktam, iszom. Vörös bort iszom. Egyedül. Hallatlan. Végtelenül tudnék írni szavakat, hogy Maga olvassa. Káröröm: holnap este, ha üt az óra, maga hozzáfog mondani az én szavaimat. Többet nem megyek be az öltözőjébe. Tudom, kipletykázza, hogy írtam. Fene bánja: megesett. Szerelmes vagyok. Mit gondol, jogos az én tiltakozásom magam ellen, hogy én szerelmes vagyok magába? Kedves Mária! Jó éjt. Holnap elutazom. Ma nagyon, nagyon gyönyörű volt, sose látom többet: holnap elutazom. (Nem akarom többet látni magát) Móricz Zs.“

MÓRICZ **gépeli** „Kedves Mária, szép kis meglepetés volt a dedikációmmal arcképesen találkozni a robogó vonaton. Drága szívem, küldje vissza a tegnapi éjjeli leveletem. Nem azért kérem, mintha megváltoztak volna az érzéseim. Sajnos még nem. De kérem, nem óhajtom, hogy a Színházi Élet klisírozta. Lesipuskás vagyok én csak, akinek elég volna, ha a maga öröme lő; a körvadászat nekem sok. Pedig nem volna utolsó reklám, ugye? „Szép. Jó. Koszos.“ Ilyen illúziórombolás még nem történt rajtam. A levelemhez mit szólnak az olvasók? Kegyetlen vagyok? Maga csak kegyetlen volt. Hogy megy az

előadás? Milyen házak a divatosak? Fáj, fáj, fáj. Ír egy sort?... No..., írj. Miskolc, 1924. II. 1. Korona szálloda.“

Miközben Mária készül az esti föllépésére a Búzakalászban, Móricz hangján halljuk a harmadik levelet

MÓRICZ „Kedves Mária, író sorsa, művész sorsa az emberi boldogtalanság, de nálam boldogtalanabb ember már alig lehet. Lássá, itt ülök egy idegen városban, egy kávéházban egyedül. Egyedül, egyedül. Mért gondolok magára? Maga erre nem adott okot: nem is ismerem magát: eszes, szellemes, néha kissé merész szavain kívül semmit sem tudok magáról. De régen félek magától, évek óta. A feleségemnek egyszer egy intim pillanatban vallottam be magát: azóta számon tartja. Valami képtelenül torz kavargás van bennem...”

Mária feláll az öltözőkőd tükre mellől és a szerepét mondogatva kimegy – a színpadra

MÁRIA „Itt vagyok! Hát egyél már meg – édes kis parasztom.”

6.

Lakás

JANKA táviratot **olvas** „MINDIG RAATOK GONDOLOK. HAMAROSAN EGYUTT LESZUNK. ZSIGA“. Mért költi a pénzt táviratra? Mért nem jön inkább? **olvas** „Gondolok rátok“, nem rám, „rátok“. Fél tőlem. Egy idegen mellett élek. Három napja hagyott itt – de mintha három éve volna. Már nem is tudom, milyen az arca. Nem is tudom, milyen a mosolya. És nagyon kövér. Én hizlaltam, én etettem. Pedig sose szerettem, aki kövér. Sose. Mit mondjak neki? Mit? Nem tudom. Inkább ne jöjjön vissza. Ne. Ne, ne, ne. Ne még.

7.

Öltöző

MÁRIA bejön **a színpadról, vetkőzik, közben észreveszi öltözőkőd asztalán az újabb borítékot, felemeli, visszajeti, nem nyitja fel. Hangosan, sajátmagával beszélget róla, mielőtt lecsapna rá**

Megint Miskolcra? Miskolcra. Hamarosan majd különvonatokat indítanak Miskolcra, hogy megnézzék, kinek írogat a legnagyobb magyar író. **dúdol** Nem szép dolog. **Dúdol, már nyúlna a levélért, de aztán mégsem veszi fel** Házasember. **dúdol** Rendes ember. Gonosz ember. Rendes gonosz ember. **dúdol** Ország nézi, ország tudja. Mindenki tudja. Mindenki engem bámul. Pedig semmit se jelent. Ábszolúte semmit sem jelent. Hidegen hagy. Szerelmes. Szerelmes vagyok? Mayácska szerelmes? Én? Tűzzel játszani? Sose. **dúdol** Ok nélkül nem ír. Felbontatlanul fogja őket visszakapni. Mindet. Leragasztom. Amit fölbontottam, azt majd leragasztom. Hadd higgye, hogy nem olvastam őket. **Ördögien kacag, aztán belenéz a tükörbe**

Micsoda csitri! **profákat vág** Nem akarok húsz éves lenni. Azok ma nincsenek divatban. Ma az elmúlás van divatban. A parázs. Hamu alatt – a finom, forró parázs. **Nem bírja ki, végül ezt a levelet is felbontja, olvassa:** „Kedves, nekünk találkozni kellett. Én nem tudom, én belebolondulok ebbe a bűdös posta intézménybe. Én már három levelet írtam magának, és semmi válasz; én meg kell, hogy rohanjam magát és beleharapjak, és halljam a hangját, hiszen folyton itt csilingel, azt hiszem fülzúgásom van. Márta, Márta édes, hát ne kínozzon, maga buja, legutolsó buja, a páholyokból szédülve ugranak rá –

a szemek, és tajtékot hánynak... engem itt esz a fene Miskolczon, egy piszkos szálloda redves odvában. Veszett kutya vagyok, tudja, már három kilót fogytam... Nem írok többet, míg utánam nem sikolt.” **Még nem is ért a levél végére, amikor látjuk, hogy lassan nyílik az öltöző ajtaja, Mária felpillant – Móricz lép be. Mária felsikolt a meglepetéstől. Elsápad**

MÓRICZ Bocsánat... Ennyire ijesztő vagyok...?

MÁRIA Kopogni szokás...

MÓRICZ Kopogtam...

MÁRIA Rám tör...

MÓRICZ Nem bírtam ki. Néztem magát és imádkoztam, hogy vegyen már észre.

MÁRIA Hol ül?

MÓRICZ Bal egy.

MÁRIA Jöjjön vissza az előadás után. Tegye meg...

MÓRICZ Kiverte a veríték... Ennyire utál?

MÁRIA Én dolgozom – én egy dolgozó nő vagyok... Izzadok. Igen. Ne írjon ilyen izasztó szerepet.

MÓRICZ A verítékcseppek a maga szépséges homlokán... Magának fárasztó darabokat kell írni – hogy megszenvedjen érte... Maga nem szenved... Maga belép – és belebújik a más bőrébe...

MÁRIA Ez a dolgom. Szép levelet írt. Megbocsáthatatlanul szépet.

MÓRICZ **térdre rogy Mária előtt, Mária megpróbálja felállítani**

MÁRIA Drága barátom –

MÓRICZ Idefigyeljen –, én nem vagyok a maga barátja –, én egy koszos szállodaszobában fetrengtem mostanáig maga miatt, és én nem vagyok a maga barátja – maga valamit etetett velem, Mária, Márta, Márta – Mária!

MÁRIA Nem értem, hogy mi ütött magába – adtam-e okot rá, hogy így...

MÓRICZ Nem érti. Nem értheti, mert én se értem. Meg vagyok mérgezve, veszett farkas vagyok, aki magát rágja.

MÁRIA Szép, szép, de...

MÓRICZ Most félhet tőlem, de én beleőrülök, ha egyszer a maga karjai közt nem sírhatom ki magam, Mária...

MÁRIA Álljon fel, kérem...

MÓRICZ Én soha nem léptem félre, és én képes volnék most magáért lerombolni mindent, írói nevemet, becsületedet, családot, és ráadásul maga ebben teljesen ártatlan.

MÁRIA Igyon egy pohár vizet – jót fog tenni; bizisten, mindjárt nagyon kinevetem, ha nem hagyja abba, aztán az a nevetés – maga nem tudja, hogy tud egy színész nő kacagni – egy életre elveszi a kedvét, hogy így rátörjön az emberre... Jöjjön vissza a végén... Zsiga...

MÓRICZ Zsiga... Csúfolsz?

MÁRIA Tíz perc múlva be kell mennem a színpadra. Remélem, nem akarja, hogy a ma esti előadás félbeszakadjon?

MÓRICZ Beszéljen még – beszéljen – azokkal a politúros ajkaival... Beszéljen...

MÁRIA Mondja – válaszoltam magának a leveleire? Látja, az egyiket fel se bontottam...

MÓRICZ Okos, bölcs asszony – okos, hát persze, hogy válaszolt – azzal, hogy nem válaszolt, hisz láttam én a szemét felcsillanni, amikor megpillantott – különben nem volnék itt, én nem vagyok olyan, aki csak úgy, minden ok nélkül vasutazik négyszáz kilométert...

MÁRIA Jól van. Tetszem magának. Nem maga az első. Nem is az utolsó. Nézze ezt az azaleát...

MÓRICZ Nem érdekel az az azalea - nem érdekel ez az előadás sem... Írok ennél különb darabot is magának... Ha nem magának, akkor meg másnak... Bennem van!

MÁRIA Mi?

MÓRICZ Maga! Maga is bennem van! Belül. Érzem.

MÁRIA **nevet**

MÓRICZ Nem szoktam tréfálni. Nem értek a vicchez. Már nevetni se nagyon tudok.

Megfogja Mária nyakát

MÁRIA Engedjen el, kérem.

MÓRICZ Jó. Elengedem.

MÁRIA És menjen ki.

MÓRICZ Jó. Kimegyek.

MÁRIA És jöjjön vissza az előadás végén.

MÓRICZ Jó. Visszajövök

MÁRIA Két hét múlva kirúgom.

Móricz el, Mária egyedül marad

8.

Mária monológja

MÁRIA Két hét múlva... Mért pont két hét múlva... Egyfolytában azon töröm a fejem, hogy mért két hetet mondtam. Két darab hétfő, két darab csütörtök, két darab péntek, két szombat délután, két szerda délelőtt, két vasárnapi templom, három kedd este, mert a mai napot is számolni kell, ha kedden jön, kedden rúgom ki... Nem hétfőn, az ember nem lehet annyira pontos... nem lehet annyira hidegen számító, az ember csak körülbelül tartja be a két hetet... De mért nem mondtam neki azt, hogy egy hét múlva, vagy három nap múlva, vagy azonnal, miért? **gondolkodik** Az ember, amitől vár valamit, azt nem szereti *egyszer* csinálni. Azt legalább kétszer kell csinálni. Ha egyszer eszem egy nap, az sivár és kevés, sose lakom jól, kétszer kell enni. Ha valaki csak egyszer simogat meg, az semmi, olyan, mintha pofon ütne, kétszer kell, kétszer kell. Ez az a csapda, hogy egyszer nem elég, ez az a csapda, amit az ember úgy vet meg magának, mint egy ágyat. **szünet** Úgy hallotta, hogy *csak* két hét, én meg úgy mondtam, hogy úristen, most jön két hétig, és mindenki mást ki kell tiltanom - ha nem mondom neki, hogy *csak* kettő hét, *csak* tizennégy nap, *csak* ennyi, semmi több, ha egyszerűen hagyom, hogy ledöntsön ott az öltözőben, vagy azt mondom, hogy majd meglátjuk, vagy rögtön kidobom, de mondjuk, mégis hagyom, hogy ledöntsön, mert ezt akarta, és láttam, hogy nagyon akarja, és végül is miért ne, hagyom, hogy ledöntsön és belém hatoljon, megvárom, amíg túlesik rajta, megőrzöm a hidegvéremet, mindenki mondja, hogy mennyire meg tudom őrizni a hidegvéremet, engem halvérűnek mondanak, nincs igazuk, megőrzöm a hidegvéremet, és azután azt mondom neki, hogy most aztán ne jöjjön vissza soha többé, ha akkor úgy megalázom, hogy attól koldul... Ha, ha, ha... Akkor talán nem is akar engem *igazán* megszerezni. Két vasárnap - az már egy élet. A remény - az már egy egész élet.

9.

Kirké

Öltöző

Móricz öltözködik, Mária a szófán hever, japán kimonóban

MÁRIA Jó volt?

MÓRICZ Hagyja abba.

MÁRIA Csak kérdezem, hogy tudja-e, hogy mennyit veszítek, míg magával vagyok.

MÓRICZ Hazudsz.

MÁRIA Akkor végre kvittek vagyunk?

MÓRICZ Ez nem te vagy, ez nem te vagy, ez nem te vagy!

MÁRIA Ez én vagyok, ez én vagyok, ez én vagyok. Három keddet kapott uram, és nem értem, mit kéne még tennem – megállapodtunk.

MÓRICZ **fogcsikorgatva** Én nem állapodtam meg semmiben.

MÁRIA Kér még két hetet? Hitelbe?

MÓRICZ Nem kérek semmit. Nem kérek semmit. **Ügyetlenül húzza a zakóját, ingét, lepattan egy gomb, Móricz felüvölt, letérdepel négykézláb mászik, keresi, megvan, feláll**

MÁRIA **ironikusan** Mi baj?

MÓRICZ Semmi. Ne szóljon hozzám.

MÁRIA Leszakadt egy gombja?

MÓRICZ Kit érdekel? Kit érdekel?

MÁRIA Mutassa! Így nem mehet az urak közé, ilyen szakadtan... Mutassa!

MÓRICZ Ne nyúljon hozzám. Szajha, világ ringyója!

MÁRIA Ejnye. Mutassa a zakóját. Vegye le. Azt mondtam, vegye le! Nem bírom nézni, ahogy kinéz. **Lefejti Móriczról a zakóját** Semmiség, semmi az egész, egy pillanat. **Belenyúl Móricz zakószobájába, kihalássza a gombot** Egy nő, akármilyen könnyűvérű is, nem hagyhat egy férfit elmenni leszakadt gombbal. Üljön le, üljön le, no! Befúzzuk ezt a cérnát...

Varrogatni kezd Meséljen addig valamit. Szeret mesélni. Beszéljen, mondjon valamit. Letelt a két hét, kirúglak, ennyi, semmi több.

MÓRICZ **idézi az Odüsszeusz bolyongásait**

„Istenek áldjanak, Odüsszeusz elmegy“

MÁRIA **válaszol** „Eredj, csak eredj... ha tudsz...“

Tárva az ajtó, nyitva a zár...

s egy másik asszony vár...

De éntőlem még nem ment férfi el...

Az én szívem százrekeszű vár,

fekete, fekete rekeszek...

és minden öröm csak a tietek,

és minden gyász benne csak enyém.“

MÓRICZ „Ki vagy te?“

MÁRIA „Vagyok egy elrontott valami...“

aki lehetett volna...

s aki nem lett...“

MÓRICZ „Vár engem a kék tengereken túl,

Vár egy szív énreám sok-sok éve már, s bennem a lélek érte sóvárog, a tiszta otthon édes illata szívemet elborítja. Ah, könnyes szemmel epedve nézlek, karcsú termeted

gyötrődve iszom, édes hangodat csengően érzem... volnék csak ifjú, volnék csak szabad!
De el foglak hagyni: mert én nem vagyok a magamé!”

MÁRIA Na, azt hiszem, ezzel megvolnánk.

Ráadja Móriczra a zakóját, lesöprögeti a vállát, megpörgeti maga előtt Mehetsz, fiam.
És ne gyere vissza. Ne is írd. Ugye nem fogsz írni, Odüsszeusz? Megígéred?

MÓRICZ Megígérem.

Meg akarja csókolni Máriát, de az elhárítja

MÁRIA Kezdjük most azonnal. A kalapja, uram.

Kinyitja az öltöző ajtaját A viszont-nem-látásra, uram.

MÓRICZ **kitántorog az öltözőből,**

MÁRIA **azonnal a tükör elé ül, eltűnődik** A legváratlanabb pillanatokban tudott telefonálni, ha csöngött, valahogy meg lehetett érezni a csörgésből, anyám rögtön a gyógyszerét követelte, a nővérem csapkodni kezdett, persze, ha a nagy író belépett, elolvadt mint a vaj, nekem azonnal megfájdult a fejem, elbújtam valahová, a spájzba, a cseléd-szobába, de ha az ember kihúzta a telefont, az se segített, mert akkor levelekkel és üzenetekkel bombázott, feljött, vitatkozott a lánnyal az előszobában, nem hitte el a cselédnek egy szavát se, igaza volt, ott állt lent az utcán és bámult fölfelé, esőben, hóban, félttem, hogy a hídról beugrik a Dunába, egyszer az anyámnak, vagy a nővéremnek megesett rajta a szíve, felhívták, de én elbújtam, mert nem akartam látni – mert éppen valaki másba voltam szerelmes, de nagyon. Feljött, leült, kapott teát, olyan volt, mint az űzött vad, a teát se itta meg, olyan volt, mint az űzött vad, elrohant. **szünet** Akkor három hónapig nem láttam. **szünet** Nem is bántam, akkoriban minden héten volt egy premierem, ő meg állítólag minden héten elégetett egy darabot, amit nekem írt. **Szünet nélkül, minden átmenet nélkül utánozza Móriczot, egy levelét idézi majdhogynem hadarva** „Hallgatsz?” – naná, hogy hallgattam – „Maga édes édes édes – amerre járok, ahol állok, élek, alszom: folyton veled beszélek – folyton jár a szám és a gondolatom, mint egy kisgyerekeknek – délután kettő és három között jön a szeretőd, ocsmány kis állat” – ez volnék én – „ocsmány kis állat, visszakönyörgik magukat hozzád az urak? aki egyszer nálad volt? ocsmány kis állat – kidobsz? bele fogunk pusztulni mind a ketten – ma délben félegykor becsengetek hozzád” – így is tett – „ma délben félegykor becsengetek hozzád, üzend ki, hogy nem vagy otthon, tessék kidobni, dobj ki, dobj ki, ez kell nekem, akkor talán vége” – hát nem lett – „Szeretsz?” – nem szerettem – „én nem akarom, hogy maga szenvedjen, aki engem szeret, annak boldognak kell lennie – én nem tudok bántani, kínozni, valami tisztázatlan van az életemben, hogy tudjak aludni? Minden pillanatban érzem a maga drága testének súlyát, úgy hordom ölben becézve és babusgatva, mint egy pólyás babát és csókolom...Mondja a szemembe, hogy nem szeret.” **hangot vált** Ha hallgatok – fűtöm az érzéseit. Ha válaszolok, kezdek az ő szavaival válaszolni, az ő szavai erősek, az ő szavai leteperik az én szavaimat – fűtöm az érzéseit. Ha hallgatok – rosszul érzem magam. Ha válaszolok – még rosszabbul érzem magam. Ha védekezem – lehetőséget adok a támadásra. Ha támadom – megsebzem, és ezáltal támadásra ingerlem. Ha a feleségét említem, büntudatos lesz, hogy mégis engem kíván, és még jobban fog kívánni, feleségét gyűlölni. Ha nem említem a feleségét – azt mondja, romlott vagyok és ledér, elfeledkezem a feleségéről, még jobban fog kívánni, mint a szabadságot a romlottságban, ahogy ő képzei a romlottságot, meg a szabadságot, és gyűlölni fogja a feleségét, mert szeretnie kell, mert ő nem lehet romlott, mert ő tiszta, mert ő hűséges hozzá. Szét fogja rombolni az életemet, szét fogja rombolni az életemet – mert retteg attól, hogy szétrombolom az övét, ezért szétrombolja az enyémet. **szünet**

De amikor meghalt az anyja, küldtem egy táviratot. Félre lehet érteni egy táviratot? Mindent félre lehet érteni. Nem lehetek ilyen embertelen. Ennek az embernek én sokat köszönhetek. Meg akarsz mindenkit bolondítani? Hát nem fejezhetem ki a szomorúságomat? Félre fogja érteni. Hat hónap csönd után? Pedig már nem érzek semmit iránta, csak tiszteletet. Gyászolj magadban. Egy távirat – négy szó. **Felveszi a telefont, tekeri** Kapcsolja kérem a távírdát. Igen. Halló! Távírda? Simonyi Mária vagyok. Vámház tér. Igen. Köszönöm. Köszönöm. Igen. Köszönöm. Mondhatom? Köszönöm, igen. El akar jönni? Mondhatom? Hogy hívják? Csak autogram? Jó, akkor mondhatom? Igen, mondom. Móricz Zsigmond úrnak, Leányfalu. Igen. „Mélységesen együtt érzek mindannyiukkal – Simonyi Mária” – igen, csak ennyi, igen, köszönöm, hogyan? Jövő héten? Jövő héten lehet, persze, keressen a művészbejárónál, fél órával az előadás előtt, utána már ne keressen, mert nem fogadom, előadás közben hozzám senki nem léphet be, utána pedig... **Ezt a beszélgetést bonyolítja, de a háttérben már megjelenik Móricz alakja, Mária hökkenten fordul hátra, mint aki kísértetet lát**

MÓRICZ Üzent nekem, és én itt vagyok...

Mutatja a táviratot, amit Mária küldött

MÁRIA Még nem kaphatta meg...

MÓRICZ Szeretnék elájulni a maga karja közt, csókolni szeretném a szemét, a maga varázsló, gyilkos szürke szemét, a puha, hosszú pillás édes szempilláját és a homlokát, a ragyogó ész gyönyörű kupoláját, amit a maga drága lobogó haja árnyékol, és a száját, amely sima, mint a tükör, és izgató, forraló, és a nyelvét, amely rettenetes, és az állát, ami gömbölyű és szép, és a torkát, amit át kéne harapnom, és a völgyet a két emlője közt, és a talpát, a talpa közepét csiklandósan, és felfelé a térdeit, a combját...

MÁRIA **a közben térdre rogyott Móricz üstökét a hajánál fogva felemeli** Figyeljen, Móricz. Figyeljen rám. Zsigmond! Hall engem? Hall engem? Én nem vagyok Léda. Se Csinszka. Se Izolda – és maga nem Trisztán

MÓRICZ **üveges, értetlen tekintettel mered rá, mint valami bálványra**

MÁRIA Mi ketten nem vagyunk összeillők. Arról nem is beszélve, hogy magának komoly kötelezettségei vannak. És nekem van egy komoly udvarlóm, egy kérőm, akit nyilván el fogok utasítani, de megkért, hogy mondjak le magáról...

MÓRICZ Hazudik... Hazudsz... Hazudik...

MÁRIA Nem szoktam hazudni. Csak amennyit nagyon muszáj.

MÓRICZ Anyám halott – elpattant az utolsó láncszem...

MÁRIA Én bolond, azt hittem, ért a táviratomból. Megérti, hogy én csak együtt éreztem, valóban együtt éreztem magukkal, mindannyiukkal...

MÓRICZ Te bestia!

MÁRIA Mondjon még ilyeneket.

MÓRICZ Te bestia!

MÁRIA Ezt már hallottam. És most menjen.

MÓRICZ **elindul az ajtó felé**

MÁRIA És nagyon kérem, ne írjon többet, és ne is telefonáljon. Én önt becsülöm, nagyra tartom. Megalázni viszont nincs szándékomban. Ígérem, nem küldök több táviratot se.

MÓRICZ **lehorgasztott fejjel áll meg az ajtó előtt. Máriának megesik rajta a szíve. Odalép hozzá**

MÁRIA Búcsúzzunk el.

és gyorsan homlokon csókolja az író, aki kitámolyog az öltözőből. Mária a tükör elé ül és szakavatott mozdulatokkal sminkelni kezdi magát

10.

Lakás, karácsonyi díszben

JANKA **karácsonyfát díszít** Igazán lehet nélkülem élni és írni? Igazán rossz volt, ahogyan én szerettem? Igazán kár volt élnem? És igazán jó lesz, ha meghaltam? Nem tudom elhinni, hogy menekül előlem, hogy levegő nélkül is tud élni. Egyetlen lapra tettem fel mindent, most ez a lap is elégett? A, ha túl volnék már rajta! Most azt hiszi, hogy mást szeret, hogy más szeretheti őt úgy, mint én, aki kínoztam, kínoztam, gyötörtem – egy zsarnok kemény lelke egy életen át sanyargatta, vágta kemény fejszével a gyöngéd, édes, simuló lelkét. Hisz minden szavam az övé lett, minden pillanatom belesimult az ő egyetlen életébe, hisz én csak szerelemből kínoztam, hisz nem akartam én a bántásért bántani. **Kezdi gyűjtogatni a karácsonyi gyertyákat** Az a színésznő, aki tönkretette... az a gonosz ember... akit nem érdekelt, hogy kin, min gázol keresztül, csak hogy meglegyen a kis élvezete... Akinek mindegy, hány férfival fekszik az ágyba... akit csak a híres ember érdekel, akit csak az érdekel, hogy eggyel több hódítása van, amiről írhatnak a lapok... Aki kiteszi a szégyenét a kirakatba... Meg a rothadó, kikent, kifent testét... Aki nem is nő, nem is ember... Aki soha nem lesz anya, nem értheti meg azt, hogy miért születik nőnek egy nő... Aki semmilyen áldozatot nem tud hozni azért, akit szeret... Akit megátkoztam ezerszer... tízezerszer... Elválni nem akarok. Vagy váljak el? Elváljak, hogy prédája legyen ennek..., hogy lerágják a húsát, hogy megbetegítsék, megöljék... Hogy elhagyjon bennünket egy ilyenért... Mert az ilyen nem ismeri a szeretetet... Csak a bérszerelmet ismeri az ilyen...

MÓRICZ **belép, hatalmas karácsonyi csomagokkal a kezében** A lányok hol vannak?

JANKA A lányok majd jönnek.

MÓRICZ Bontsd fel a csomagodat.

JANKA Minek?

MÓRICZ Mert neked hoztam. Bécsből. Jártam az utcákat, jártam az utcákat, minden kirakatról csak ti jutottatok az eszembe.

JANKA Mert mi is csak kirakat vagyunk magának.

MÓRICZ Bontsa fel.

JANKA Majd felbontom. Van mentsége?

MÓRICZ Nincs mentségem. Én vagyok a felelős mindenért. Az én buta, férfiatlan, túlzó istenítésem rontotta el magát.

JANKA Én megmondtam magának, még az elején, hogy én csak akadályozni fogom, mert én mindent elviselek, csak azt nem, hogy maga megszokjon, vagy hogy csalódjon bennem. Maga engem többnek, érdekesebbnek látott, mint ami voltam. Én nem változtam meg. És én azt a férfit szerettem, akinek mostanáig *mutatta* magát – azt az embert nem tudom megszeretni, akit éppen azért titkolt mostanáig előttem, mert tudta, hogy az nem az ideálom.

MÓRICZ Lehet, de ez szerintem másképp történt. Maga egyszerű, józan, okos ember volt. Én, aki mindenkit kitréfáltam és gúnyoltam, magát, hisz szerelmes voltam...

JANKA Voltam!

MÓRICZ ...hisz szerelmes voltam, csak dicsértem, soha egy szavát, soha egy tekintetét nem kritizáltam. Ezért maga csodálatosan szerény maradt mindenkivel szemben, csak velem szemben lett zsarnok. Az én önkéntes megalázkodásom szinte törvényes szolgaságba sodort engem a maga lábai előtt. Ez így nem mehet tovább.

JANKA Nem. Ez nem becsületes.

MÓRICZ Maga engem semmi egyébbel nem tudott lekötni, csak azzal, hogy a becsületemet és a becsületszavamat állította elém fenyegetően. Nem a boldogság ígérését.

JANKA Hisz itt van, eljött. Mért jött el?

MÓRICZ Mert szeretem. Mindenképpen szeretem. De hibát követtem el. Ahelyett, hogy magával megharcoltam volna a szabadságomért s az egyenlőségért...

JANKA Az én egyenlőségemért...?

MÓRICZ Egy másik nőt fedeztem fel magamnak, és arra fogtam rá, hogy ez az a lény, akivel én boldogan, teljes szellemi harmóniában tudnék élni.

JANKA Hisz az a nő vetette ki magára a hálóját!

MÓRICZ Hallgass végig.

JANKA Minek?

MÓRICZ Akkor bontsd fel a csomagot.

JANKA Minek?

MÓRICZ Hazajöttem hozzád, Janka. Elmentem a világ végére – és visszajöttem.

JANKA Elment Bécsbe, és visszajött.

MÓRICZ Számvetést csináltam. De te is végezz számvetést.

JANKA Én már számot vetettem.

MÓRICZ Most két nő van körülöttem, az egyik minden tiszteletemet, hálámat és szeretetemet bírja...

JANKA Hol itt a szerelem?

MÓRICZ A másik – ezzel becsületesen szembe kell nézni – valami ostoba természeti törvény folytán megmérgezte a fantáziámat és a véretem...

JANKA A vérét...

MÓRICZ De hálaistennek, már túl vagyok rajta. Én esküszöm magának, hogy míg maga él, ennek a nőnek egyetlen sort sem írok, sem levélben, sem nyomtatásban, sem versben, sem prózában, még a legtávolabbi célzás formájában sem.

JANKA Míg élek?

MÓRICZ Nem – amíg én élek. De magának is meg kell ígérnie végre valamit.

JANKA Én be szoktam tartani... Én vagyok a kettőnk közül... a naiv...

MÓRICZ Meg kell ígérnie, hogy tiszteli a hivatásomat, és szolgálni fogja azt, mint valami olyan szent dolgot, ami fölötte van a kenyérkereset egyszerű kötelességén.

JANKA Hisz azt teszem! Húsz éve azt teszem!

MÓRICZ Ha maga még súlyosabb rabságba akar kényszeríteni, és minden gondolatomat cenzúrázza, akkor viszont semmi értelme, hogy egymást kínozzuk.

JANKA Ez nem házasság. Maga szerint. Hanem középkori inkvizíció. És én a maga hóhéra...

MÓRICZ Én magát nem feleségnek, hanem istennőnek neveltem.

JANKA Ilyen keze van egy istennőnek?

MÓRICZ Ha maga megígéri, hogy engem egyenrangúnak elfogad...

JANKA Fordítva van!

MÓRICZ ... hogy munkámat tiszteli, társaságomat embereknek tekinti, irodalmi és színpadi munkásságomat hasznos és becsületes munkának tekinti...

JANKA Mondja, mért írt színdarabot? Miért? Hisz maga nem drámaíró!

MÓRICZ Mit veszíthetek?

JANKA Szóval a színház – az volna a maga világa?

MÓRICZ És ha holnap riportkörútra utazom – örülne neki?

JANKA Itt akar hagyni? Úgy félek... Ne menjen el...

félénken odabújik Móriczhoz.

MÓRICZ ***megsimogatja Janka fejét***

JANKA Félek – úgy félek. Valami új vonást látok az arcán, valami ismeretlent...

MÓRICZ Felbontja végre?

JANKA ***engedelmesen bontogatni kezdi a csomagját, egy szép ruha van benne***

MÓRICZ Jumper – legújabb divat... felveszi?

JANKA Most?

MÓRICZ Most. Jól áll magának.

JANKA Köszönöm.

MÓRICZ Legyünk társak – igazi társak? Egymás mellett... egymásért.

JANKA ***Penelopét idézi Móricz darabjából***

„Régi hangot adott most hallani isten: ezt igen, ezt értém valaha: a szódnak ezt a hamis ízt, keserédes varázsát. Hacsak egy isten nem veszi föl alakod és lelkedet, véle ily hangon hozzám soha senkise szólott.“

MÓRICZ ***Odüsszeuszt idézve***

„Áh, te bohó, minden nők közt, aki a földön él, sziklakemény szívet csak tenéked adott vala isten, Ha én isten vagyok a mennybeliek közt, Majd ilyen vén totyakos figurába jövök elédbe... Rajta tehát, öregem, hamar vesd meg az ágyat, mert oly fáradt vagyok...“

JANKA Megbánja még, ha megbocsát.

MÓRICZ Mutasd magad. Virágom, liliomom.

JANKA Nagy az én bűnöm – büntetni kellene.

MÓRICZ Forogj, mutasd magad.

JANKA Nem engedlek ki a kezemből.

MÓRICZ Forogj, forogj, Penelopé. ***Egyszercsak megmerevedik*** Éhes vagyok. Reggel óta egy falatot sem ettem. Röpültem a vonaton Bécsből idáig üres gyomorral.

JANKA Eszünk, medvécském, mindjárt eszünk. Már meg van terítve. Majd meglátod, milyen finomakat sütöttem.

11.

Mária budoárja

MÁRIA Azt hiszem, belémbújt az ördög. Az ördög bújt belém. Azt suttogetta a fülemben – mikor már századszor mondtam magamnak, hogy ha valahova nem mehetek el, az a Vadkan premierje, hogy a Vadkan premierjére, ha valaki, akkor én, én, Simonyi Mária, ép ésszel nem mehetek el, nem szabad Simonyi Máriának elmenni, de akkor, suttogetta fülemben édesen az ördög, de akkor Simonyi, meg tudnád nekem mondani, hogy miért csináltattad azt a fehér selyemruhát, éppen most, drága ezer pengőért, azt a fehér selyemruhát, aminek V alakú mély dekoltázsa van, a dereka egészen passzos és egy kicsit hosszított, az ujjja szűk, és apró, kicsi behúzott gombok vannak rajta, a szoknyája se nem bő, se nem szűk, de mégis inkább bő, ami ebből az *ivoáros* selyemből különösen gyönyörű, az aljából egy kicsit lehet, hogy föl kellett volna hajtatni, hogy kicsit kilátszon a bokám, ha lépek, és amiért beleszerettem, az a háta volt, ahol ugyanolyan alakú volt a kivágás, mint elől, csak egy hajszálnyit mélyebb, és mikor hátat fordítasz a férfiaknak Simonyi Mária, suttogetta az ördög a fülemben, akkor úgy fordulnak majd utánad, mint a mágnes, de különösen egyvalaki, egyvalaki, akinek majd köszönsz a lépcsőn, halkan, rá se nézve... Mondom, az ördög bújt belém, kezembe került a Színházi Élet,

ahol, ki tudja mért, az én fényképemet is lehozták a Móriczé mellett, és Móricz kegyetlen szavait arról, hogy mért írta meg a Vadkant: **kezébe veszi a Színházi Életet és olvassa** „Szemben áll egymással egy férfi és egy nő: férj, feleség. Mindketten ugyanazon az alapelven állanak a szerelemben: mindkettő elsőbbséget követel magának. A szerelemben ma a két fél két alaptípust képvisel: egyik a kízó kutya, a másik a szenvedő kutya. Egyik egyéniség úgy talál kielégülést a szerelemben, ha győz: ez az erejét, a hatalmát a szenvedtetésben érzi. A másik, ha legyőzteti magát: ez a magára vett szenvedésben leli a kielégülést. De mi történik akkor, ha két jó típus találkozik? ha két győző egyéniség kerül össze? ha két ‘kízó kutya’ szerelmesedik össze? Erre a kérdésre akar válaszolni a darabom.” És amikor ezeket a szavakat elolvastam, nem tudom mért, mondom, talán az ördög hajtott, gonoszul elvigyorodtam, egészen beletorzult az arcom, mintha én volnék a földön az egyetlen ember, aki megértheti ezeket a szavakat, a tükör elé penderültem dalolva, hogy anyám beszaladt a szomszédból, azt hitte, sírok, és elővettem a szekrényből azt a fehér selyemruhát, a fehér selyemruhát, amit erre az egyetlen alkalomra csináltattam, és nem vettem fel soha többé, pedig hogy könnyögött nekem azután!

12

Lakás

Móricz és Janka készülődnek a Vígsházba

MÓRICZ Kezdem kihízni ezt a zsakettot.

JANKA Majd ha meghajol – vigyázzon...

MÓRICZ Kinevet?

JANKA Vegye le – megcsinálom.

MÓRICZ Inkább örüljön.

JANKA Örülök.

MÓRICZ Úgy félek.

JANKA Mitől? Neve nagyhatalom. Mit akar többet. Kedvére ragyogtathatja magát. Nemcsak olvassák, nézhetik is. Hívhatják a lámpák elé, és tapsolhatnak a híres embernek. Komédiások közt.

MÓRICZ Csak maga szégyenkezhet miattam.

JANKA A hajlongás igazán nem áll jól magának.

MÓRICZ És magának, szívem, mit gondol, jól állna?

JANKA **öltözteti Móriczot, a mandzsettagombjait kapcsolja be** Csak ha meghalnék, ébredne fel a valóságra, mi az, egyszerre egyedül lenni, bilincsek nélkül, eleresztve, szabadon...

MÓRICZ **észreveszi a Színházi Életet** Elolvasta az írásomat?

JANKA Elveheti már. Kívülről tudom.

MÓRICZ Megtanulta?

JANKA Na, adja a másik kezét.

MÓRICZ **engedelmesen nyújtja a jobbkezét**

JANKA **észreveszi, hogy csálén áll a gallérja is, kitépi Móricz nyakából**

MÓRICZ **idegesen összerenzen** Ez fáj!

JANKA Kízó kutya vagyok – azt csinállok, amit akarok... **nevet** Hisz ez a tegnapi gallérja!

MÓRICZ **leül egy székre** A lábam – nagyon kínoz. **az újságra** Megalázó, hogy dugdosni kell maga előtt. Maga tulajdonképpen az én legnagyobb ellenségem.

JANKA Igen. Ellensége vagyok a hírszomjának, becsvágyának, hatalomtörek-

vésének, sima modorának, amelyekkel az emberekkel bánni tud, ellensége vagyok mindennek, ami magában külsőséges, dicsőségre vágyó.

MÓRICZ Ahol lehet, le is húti a kedvemet. Metsző szavaival végigvág rajtam, hogy ne lehessen túlságosan magabízó. Mások emelnek, maga lesújt, kedves. Hogy jó kisfiú legyek. Engedelmes. Kedvesezett. Meghasonló.

JANKA Én vagyok a maga kerékkötője.

MÓRICZ A legkegyetlenebb kritikusom, kedves.

JANKA Csak azt akarom, hogy tisztán lássa magát.

MÓRICZ Jól látom én magamat. Amit eddig írtam, az mind csak a régi dolgok, új formában. Maga pedig nem azt várta tőlem. Valami mást akart. Többet. Szébbet. Egészen újat. Amit rajtam kívül nem írhat meg senki. Amihez hasonlót még nem írtak.

JANKA Se másképp.

MÓRICZ Igaza van magának, kedves. A tömeg tapsol, éljenez, lábbal dobol, barátaim könyvet írnak rólam... És magának van igaza mégis. Összeszededgettem elejtett szavait. A maga hangja zeng tovább bennem és verődik vissza lelkem faláról százszorosán, ezerszeresen. A maga hangján beszéltem asszonyalakjaimat, és a maga régi ruháit aggatom rájuk. A gyerekeim is rám pirítanak, ellenőriznek: „Hiszen ezt szóról szóra anyuka mondta“. Maga az a pompás váz, akire rárakom anyagom, hogy formáljam, gyúrjam, megteremtsem, hogy a síron túl is együtt éljünk.

JANKA Levetkezve. Közszemlére állít.

MÓRICZ Igen. Azt teszem. Magáról formálom meg még a házasságtörő asszonyt is. Magát fojtom meg a gyaluforgácsok közt. Magának szabok ágyamból koporsót. Maga borul előttem térdre, mikor börtönbe visznek. Magát hagyom el, kedves. Magának küldöm kincses szekerem. Magával viaskodom a színpadon.

JANKA De mért kell ehhez a színpad?

MÓRICZ Mindig magával, mindent magával. Azt is mondhatnám talán, hogy magáért. De ezt nem hiszi.

JANKA Maga szeret írni. Abban éli ki magát. A saját gyönyörűségére formál, gyúr, torzít engem. Meghamisít.

MÓRICZ Olyat szeretnék írni magának, amit a szívéhez szorítana, és azt mondaná: ez az enyém. Ezt megtartom. Nem adom senkinek. Még ha meghaltam se.

JANKA Na, itt a tiszta gallérja.

MÓRICZ De maga ezen is csak furcsán mosolyog, kedves.

JANKA Nem szorítja a plasztron?

MÓRICZ Mosolyog rajta...

JANKA Bohó álmodozás az író élete. Forduljon körbe.

MÓRICZ Az. **forog**

JANKA Játék.

MÓRICZ Játék.

JANKA Szavak zuhataga.

MÓRICZ Fények villózása. Szivárvány.

JANKA Szappanbuborék. Játéksárkány.

MÓRICZ Csupa semmiségek.

JANKA Azok.

MÓRICZ Közben észre se veszi az ember, hogy az ő élete is eltelt.

JANKA El. Mehetünk?

MÓRICZ Indulhatunk?

JANKA Nézzen meg öt lépés távolságból. Elmehetek így?

MÓRICZ Vadkan vagyok. Nem értek a ruháihoz. De gyönyörű, kisírva is gyönyörű. A Forgách Zsuzsanna a nyomába se érhet. Szegény Gombaszögi. Ha meglátja magát az előadás után...

JANKA Csúfolsz?

MÓRICZ Nem. Imádom. A lovam nyergelve, gyerünk, gyerünk... **el**

13.

A Vadkan premierje a Vígszínházban. Mária fehér selyemruhájában átellenben ül Móriczékkal

RÉVAY A lovam nyergelve... gyerünk, gyerünk, de nem így, családi bajokkal a tarisznyában... Hogy álljak meg odakint, ha idebent ellenségem van, aki az életem gyökerét markában tartja, sohasem tudom, reggelre nem hull-e fejemre a ház...

ZSUZSANNA Aki még fent van, vonít, aki már lezuhant, vinnyog és sír.

RÉVAY Csak te szeress, Zsuzsikám... Verik kint a halálharangomat, verjék, mit bánom én, ha te enyém vagy!... Csak ez a te szépséged, én gyönyörűségem, a hajad, a szemed, a húsod az enyém legyen, a szerelmed!

ZSUZSANNA Á, a szerelem! Nagyobb dolgokról van szó!

RÉVAY Ennél nagyobb!

ZSUZSANNA Ne közelíts! Eredj tőlem és mentsd magad!

RÉVAY Negyedik éjszaka ki vagyok tiltva a hálózamból!

ZSUZSANNA Révay, menekülj, minden perc egy halál!

RÉVAY Szép vagy, gyönyörű vagy, fekete angyal, aki vagy!

ZSUZSANNA Szerencsétlen, itt vannak a pribékek az ajtó előtt!

RÉVAY Csókot, csak egy csókot, addig se nem élek, se nem halok.

ZSUZSANNA Utállak, utállak!

RÉVAY Utálsz!

ZSUZSANNA Gyűlöllek!

RÉVAY Gyűlölsz? **tört von** Hát most végzek veled... Ha nem kell ágy, majd a koporsó!...

ZSUZSANNA Ölj meg, Révay - jobbat nem tehetsz velem...

Főlemelt karral, lehunyta szemmel várja

RÉVAY **eldobja a tört, fölkapja Zsuzsannát, az ágyra viszi, eléje térdel és csókolja. Az asszony föl pattan és viaskodik, menti magát. Sötét.**

Móriczék páholyát látjuk a szünetben

JANKA Itt van ez a perszóna...

MÓRICZ **megjátssza magát** Hol?

JANKA Hazamegyek.

MÓRICZ Nem mész sehová. Itt maradsz a páholyban. Nem csinálsz cirkuszt.

Nem ezt ígérted.

JANKA Neked illegeti magát.

MÓRICZ Nem tudom, kiről beszélsz, nem is érdekel.

az előadás folytatódik

ZSUZSANNA Most harapj ketté... most boldog vagyok... de holnap...

RÉVAY **megvonaglik**

ZSUZSANNA Holnap minden újra kezdődik. Te ostoba áprilisi vihar... jaj, hogy félek a holnaptól...

RÉVAY Te büdös kutya, másodszor dobod földre az én anyám amulétumát?! Egyszer még csak, csak? dac, hirtelen szerelem... de kétszer, az már valami nagy dolog... Harmadszor, esküszöm, nem fogod megszentésgteleníteni az anyám emlékét! Mert nem lesz rá módod... Most csinálj fröstököt az uraknak, mert nagyon éhes vagyok...

ZSUZSANNA **görcsös kacagásban tör ki** „Csinálj fröstököt az uraknak, éhes vagyok” – ez a nagy dolog? ez az úr? a férfi? a teremtés koronája? a király? ezt kell komolyan venni?... ez a vadkan: fúj... kis disznó: disznó: ő éhes! hát ólba zárlak és moslékot adok, főkapitány úr!...

RÉVAY **vele nevet**

ZSUZSANNA Nagyon jó!... Éhes!... Nagyon éhes?... Csak egy sonkát evett meg az éjszaka: lehet éhes...

RÉVAY **keze Zsuzsanna torkán szorul, mintha megfojtaná**

ZSUZSANNA Jaj! De sok jajra tanított meg... ezen az éjszakán...

RÉVAY Éhes...

ZSUZSANNA Forró volt a napsütés.

RÉVAY Pedig hol még a nyár!... **csók** És le vagy győzve?

ZSUZSANNA Nagyon, nagyon.

RÉVAY Hisz ez kell! Ez kell! Ezt akarom, te semmi asszony, jaj te, én asszonyom!

ZSUZSANNA Szeretsz?

RÉVAY Szeretlek...

ZSUZSANNA És jó lesz? **egészen az arcába hajol** Jó lesz?

RÉVAY Jó lesz!...

ZSUZSANNA Fogsz verni?...

RÉVAY **átkapja a nyakát, maga felé fordítja az arcát, s szinte kitekeri a nyakát a vad fuldokló, dühödt szerelemmel:** Foglak... foglak!

ZSUZSANNA **boldog megadással** Te vadkan... te vadkan...

14.

Móricz telefonál

MÓRICZ **telefonál, tekerős telefonnal** Halló, 11-28-as számot kérem! Halló! Letette. **újra kurbiliz** Halló, 11-28-as számot kérem. Megszakadt. Köszönöm. Halló! Kezét csókolom, a Máriával szeretnék beszélni. Letette. **újra kurbiliz** Halló, 11-28-as számot kérem. Megszakadt. Igen, megszakadt. Kapcsolja, kérem. Halló! Nem vagyok részeg, asszonyom, én még életemben nem voltam részeg, szeretnék a Máriával beszélni és tudom, hogy otthon van, és azt is tudom, hogy hány óra van. Húzzák ki, ha merik. **Megint letették, Móricz újra kurbiliz** Halló, központ? 11-28-as számot kérem. Megszakadt. Igen, köszönöm. Halló! Mária! Mondja, mért tagadhatja le magát? Halló! Tudja, hogy reménytelen dolog! Maga is tudja! Mondja, mért vette fel azt a fehér ruhát? Hívjam holnap reggel? Mért vette fel? Holnap reggel már késő lenne, Mária. Hogy mihez? Mária, ne legyen naiv, ne legyen buta, ne legyen kihívó, ne legyen szajha, ne legyen ledér, ne legyen hamis – hallja, szívem! Mert nekem van szemem! Suhanni a lépcsőn, szempilla-verdesés, fehér selyemruhák! Hogy mi volt? Bukás, szép ki bukás, mert maga nem volt hajlandó, annak a szerencsétlen Gombaszöginek kellett szenvedni az elszabott jelmezeiben, a mázsás ruháiban, mert maga nem volt hajlandó, az egyetlen ember, az

egyetlen nőstény ezen a világon nem volt hajlandó eljátszani az egyetlen szerepet, amit a legnagyobb magyar író méltóztatott a lába elé helyezni, a legnagyobb magyar író, aki egy senki, egy semmi, egy paraszt... Ne tegye le, ne tegye le, könyörgök!

Mária mégis letette, Móricz újra kurbli

Halló, 11-28-at kérem, megszakadt, igen, várok, milyen hangon, milyen hangon méltóztassak beszélni? Még ma látnom kell, Mayácska, látnom kell téged, édes Májusom, ma, vagy soha többé, különben megbolondulok! Már mért ne volna egyszerű, selyemruhát felvenni nem egyszerű? A világon a legegyszerűbb: fogok egy kocsit és odarobogok magához – maga lejön az utcára, felszáll, és a többit bízva rám... Igen, ő hazament. Mindenki hazament. Minden ember hazament – Móricz Zsigmond virraszt. A vadember virraszt. A félkegyelmű virraszt. Az igazság virraszt. Mert én nem megyek többé haza, Mária. Soha többé. Igen, a hazugságok közé. Lejön? Nem? Akkor isten vele – bábu... hamis... átkozott... **leteszi a telefont, ül egy darabig üveges szemmel. Valaki bekopogtat a fülke ablakán. Móricz kikiabál** Mindjárt! **és újra telefonál** Halló, a 11-28-ast kérem. Törvény tiltja, a telefont nem lehet kihúzni, nézze, én most rögtön kocsiba ülök és odamegyek magához. Ha nem jön le, felmegyek. Ha nem jön le, ötpercenként telefonálok. Ha kihúzza a telefont, amit a törvény is tilt, sürgönyt küldök. Igen. Mondja: mit főztek maguknál vacsorára? Mert rettentően éhes vagyok. Ezt már hallotta? A színpadról? Egyszóval szeretem magát, kész, punktum, befejeztem, nevéssen, nem tudok kiábrándulni, pedig próbálok, tehát megszerzem magát, megszerzem magát, nekem nem lehet nemet mondani, nem szabad... Elválok, elutazok, elválok és feleségül veszem magát. Hogy maga nem akar férjhez menni? Nem baj. Nem akarok betegápoló lenni – erre nem vagyok alkalmas, maga nem tudja elképzelni az én szürke napjaimat, az én csikorgó reggeleimet – én írni akarok, utazni, tanulni, élni, szerelmes lenni, boldog lenni, vagy boldogtalan lenni, de nem ezért. Szóval lejön? Tessék? Lejön? Azt kérdeztem, hogy lejön-e? Ne csavarja a szót, lelkem, ne csavarja, mert kitekerem a szépséges nyakát, nyekk, ahogy szoktam... **sír. Sír és mosolyog** Tudja, mi van velem? Tudja? Sírok, sírok, mint egy elátkozott, árva kisfiú. Sírok – és közbe mosolygok – maga érti ezt? Egy vén trotli – egy trotli vagyok, mi? Kellenék ám még, kellenék! Nem, nem teszem le – nem én. Tegye le maga. Mondtam. Tegye le, ha bírja. Tegye le, ha soha többé nem akar látni az életbe. Tegye le, ha ezt szeretné. Ki a nagyobb legény, mi? Maga komoly, nagyon komoly. De én ismerem már visszajáról is ezt a komolyságot! Magát jól fel kell rázni, fel kell pofozni, össze kell csókolni... Fehér selyemruha... Mért vette fel? Mi? Mit akart vele? Na, szervusz – megyek. Lent vársz. És semmi smink – meztelen arccal várd a csókom. Jaj! Várj! Ne tedd le... mondj valamit... Tudod, hogy mit... azt... igen... Elutazom...

15.

Párhuzamos levelek Debrecenből

Öltöző – Lakás

MÁRIA Pillangóm, most is magát írom, úgy látom az arcát, mosolyát, mozgását, játékát, velem, értem, mögöttem, előttem, ellenem. És tele vagyok, s oly jó ez a boldogtalan lehetetlenség.

JANKA Mióta eljöttem, mint egy felszabadult, túlfűtött kazán, úgy rohanok. Az agyam úgy dolgozik, hogy álmélkodom rajta. Tíz tárca, egy teljes regény (és a legbájosabb, amit valaha írtam), egy fejedelmi vígjáték teljes terve huszonhárom nap alatt? Ez a világon sem volt, ilyen teljesítmény...

MÁRIA Most beléptem az öltözőjébe, ott ül a függöny mögött, egyenesen, félrehajtott fővel, szürke szemei rám esnek, meleg édes mosollyal...

JANKA És egyetlen sor sem vonatkozik a férfi és nő, a férj és feleség szörnyűséges viszonyára. Isten tudja, úgy fütyülök, mint a madár, ha kiszabadult...

MÁRIA Megvan még ez a mosolya?

JANKA Honnan szabadultam én ki?

MÁRIA Elhúzza a száját, mindjárt félrevonja – szokta még? S bennem millió hangya bizsergél. Tudja miért? Szeret még?

JANKA Nem érzi maga, hogy valami félszeg helyzet volt közöttünk sok év óta? A legelső nap óta, mikor az én szerelmi vallomásomra, hogy 'nekem az ír s minden', maga azt írta válaszul, hogy 'nem osztozom'...

MÁRIA Szeret még?... Én igen... Látja, mi értelme van a maga hősiességének? hűvösségének? kegyetlenségének?

JANKA Ott vesztettem el a csatát, hogy akkor retiráltam. Maga már akkor nem eresztett volna el, mert szerelmes volt, s elfogadta volna, hogy nekem több az életnél, a szerelemnél, családnál, mindennél: az írás...

MÁRIA Csókolom, csókolom, csókolom

JANKA Most ott vagyok, abban a világban, ahol lelki életem született, gondolkozásom, életem megindult, Debrecenben, ahol minden hang felgyújt és megtermékenyíti a gondolkozásomat; egy elejtett szó az utcasarkon: novella és regény és dráma: ahol minden ember gondolkodását ismerem, s együtt élek, vele, lángoló örömmel, s rögtön csak írni kell...

MÁRIA Ha arra szánja magát, kedves, kedvesem, hogy ír... kérem, mégse írjon a címemre, csak 'Poste Restante, Fő-posta, Debrecen'. Borzasztó ez, huszonnégy óráig nem lehetek sehol inkognitóban. Már kíváncsiakkal s tisztelőkkel vagyok körülfogva, akik, mint vizslák szimatolnak. Már undorodom az egész élettől; annyira eladtam magam, hogy mindenki jogot formál hozzám, nincs emberi életem?

JANKA Maga ezt a világot sose bírta elviselni... Maga felvidéki, nem paraszt, érzelmi életet él, sőt, szentimentális, és erkölcsi is egészen mások...

MÁRIA Ha ír, írja meg egyszerűen, becsületesen, őszintén: számít maga énrám? Nem két hétre, Mária, hanem nagy időkre: a szerelem múlásáig tartó időkre! Már nem merem ezt a szót leírni, hogy egy életre, nem merek többé könnyelmű szót leírni...

JANKA Én nem akarok elválni...

MÁRIA De írja, írja meg... Ne űzze velem ezt a könyörtelen játékot tovább, hogy elfogadja érzéseimet, áhítatomat, szerelmemet s leveleimet, s hallgat...

JANKA Hisz én nem tudok maga és a gyerekeim nélkül élni, most is az tart fenn, hogy az Isten majd elintézi...

MÁRIA Kedves, én maga miatt egy életet összetörtem, s azt többé meggyógyítani nem lehet. Én a feleségemhez többé vissza nem megyek.

JANKA Írja Mikes, hogy nem tud nyolcmillióból megélni. Tízet kér. Maga otthon azt mondta, egymillió magának elég egy hétre. Első héten már ezerhatszázat, második, harmadikon kettőezer-négyszázat küldtem, s jan. 1-étől már elintézttem, hogy heti kettőmilliót kapjon, vagyis tízet...

MÁRIA De kell, hogy maga is számot vessen a dolgokkal Isten és lelke előtt. Igaz, legelső szava az volt hozzám, halkán, rebegve mondta: 'nekem nincs lelke'. De oly halkán és oly rebegve, oly angyali hangon, ahogy csak egy igen mély, igen gazdag, s az élet által igen megbántott lélek szólhat...

JANKA Nekem itt csakugyan kevés pénzem van, januárra 4 800 000, de most kapok valamit a Sári bíróért, amit itt előadnak, az pótol talán. Azért sok kell, bár legtöbbször leves, főzelék feltéttel egész ebédem...

MÁRIA Ha nem ír: nem írok tovább. Nem tudom, hogy lesz. Nem tudom, gőgjében mit ér maga előtt az én hosszú vergődésem...

JANKA És mégis sok pénz megy el, szoba maga csaknem 100 000 naponta.

MÁRIA De ezt mind elfelejtem, ha nem kellek magának, szédülve haldoklom az én drága keddeimen...

JANKA Csókolom milliószor Magát, édes, és a gyerekeket... Az éjjel magával háltam...

16.

Móricz a debreceni szállodaszobában

Most írja Fehér selyemben című darabját – miközben írja, látjuk a darabot, a Feleség szerepét a Máriát, a Férj szerepét a Jankát játszó színésznő játssza. Móricz fel alá járkál, és a két szereplőt valósággal rendezi, akik időnként elakadnak, ő pedig a szállodai asztalkához rohan, és vadul gépeli a mondatot, azután visszamegy, körbejárja, rendezi, **elküzdeli** őket, a móriczi instrukciókat bemondhatja.

A FÉRJ Kedves, egy perc múlva itt vannak a vendégek.

A FELESÉG **ideges, fáradt, csüggedt, közönyös** Készen vagyok.

A FÉRJ Sugárzó szépség... A miniszter feltétlen itt lesz... Nagyon jó és fényes társaság lesz ma nálunk... Olvasta a délutáni lapokat?

A FELESÉG **elsápad** Baj van?

A FÉRJ Baj?... **nézi** Milyen nyugtalan maga, kedves. Sápadt. Fehér. Hófehér tündér... Hogy jutott eszébe fehér estélyi ruhát csináltatni; csak a maga hófehér lelkében születnek ilyen isteni ideák...Az egész világ legszebb nője az enyém...

A FELESÉG **alig van hangja, oly ideges** Mi van a délutáni lapokban

A FÉRJ Semmi... olyan hangon mondtam talán, hogy megijesztettem?... Csak egy közömbös szót akartam mondani, egy ártatlan, közömbös szót, hogy olvasta-e?... Meg szokta nézni...

A FELESÉG Adja azt, kérem... kérem, azt a...

A FÉRJ Igen, kedves... mit parancsol?...

A FELESÉG **gúny, támadás, tragikomikus kifakadás** Még a gondolatomat sem érti.

A FÉRJ Kicsit buta vagyok... talán a szerelemtől... Mert nagyon szerelmes vagyok.

A FELESÉG Szóval a karrierje függ tőlem.

A FÉRJ **elhallgat** Nem tudom... Az ember egész nevetséges dolgoktól teszi függővé a jövőt... Tehát olvastad a délutáni lapokat.

A FELESÉG **minden vére jéggé fagyva** Délutáni lapok... Mi van bennük?

A FÉRJ Semmi. Ostoba vagyok.

A FELESÉG Mi van a lapokban?

A FÉRJ Hogy milyen örült vagyok.

A FELESÉG Nem örült maga, hanem valami más.

A FÉRJ Gazember? – ...azért, mert szeretlek?

A FELESÉG Mi van azokban a lapokban?

A FÉRJ **az asztalkára mutat, ahol ott vannak a lapok**

A FELESÉG **nem mer belenézni** Jaj, de szerencsétlen vagyok, istenem!

A FÉRJ **nyersen** Ne izgasd fel magad, minden percben jöhetnek a vendégek.

A FELESÉG Megőrülök.

A FÉRJ Várjon, egy kapocs kipattant. **Bekapcsolja, s hirtelen megöleli** Édes fehér tündérem.

A FELESÉG Nem mondja meg? Nem mondja meg?

MONSIEUR Meghalt.

MADAME Áh.

MONSIEUR **ridegen** Öngyilkos lett.

MADAME **hosszú csend, igen halkan, rekedten** Én sem ragaszkodom az életemhez.

MONSIEUR **száraz torokkal** Viszonyotok volt?

MADAME **sokára, mély fájdalomában, őszintén, kihívóan** Igen.

MONSIEUR **halk** Isten! ...egy éve megesküdtél, hogy többet nem találkozol vele.

MADAME **mint egy halott, fehér mosollyal** Viszonyom volt vele.

MONSIEUR Ekkora becstelenség.

MADAME Hagyjon kérem, unom.

MONSIEUR Unja?... Nos, mondok valamit, hogy ne legyen oly unalmas? Tudtam!... egy idegen ember élt itt mellettem. Egy év óta nem éltem a számára. Egy idegen férfit hurcolt be a lakásomba. Bárhova ment, bármihez nyúlt, egy idegen férfi érintését közvetítette. A bútorokra, a ruhákra, a gyermekekre behozta az idegen férfit: mindig idegen, az idegen... mindig itt volt az idegen.

MADAME Igen: és az ön volt, monsieur!

MONSIEUR Istenem! **szünet után** Három gyermeke van.

MADAME Ez is csak fegyver a maga kezében ellenem! Mit törődik maga vele... azokkal a gyerekekkel? De mint három baltát forgatja a fejem fölött, és akármikor lecsap vele rám!... Hát vegye át a három gyerekét, itt van az apa velük, én nem félttem!

MONSIEUR Én szerelmes vagyok a feleségembe.

MADAME Órült.

MONSIEUR Hát mit akar? Hogy házon kívül elégítsem ki magamat? Titokban? Mint maga?

MADAME **cinikusan** Nem lehetett nyíltan!... Rákényszerített, hogy megesküdjek rá, hogy nem beszélek vele. Kénytelen voltam titokban.

MONSIEUR Szeretem, madame.

MADAME A maga szerelme csak követel, s nem ad. Fölszív és megszüntet, iszonyú a maga szerelme. Ne gesztikuláljon ennyire, mert a plazstronja összetörik. Utálok. Utálok a házasságot. Utálok a felfuvalkodott férjeket - az alázatosakat is -, a férjet egyáltalán nem bírom elviselni.

MONSIEUR Mert mást szeretsz.

MADAME És talán nem szabad? Nincs jogom rá? Miért? A szívem nem az enyém? Eladtam? Mért adtam oda? Pénzért? Mivel vásárolt meg? Figyelemmel? Gyöngédséggel? Jósággal? Nem adtam el...

MONSIEUR Micsoda pocsolyában élek! Micsoda szörnyű nemi nyomorúságban élünk mi mind, férfiak, Európában. Megesznek a nők.

MADAME **nevet** Ilyen fölényben vagyunk?

MONSIEUR Ne ne vessz? Fölösleges nevetned: nem halt meg!

MADAME **elámul** Tessék?

MONSIEUR Nem. Az egészet csak véletlenül találtam ki. Nem tudom, hogy. Nem tudom, miért. Te adtad az ötletet.

MADAME De hisz ez hallatlan.

MONSIEUR Igen. Ez rettenetes. Egy perc alatt összeomlott egy élet.

MADAME Ilyen becstelenség.

MONSIEUR Valóban.

MADAME Ilyen aljasság. Fúj.

MONSIEUR Világok szakadtak össze.

MADAME Frakkos bandita.

MONSIEUR Én?

MADAME Fúj. **kezét lemossa mozdulattal** Ilyen alakkal élni egy életen át! Ne merészeljen közeledni! Én e perctől feloldva érzem magam minden kötelezettség alól. Többé nem férjem.

MONSIEUR És a gyerekek?

MADAME Még mit, még mit talál ki gonoszat! Azt hiszi, ezzel ideköt? Őket is viszem.

MONSIEUR Istenem, istenem, minden összedőlt! Amit annyi év alatt építettem: család, karrier, élet.

MADAME **kesztyűt húz** A címet meg fogja tudni, hogy hova küldje a tartásdíjat.

MONSIEUR Istenem, hát mégis elfogad valamit tőlem?

MADAME **felteszi a kalapját** Sőt.

MONSIEUR **az ajtóban útját állja** Nem... nézze csak... ez így nem végződhetik... nekem most nem működik az agyvelőm... megérkeztek a vendégek... az estély... Nem, maga nem megy el... innen nem megy el... Madame!

MADAME Ah...

MONSIEUR Bármi elégtételt! Jó! Én visszaéltem... mivel is... meg kell örülnöm... könyörgök, kedves... Találjon ki, szabjon valami árat!

MADAME Jó... én már úgymint unom ezt a... én már nem bírom ezt a kettős életet! Értse meg! Az idegeim rámentek erre a szüntelen titkolózásra, rettegésre, hogy melyik percben jön napvilágra minden... Unom a vendégeit, a minisztereket, de ha meg leszek nyugodva a sorsom felől, akkor talán igen... Maga a férfi, teremtsen rendet...

MONSIEUR Szívem.

MADAME Hívja meg.

MONSIEUR Mit?

MADAME Hívja meg.

MONSIEUR **hörög** Őt? És én csak ráadás? Akkor engem is megtúr, ha őt... aaa...

MADAME Jó napot.

MONSIEUR **odaát élénk beszélgetés** Nem... Halló, kérem, halló, József 56-96... Maga az? Te vagy az? Kedves... kérlek alássan, barátom, nem jönnél át hozzánk... ma este, a feleségem első nyilvános nagy estélye... igen... ő különösen nagyon kéret... igen, én vagyok... frakkban!... **ezalatt összetöri a virágcsokrot**

MADAME **közben letette a kalapot, s felteszi a borvörös fejékét, púderez** Nem látszik meg a szememen, hogy sírtam?

MONSIEUR Nem. Ragyogó vagy.

MADAME Igen? **mint egy cicá, már csak magára gondol, a szépségére**

MONSIEUR Igen. Mint a meteor, amely átfut életünkön, és nem lehet megfogni mégsem... sohasem...

17.

Janka válaszol

Lakás

JANKA Édes Zsigám, az Atheneum részvényeket vettem akkor azon a pénzen, amivel engem fizetett ki, ez az én vérdíjam. Kérem, ennek az árából temessen el. Magának Lőwnél rendeltem egy pár mellgombot, a fekete lapos táskámban van róla a cédula, és ugyanott, egy borítékban, az ára. Ezen felül nem hagyhatok magának semmit, édes, csak nagyon szomorú emlékemet. De amit mégse fog kivetni magából, ugye? Nézze át, ha akarja, a kis csomagot, ha nem akarja, akkor láthatatlanul vesse a tűzbe. Ezek azok az írások, amik megerősítik a kezemben a revolvert. Drága, édes szívem, pusztítsa el ezeket – szeresse helyettem, a mi árva, ártatlan gyerekeinket, legyen jobb hozzájuk, mint én tudtam lenni – Ide írom még, hogy csókolom, csókolom 20 esztendei boldogításáért Jankája

18.

Móricz levele

MÓRICZ Huszonöt, január öt. Édes feleségem, ma van húszesztendős fordulója házasságunknak. Leírom gondolataimat. Leírjam? Ne írjam? Jobb, ha nem írom. És mégis leírom. Ugyanilyen kétségbeesett, szoruló szívvel éltem azon a napon, mint ma. Semmi pénzem nem volt és semmi kilátásom pénzre. Valami sötétség, reménytelenség feküdt rajtam. Nem voltam könnyelmű, de kétségbeesett. És ebből semminek sem volt szabad meglátszani. Erőt az adott, hogy maga nem félt az élettől, a jövőtől és maga igénytelen volt. Úgy éreztem, hogy maga felsőbbrendű lény, aki engem ki fog emelni addigi életem zűrzavaros sötétségéből, és én nem sokára nagy író leszek, és mindaz, ami most hátrányomra van, eltűnik az emberek szemében, s a tanuk és násztársaság büszke lesz, hogy jelen volt az esküvőmön... Mikor felültem a kocsiba és repültem lefelé a csodálatos hegyoldalra: egy hazug kis hernyónak éreztem magam, aki hazug szerepet vállalt, házasodó fiatalember figurájába öltözött és egy garas sincs a zsebében... Folyton a hideg rázott. Milyen nevetséges, hogy én házasodok... Az életemet, az egzisztenciámat én egy titokra építettem, arra, hogy nagy írónak éreztem magam: ez volt a biztos jövőm. Erre házasodtam. Házasodtam, mert szerelmes, szerelmes, szerelmes voltam. Sem Isten, sem ember nem akadályozhatta meg egyesülésünket. Pedig milyen nehezen ment. A szüleim! A maga szülei! – Jött egy lány, aki beleszeretett a borzas hajú, suta, félszeg, csendes szegényszagú fiúba. És ez a lány szép volt, gyönyörű volt, almavirág színű, karcsú, sötét szemű, finom ajkú, széplábú, furcsa, lebbenő lépésű, fejét előre dugta és belenézett zavartalanul a dolgokba. És engem inspirált. Neki írtam, rá gondoltam, előtte produkáltam magam... Most már igen, már megvolt az élettársam, aki ugyanúgy rá fog szólni egy életet arra, hogy nagy író legyek, mint én. És ha azt mondja, hogy nem, akkor is igen... És ha azt mondja, hogy a verses drámatöredéket, amit neki vittem márc. 15-re – hogy nem érti: akkor is érti, mert ő ugyanúgy érez és gondolkozik, mint én! És ő az én jövőmben ugyanazt várja, látja és könyörgi a sorstól, mint én! Mert lehetetlen másképp: lehetetlen, hogy neki ne az legyen az egyetlen éjjeli-nappali gondolata, vágya, álma, izgalma, gyötrelme, munkája –, ami nekem: hogy én nagy író legyek... – Ez a meggyőződés adott nekem nyugalmat s férfias elszántságot, mikor beültem maga mellé a kocsiba, hogy a templomból, már mint férj és feleség visszatérjünk. Csók, csók, csók

Zsiga.

19.

Kórház. Janka az ágyon fekszik. Móricz mellette áll

JANKA Jött a temetésemre.

MÓRICZ **szinte megtántorodik, mint egy pofontól**

JANKA Feketébe.

MÓRICZ **nem tud válaszolni. De tesz egy lépést beljebb. Arcán szomorú, sajnálkozó kifejezés**

JANKA Még nem haltam meg.

MÓRICZ **akadozva megszólal** Inkább fess akartam lenni.

JANKA **összeszorítja a száját és hallgat**

MÓRICZ Nem is fekete, hanem kék ez a ruha. **Ahogy remegő kézzel próbálja kigombolni, leszakad egy gomb**

JANKA Ne tépje össze.

MÓRICZ Mit?

JANKA A fess ruhát.

MÓRICZ Magától függ.

JANKA Ne jöjjön ide, kérem, hagyjon. Egy humbug az életem. Nem tudom, hogy csináljam tovább.

MÓRICZ És a gyermekek?

JANKA Nem tudok gyönyörködni a gyermekeimben – egyedül; nézem őket, és azt mondom: én az anyjuk vagyok, hol az apjuk?

MÓRICZ Itt vagyok.

JANKA Nincs rám semmi szükség, nincs semmi vágyam, semmi kívánságom, és ha nem vagyok, azzal okozok csak örömet mindenkinek.

Felkel és odamegy az ablakhoz

Én is ott jártam lent. Néha felnéztem ezekre az ablakokra, és azt gondoltam, szegények, betegek, milyen rossz nekik. És most el se tudom képzelni, hogy odalent járjak. Azt mondom: szegénykék, ott kell nekik menni. **Visszajön, leül. Hallgatnak** Meddig ülne így mellettem?

MÓRICZ Akármeddig.

JANKA Mégis.

MÓRICZ Száz évig.

JANKA Ne mondjon ilyet.

MÓRICZ Míg el nem kerget.

JANKA Aha. Akkor ezer évig.

MÓRICZ Míg a munka el nem szólít.

JANKA Ez igaz. Vagyis egy percig sem.

MÓRICZ Míg olyat nem mond, hogy elrohanok.

JANKA Már nincs számomra semmi.

MÓRICZ De van, a jóság. A nagylelkűség...

JANKA Mindenemet másnak adtam. Magát nem adom.

MÓRICZ Ha maga azt írja a levelében, hogy ne dolgozzam agyon magam, többet ért volna el, mintha azt írja, hogy magának pedig tízmillió kell, és ráadásul megöli magát.

JANKA Nekem gondolnom kell a jövőre, mert a jövő hónapban húszmillió kell.

MÓRICZ És a következőben harminc.

JANKA Mindig jöhetnek rendkívüli kiadások.

MÓRICZ Maga mindig többet tett félre, mint amennyit elköltött.

JANKA Nézze, Zsiga, én nem vagyok egy Simonyi Mária, hogy én a magam érdekében harcoljam ki, hogy maga darabot írjon.

MÓRICZ Egy napig nem hagyja elaludni, egy óra nem telik el, hogy ne említse.

JANKA Nem, mert egy perc sincs, hogy ne gondoljak rá. Ez egymaga mérgezte meg magát és az egész életét.

MÓRICZ De én nem gondolok rá. Hogy lehet, hogy a maga esze mindig azon jár?

JANKA Mert lehet, hogy magának sok kifogása volt ellenem, és az élete ellen, de addig nem tudott róla, míg ez föl nem világosította. Nem a neve a fontos, mi az, Simonyi Mária, nem mond semmit, csak arról van szó, hogy van egy másik nő az életében. Megérdemelné, hogy egy hétig vagy hónapig éljen velem, hogy lássa, ki az. Vagy egy évig.

MÓRICZ Vagy húszig.

JANKA Azt nem. Egy hétig se. Nem magának való... Vele akar élni?

MÓRICZ Affene akar, csak ellentmondtam. Mit kezdi minden percben?

JANKA Akar.

MÓRICZ **akiben már feszülnek az indulatok, egyszercsak felugrik, kimegy, vízcsobogást hallunk és Móricz hangját** Magának az a munkaköre, hogy nő és anya: cselekednie kell, tennie kell, dolgoznia kell valamit, hogy a magában levő munkavágyat kiélje. Ezt most mind én kapom.

JANKA Nem. Engem semmi sem érdekel, én semmit se kívánok.

MÓRICZ Mit csinált eddig?

JANKA Eddig se érdekelt semmi.

MÓRICZ Dehogynem: én.

JANKA Igen.

MÓRICZ S tudja mit, azt szeretné, hogy én összetörjek, és maga legyen erős. És ha én itt felbuknék, és erőtlen volnék, maga rögtön felkelne, és kész volna engem hat évig tolókkocsiban tolni, és letörölgetni rólam a verítéket és megmosdatni – de hogy én erős és egészséges legyek, és dolgozzak, sikerem legyen, azt nem bírja el: erős ember felesége nem tud lenni.

JANKA Azon gondolkodom, hogy nem tudok itt tovább feküdni, belefáradtam a fekvésbe, fáradt vagyok, haza akarok menni, meggyógyultam, kutyabajom, nem maradok itt tovább.

MÓRICZ Ma még nem mehet haza.

JANKA Mehet?

MÓRICZ Jöhet.

JANKA Leányfaluban a padláson van az összes fehérnemű, a Virág paplana is, amit csináltam neki. Azt is be kell hozni, ha Leányfalut eladjuk.

MÓRICZ **hallgat, nézi**

JANKA Mert én oda nem megyek ki többet.

MÓRICZ Jó, rendben, de ma még nem adjuk el. És holnapra lehet, hogy meggondoljuk magunkat.

JANKA Nem megyek én oda többet.

MÓRICZ Nem baj. El van magában a ház. Fő, hogy be ne ázzon. Mire kell Leányfalu?

JANKA A gyerekeknek. Én az árához nem nyúlok.

MÓRICZ Pénzzé akarja tenni? Azt hiszi, olyan jó dolog most a készpénz? Azonkívül a lányok szeretnek ott lenni.

JANKA Nekem mindegy, én nem megyek ki többet.

MÓRICZ Jó.

JANKA Maga ezt teljesen ellenem csinálta. Odateremtette, hogy én kínlódjak vele.

MÓRICZ **felkel, fenyegetően odamegy Janka ágyához** Nézze, most feküdjön le. Csak azért ül itt az ágya szélén, mert az hiszi, ezzel dühíthet.

JANKA Fáradt vagyok. Eleget feküdtem már. Nyugtalan vagyok. Izgatott.

MÓRICZ Ha nem fekszik le rögtön, kitalálok valamit, hogy lecsillapítsam az izgatótságot.

Betakarja Jankát

JANKA **sírni kezd, de nem mer ellenkezni.**

MÓRICZ **a másik ágyhoz megy, lefekszik. De aztán ő kapcsolja fel a villanyt, és le száll az ágyról** Fölkelek. Nem akarom, hogy az apácák így találjanak. **felöltözik**

JANKA **nézi**

MÓRICZ **a csaphoz megy, mosakszik, fésülködik. Még csapzottan áll a haja, de remeg a keze, nem tud fésülködni** No látja, az a baj, hogy bennem túlságos erő van. Nem bírok olyan szép szelíden, lágyan élni, ahogy maga kívánja. Most megnyugodtam, a hideg víz és a mosdás lefoglalt, de vége. Mit csináljak? Látja, nincs tovább dolgom. Most leüljek ide szép csendesen és várjam a maga szavát? Mért nem engedi, hogy tovább dolgozzak, menjek a munka és az életem után?

JANKA Hat hétig eleget dolgozhatott Debrecenben.

MÓRICZ Én azt az egész debreceni utat megsemmisítem. Nem fogok emlékezni rá többet, és nem írok róla egy szót se. Egyáltalán, csak akkor írok és csak azt, amit maga fog kívánni.

JANKA **arca fájdalmas-gúnyos mosolyra húzódik** Meg vagyok rémülve. Mi történt? Megvallom már vártam ezt, mert ennyi azért csak jár nekem.

MÓRICZ De dolgoznom kell, folytatni akarom. Én nem tudom a középarányost. Vagy-vagy. Vagy úgy dolgozom, mint egy cséplőgép, vagy összetöröm magam, és ócskavas leszek. Ezt akarja?

JANKA Tíz kilót fogytam hat hét alatt, és maga beszél szenvedésről?

MÓRICZ Jó, hát összetörök én is. Most hazamegyek, és tűzbe vetem az összes írásomat.

JANKA Mit? Már mindent kiadott.

MÓRICZ Maga nem ismeri az én dolgozási módomat, nem tudja, hogyan csinálók jegyzeteket, hogyan gyűjtök előre anyagot, és a félben lévő darabomról sem tud.

JANKA A Fehér selyemben-ről beszél?

MÓRICZ Ki mondta? Ki mondta meg?

JANKA Ócska francia bulvár – nagy művészet.

MÓRICZ **magába roskadtan ül**

JANKA Mőszijó, mádám, mőszijó – az lett magából, egy mőszijó.

MÓRICZ **hallgat. Nincs ereje kimenni**

JANKA Amikor hazajött a halálhíremre, azt hittem, megelégette, jól van, most aztán kezdünk egy rendes életet.

MÓRICZ De mi az a rendes élet? Hogy többet egy betűt se írjak?

JANKA Csak beijedt.

MÓRICZ Nem igaz, az újság megírta, hogy túl vagy a veszélyen, sőt, hogy veszély sem volt.

JANKA Akkor meg mért jött? A világ miatt? A látszat miatt?

MÓRICZ Jöttem, mert szeretem.

JANKA Budapestet?

MÓRICZ És sajnálom.

JANKA Tartsa meg a sajnálatát magának.

MÓRICZ Mert idehúzott... Tudta, hogy ez egy jó pányva, utánam dobta.

JANKA Négyet vettem be, gondoltam jó, ha jól sikerül az se baj, de ha nem, egy jó alvás lesz legalább. **Kint már kivilágosodott. A folyosóról hangok hallatszanak be.**

MÓRICZ **a kalapja után nyúl** Hát én most elmegyek egy kicsit járkálni, maga nyugodjon meg.

JANKA Szelíden elmegy.

MÓRICZ Két szóban ilyen bomba!

JANKA Nem bomba, Zsiga. Bánat és szerelem. Itt hagy.

MÓRICZ Mért megyek el? Hogy itt mindent össze ne törjek. Úgy akarja?

JANKA Isten ments.

20.

A Belvárosi színház függönye előtt a színpadon.

Mária A szerelem és halál játéka című Romain Rolland darab Sophie-jelmezében áll a színpadon. Jön a Színész, mint Vallée, kissé feldúltan. A kezében nagyalakú boríték.

SZÍNÉSZ Mi van magával, Mária? Rettentően szórakozott. Tudja, kik vannak a nézőtéren? Itt van Reinhardt.

MÁRIA Tudom. Nem baj. Szóljon az öltözőmbe, hogy ide kérem a teámat. Fáj a fejem. Itt maradok a színpadon.

SZÍNÉSZ Nem akarja összmondani az utolsó jelenetünket? A búcsút? Ez még egy próbán se sikerült rendesen. És itt van Reinhardt.

MÁRIA Hallottam. De ne kiabáljon, meghallják a nézők.

SZÍNÉSZ Mária, ha megint rossz végszót ad... És olyan halk, én alig hallom. Mi van magával, Mária?

MÁRIA Semmi.

SZÍNÉSZ De mért nem vette el a mérget? Megállt a jelenet. Már azt vártam, hogy mikor neveti valaki el magát odalent.

MÁRIA De nem nevettek. Hozza fel a teámat, és hozzon aszpirint. Itt maradok a színpadon.

SZÍNÉSZ Aszpirint, igen.

Indul kifelé, aztán megtorpan. A borítékra

Majdnem elfelejtettem. A portáról küldték fel.

MÁRIA **tréfálkozva**

Nyilván Reinhardt.

SZÍNÉSZ Vigyázzon magára, Mária.

Odaadja neki a borítékot

MÁRIA Tudok magamra vigyázni.

SZÍNÉSZ Akkor a kedvemért... A nagymonológot. Csak kezdje el...

MÁRIA „Istenem! Valamikor szerettük egymást. Mért múlik el a szerelem? Mért változik meg a szerelem?... Bocsánat! A szavaim még sebet ejtenek... „ - elég ennyi?

SZÍNÉSZ Mária. Vigyázzon magára.

MÁRIA Ezt úgy mondta, mint aki örökre búcsúzik.

SZÍNÉSZ Mindjárt jövök.

Mária izgatottan feltépi a borítékot

MÁRIA *olvas*

„Nagyságos Simonyi Mária művésznőnek, Budapest.

Tisztelettel arra kérem, fogadja el tőlem *Fehér selyemben* című kis egyfelvonásosomat, illetve jelenetemet, amely egyetlen kézirati példányban létezik, s az Ön birtokában van. Fogadja el, mint egy kis bokkrétát, mely az én életem sötét vörös virágaiból van kötve. E kis darab minden jogát a színpaddal szemben Önre ruházom. Az anyagit is, de ami ennél fontosabb, a változtatást is. Csak azt kérem, hogyha színpadi okok miatt húzni kell valamit, ezt teljes szabadsággal végezze – beleírni azonban talán nem!... Ha azonban engem baleset, például haláleset érne, kérem, közölje a Nyugat szerkesztőjével, hogy határozott kívánságom, hogy az írás ott, teljes szövegében, nevem alatt megjelenjék. Nem szabad a munkának, mely a házasság problémájáról való véleményemet közli, hiányozni majd összes műveimből. – Addig azonban kérem, kérem, teljes diszkrécióval kezelje az alatt a név alatt, ami a cím alatt föl van jegyezve, ha jól emlékezem, „Paul Claudel után fordította Szegedi István“. Legyen olyan kegyes, gépiróval másoltassa le, s a kéziratot ne közölje „pirulásom és zavarom“ miatt...

Isten megáldja, kedves – nem tudom, hogy magának tetszik-e, eljátszható-e a jelenet, villámgyorsan írtam egyfolytában, kedden hajnalban, Lányfaluban. Akkor tetszett. Ha eljátssza, megnézem. Ha sikere lesz, egész darabra is kész vagyok ugyanígy.

Isten megáldja, s emlékezzen a hűre: Móricz Zs.

Budapest, 1924. XI. 5.

Leengedi a levelet, maga elé suttogja

MÁRIA Őrült. Igazi örült.

Színész visszajön, hozza a teát

SZÍNÉSZ Itt a tea. És itt az aszpirin. Már csak két percünk van. A végén pedig, azt mondták lent...

MÁRIA Bejön Reinhardt a színpadra.

SZÍNÉSZ Ne gúnyoljon, Mária. Valami rossz hír?

MÁRIA Á semmi, semmi, egy fiatal szerző küldte el az első darabját...

SZÍNÉSZ Vagy úgy. Itt a teája, Mária.

MÁRIA Most nem tudok itt maradni. Tudja mit, Károly? Igya meg a teámat. És vegye be az aszpirint. Az majd megnyugtatja. Lemegek az öltözőmbe. Elkísér?

A teljesen megzavarodott Színész Máriaiba karol, Mária felkacag, aztán a saját szájára csap

Á jaj, mi lesz, meghallja Reinhardt!

Mindketten el

21.

Később, ugyanott

Móricz és Janka felöltözve állnak a kórteremben – össze van csomagolva, az ágyakról a huzat leszedve, ablakok kitárva

MÓRICZ Leme gyünk.

JANKA Sétálni?

MÓRICZ Igen.

JANKA Én hazamegyek.
MÓRICZ Jó.
JANKA Csak megbámulnak.
MÓRICZ Nem baj.
JANKA Nem szégyelli?
MÓRICZ Mit? Nincs szégyellnivalóm. Én büszke vagyok.
JANKA Büszke.
MÓRICZ Igen.
JANKA Hogy magáért megölte magát egy nő?
MÓRICZ No...
JANKA Csak egy szégyen van benne.
MÓRICZ Nos.
JANKA Hogy ez a nő a felesége.
MÓRICZ Lehetne szebb is?
JANKA Lehetne jobb.
MÓRICZ Hogyan?
JANKA Ha a másik ölte volna meg magát. **nevet** Milyen nap van ma?
MÓRICZ Csütörtök.
JANKA Már?
MÓRICZ Igen.
JANKA Csak azt nem tudom, mért vett maga feleségül annak idején.
MÓRICZ Mért?
JANKA Jaj.
MÓRICZ Mert maga volt az első, aki előtt bátran és tisztán szólhattam.

22.

Móricz egyedül. Írja és olvassa a levelét.

MÓRICZ Édes, elutazom. Csak egy napra, hogy kigondoljam, mi is az, ami köztünk van. Így élni nem lehet. Ez így nem mehet tovább. Én vétettem maga ellen: ez igaz. De maga vagy megbocsát, és akkor elfeled mindent. Vagy nem bocsát meg, és akkor nem él velem. De hogy élni akar velem, és úgy akar élni, hogy két életen át minden nap és minden órában a szememre lobbantsa a bűnömet: az nem lehet. És az sem lehet, hogy hermetice lezárjon, és nekem ne hagyjon szabad teret csinálnom az életre. Hogy folyton arra kelljen gondolni, hogy ez magát sérti, bántja, megöli. Én nem tekintem magát betegnek, hanem sértettnek. Ha betegség, akkor meg kell gyógyítani, s talán meg is lehet. De a sértődöttséget el kell felejtene. Próbáljon valami magyarázatot találni arra, ami történt. Így nem lehet gyereket nevelni, nem lehet kenyeret keresni, s nem lehet örülni. Maga határozza el, hogy engem boldoggá tesz, s biztos lehet, hogy én nem fogom rontani ezt a munkáját. Teremtsen egy boldog otthont, ahol én jól érezhetem magam, és én boldog leszek, és az egész életet odahordhatom a maga lába elé. De a bosszúról mondjon le, mert nem az az élet célja, hanem a teremtés. Csókolom milliószor szerelemmel és hűséggel, a maga Zsigája

23.

Janka a búcsúlevelét írja

JANKA Míg én élek, addig maga nem tud szabadulni attól, hogy adósa valakinek, és ezt az adósságot miattam nem törlesztheti le, úgy érzi talán, hogy van egy elintézetlen

ügye avval a valakivel, amit miattam nem intézhet el, látom az arcán, hogy elvágják innen, és miattam nem mehet el, hogy tombol benne a düh ellenem, és nem töltheti ki, hogy szerelemre vágják, éppen úgy, mint én, és azt nem érheti el. Édes! Ez így van a maga arcára írva, a belső tombolását így mutatja az arca – de emlékezzen rám, édes, ez mind csak képzelt düh és képzelt ügy, képzelt vágy, képzelt düh és képzelt szerelem. – A valóság a maga élete, múltja, amelyik tiszta és szent volt, a jelen, amelyik kincs, elviselhetetlen, és a jövője, amelyikről én azt hiszem, hogy megbékélt, visszatérő, bocsánatkérő lesz, ez mind, mind csak én vagyok. De csak az életem árán hiszi ezt el. Ha én már meghaltam, magammal viszem a maga adósságát a sírba, a maga arcáról lemossa az én kicseppenő vérem mindazt a kínos, zavaros, gyötrő érzést, és csak egy, egyetlenegy kép marad rajta: a tiszta, utolsó és legutolsó, öröktől örökké tartó, egyetlen, biztos nyugalom: az én rendíthetetlen szerelmem, és a maga abban bízó, ettől élő, becsületes, nyugodt lelke... élni, élni, élni... gyermekeim, gyermekeim, gyermekeim... élni, élni, élni, jó élni...

Ezeket a szavakat Janka még sokáig, szinte eszelősen rója a papírra, aztán a levelet borítékba téve, megcímezve, leragasztva, gondosan hozzákészülődik az öngyilkossághoz. Amikor elkészült és felhajtja a mérgező italt, hirtelen sötét lesz és csak Móricz hangját hallani

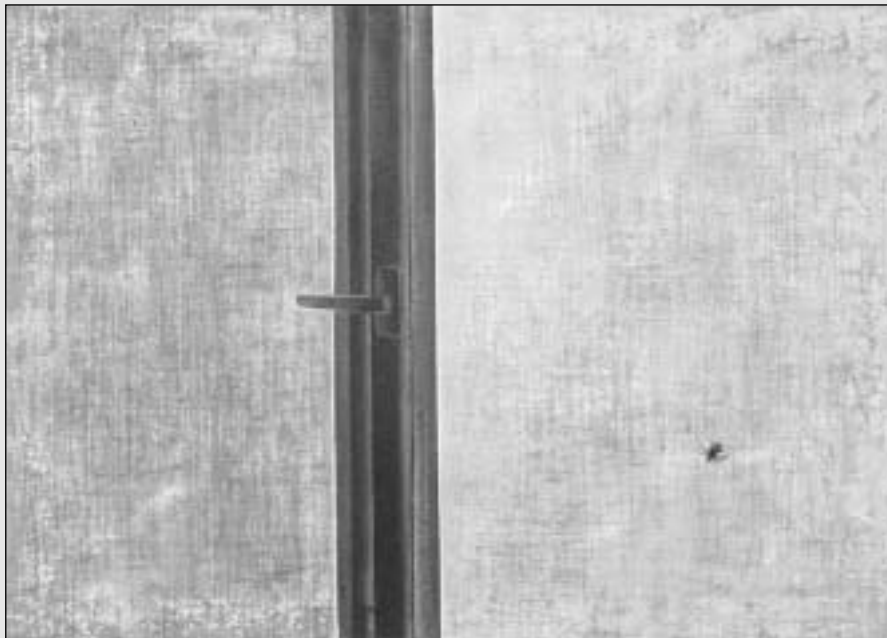
MÓRICZ Mária, most imádkozzon értem!

***

JANKA ***a színpad előterébe jön***

Egy évvel később, a gyászév letelte után, Péter-Pálkor, ezerkilencszázhuszonhatban, Móricz Zsigmond feleségül vette Simonyi Mária színésznőt.

VÉGE

Franc Mesarič: Síkságra néző ablak (2002. – Lendva)

Kardos Ferenc

hajnali

Így álmodunk:
Folyók, füvek, fák,
bokrok, odvak, madarak,
és a sárgán füstölő nap
mint esőcseppeken préseli át
a hajnali harmat illatát:

De fölriadunk: Nagy Testvérek
ólmos keze szorít, simogat,
napvér és háborúszag
csap szemünkbe, kávéba
menekülő lehetünk már
nem anima, csak hörgés,

már nem könyörgés,

s az üveglakokon nincsenek
Istenhez engedő rések...

Feléd...

Feléd fordulok. Bőrödön ring
az éj. Hófehér álmra várok.
Suttognak körülöttem a szentek
és pusmognak a boszorkányok.

Közelébb hajlok: Szavuk nem értem:
Átkoznak? Imádkoznak értem?

S imájuk csöndes, lassú, tiszta dal?
S átkuk fogak közül kizörgő zaj?

Nem érintlek:
ne sértsek senkit.
Csak hallgatom válaszaid
s közben a fekete homokból
kigőzölög az álmom.

Szemem se kell nyitnom:
arcodat látom.

Új messiás

Megtörte a kenyeret,
de elmorzsált az a marokban.
A fáradt ujjak közül földre
pörgött aranyló darabokban.

Ajkához emelte a kupát,
s elejét mormolta hosszú imáknak.
De a bor bevérezte az asztalt.
Sebessé marta a szűz ruhákat.

A tanúk vártak a szóra -
de csak csöndet lehelt a mester.
Zokogását fojtogatta
falatnyi kenyérbelekkel.

Ölelés

Ölöllek. S nincs több
mondanivalóm.
Nincs más, nincs teljesebb.

A mondatok csonka tornyai
alatt törékeny árnyékok játszanak,
s ahogy röppenő galambok
szárnyából a toll,
földre ereszkedik egy-egy
bánat a mi röptünkből is.
De még kezében tart az ég.

S néha elkapjuk egymás
tekintetét, mint karvaly a
gyöngye húst.
Vagyunk mint odúk,
hová be-be csapsz,
be-be csapok
kapkodón, éhesen,
könyörögve: Etesz még.

Szorítlak, s nincs
vigasztalóbb tettem,
nincs igazabb.

Csomós Róbert:

Búvárkalandok bibliai vizeken

(Részlet)

Nem kenyerem a hideg, objektív tárgyilagosság, csak mesét mondok, igaz mesét. Mintha a viharos téli délutánok valamelyikén, egy akkói halász hálóraktárában, az össze-visszadobált bóják, hordók, kötelek, falra akasztott cápahorgok, szakadt hálórakások között, egy felfordított hordón ülve, pislogó viharlámpák fényénél, a parázon süllő hal illatát szippantgatva mondanám el. Nem tartok kronologikus sorrendet, apró történetekből, mint mozaik kockákból antik fürdők képei, áll össze ennek a három évtizednek – a Földközi-tenger haldoklásának – története. A tengerről mondok mesét, de a történet ki-kicsap medréből, az olvasó megismerheti Izraelt, ezt a sokat szenvedett, létéért küzdő országot, az ott élő embereket, élet közelből, ahogy én láttam, megismertem őket. Hű képet kap a halász mesterségről, amelynek csínját-binját kénytelen voltam elsajátítani. A bánat és az öröm egymás nyomában járnak; egyik nap a család kenyerét jelentő, vihar által elsodort háló utáni bánkódás keseríti el a családfőt, a másikon a ládába rakott, diadalmas zsákmány örömmámora vidítja fel. Igen, a halászt a sors hol a víz alá nyomja, hol az égbe emeli, vannak hosszú, nyomorúságos időszakok, vannak csillagos órák. Mégis minden mélységet és magasságot a tenger szintjéhez mérnek. Nem csak emberekről, tájakról, eseményekről, nagy viharokról, óriás teknősökről, halakról, cápákról, cápánál is mohóbb, harácsoló halkereskedőkről írok, de megrajzolom egy végleg letűnt korszak képét, amikor mindannyiunk anyja, a mitológiai kék vizű Földközi-tenger még élt. Mindössze harminc év, földtörténeti időben mérve egy másodperc tört része kellett csak hozzá, hogy ráncos vénasszony legyen ebből a gyönyörű virágzó nőből. Ilyen gyorsan ölő méreg csak egyetlen van a világon: a civilizáció! Ugyan ki hitte volna fél évszázaddal ezelőtt, a polietilén korszak kezdetén, amikor még egy műanyag zacskót többször megmosva használtak, amikor egy műanyag vödör többre került, mint a galvanizált fém, hogy ez az egyszerű találmány teszi tönkre mindazt, amit a nagy természet évmilliók alatt épített fel. A háborús zaj, a kalmárzsivaj még messze-messze voltak akkor a tengertől, és a megapoliszok sem nyújtották ki csápjaikat a partokig. A sirályok, albatroszok, pelikánok még nem a szemételepek szürke koldusai, hanem a végtelen tenger szabad madarai voltak. Nem torpedónaszádok, csak szelíd vitorlások, néha-néha egy-egy ritkaságszámba menő kis motoros bárka szántotta a határtalannak tűnő vizeket. Jó teakfából készült, szívós kis hajócskák, fedélzetükön elszánt, kemény emberekkel, akik évszázados eszközökkel csikarták ki a tengertől a napi megélhetést jelentő zsákmányt. A műanyag hajók, nylonhálók, a szívtelen, harácsoló emberek, az utóbbi évtizedek torzszülöttei – legalábbis a tengeren – akkor még nem léteztek. Igen! 1956 őszén az érintetlen Földközi-tengerrel találkoztam, és első látásra beleszerettem. Az olvasó joggal mondhatja, hogy túlzok, hiszen pár sorral feljebb végtelen vizekről beszéltem, pedig hát Ros Ha Niqra /a libanoni határ/ és Caesária /Cézária/ között – ezen a területen halásztam a legtöbbet – aligha lehet nagyobb a távolság 70–80 kilométernél és még ebből is mennyi a homokos partszakasz, ahol természetesen nem lehet szigonypuskát használni. Befelé, a mélység irányában maga a természet szab szigorú korlátokat. Könnyűbúvár felszereléssel 35–40 méternél mélyebbre már nem lehet eredményesen lemerülni, mert a keszonbetegség, a búvár egyik legna-

gyobb veszedelme, lehetetlenné teszi e mélységben való hosszabb tartózkodást. Ar-ról, hogy a vérben felgyülemelő cseppfolyós nitrogén milyen roncsolást tud véghez vinni az emberi szervezetben, mohó hús vadászok, meggondolatlan kocabúvárok sokat tudnának mesélni. A szerencsésebbek elpusztultak, a többiek mankón bicegve vagy pláne tolókokcsiban tengetik életüket. De ne siessünk előre. 1957 forró nyarán tengeri mentőként dolgoztam a haifai Hullám Leánya /Bath-Galim/ szép nevű lakónegyed strandjának kies partjain. Az első, szabad emberként megélt nyaramon itt kápráztak szemeim a mediterrán-tenger szépséges kékségén és az izraeli lányok nyúlánk karcsúságán.

Felfedezések kora

Az egyik örökké visszatérő álmom: lebegek az azúrkék víz felszínén, hátamat a mediterrán ég napja melengeti, május van, 1958 májusa. A víz még borzongatóan hűvös, de már hordozza a nyár ígérését. Uszonyos lábaimat csak lassan mozgatom, vitetetem, sodortatom magam a délnyugati áramlattal, alattam fantasztikus holdbéli táj, amelyet eddig még nem látott emberi szem, kráterek, sziklák, hosszú karú hínárokkal benőtt hegyvonulatok... és halak, mindenütt halak! Rőfnyi fűrészkes sűgerek tátogatnak barlangjaik előtt, a homokpadokon többmázsás ráják lapulnak, mint békés tehének, teknősök legelnek, a likacsos kövek alól a tengerfenék fenegyerekei, a sárgafoltos murénák vicsorognak, barna rücskös páncélzatú lobsterek mászkálnak ügyet sem vetve rám. Alattam a tengermélység úgy tizenöt méter, teleszívom a tudóm, szigonypuskámát előreszegzem, ráhajtok egy kapitális nagyságú sűgérre. A sűgér néz, bámulja a sohasem látott bűvárt, azután győz az ösztöne, és egy farkcsapással beúszik a barlangjába, de mert mégis látni akarja, mi történik, rögtön megfordul és kidugja a fejét. Ezúttal nincs szerencsém, elhibázom a lövést, a légszomj nem engedte kívárni a kellő, legalkalmasabb pillanatot, de nem kell bánkódnom a kudarc felett. A magam után húzott, hosszú ruhaszáritó kötélen megkötött kis bójára már több mint fél mázsa hal van felfűzve, és még csak nem is fázom igazán. Akár másfél- két órát, vagy még többet is ki tudok tartani. Aztán az áramlás erősödni kezd, a sziklás talaj egyre közelebb és közelebb jön hozzám, hirtelen fal emelkedik fel előttem, életemben először megpillantom a spártai-zátont! Azaz sziklát, követ alig látok, mindent ellep, eltakar a csíkos pizsamahalak tömege, surrogó rajokban húznak el mellettem a keszegek, hatalmas ragadozóhalak tudomást sem véve rólam lustálkodnak a sziklapadokon. Már-már kitör belőlem az ősi vadászösztön, de mielőtt belekezdenék a mészárlásba, kiemelem a fejem a vízből és elnézek a part irányába. Jó három, de inkább négy kilométerre vagyok a parttól, nehéz lesz a sok hallal kiűszni, hiszen kifelé már az áramlat is ellenem dolgozik majd. Kipányvázom hát a halaimat az egyik sziklához, és az áramlatnak oldalazva csinállok egy rövid felfedező utat. A zátony befele egyre magasodik, egyes helyeken olyan sekély a víz, hogy szinte úgy érzem, súrolja a szikla a hasamat. Le is mérem zsinórral a mélységet, három és fél méter, pedig most már nem is három - négy, inkább öt-hat kilométerre lehetek a parttól, fázni kezdek, és a nap is lefelé tart már. Ideje visszaűszni a halaimhoz, erősítem a tempót, de amikor a „nagy krátert” megpillantom, mozdulatlanra dermedek az ámulattól. Méltóságos lassúsággal, csak az oldaluszonyaitak lebegtetve, a halak királyai, a fogas süllők úsznak mellettem, és tiszteletteljesen utat nyitnak nekem. Én, a bűvár ismeretlen vagyok előttük, még nincs meg a későbbi félelmetes helyem a tenger hierarchiájában, ügyet sem vet rám senki. Mintha ott sem lennék. Az óriás teknős békésen legel, meg tudom fogni a hátsó uszonyos lábait, méltatlankodva néz hátra, nekilődül, de amikor elengedem, nem menekül el, folytatja a megszokott

táplálkozást. Pedig papagájcsőrszerű szájával a legkeményebb csigát is össze tudja ropantani, később láttam, ahogy a szájába tett seprűnyelet, mint egy fogpiszkálót harapja ketté, semmiség lenne neki leollózni az ujjaimat...

Visszatérek hát a halaimhoz, néhány perc leforgása alatt fogok még három hatalmas sügért, és teljes erőből úszok kifelé. Az újonnan vásárolt francia gyártmányú lábuszony hatalmas erőt ad, az ugyancsak tőlük származó bűvárszemüvegbe nem folyik be egy csepp víz sem, torpedóként török kifelé, de ideje is, mert a nap vörös korongja már a vízhez ért.

A parton Noémi vár és egy nagy csapat gyerek, vagy inkább fiatalember, akik a halakat bámulni, engem megcsodálni jöttek. Vevő is akad egy-kettő, de már nem én adom el a zsákmányt, hanem Noémi, húzós mérleget használva, jó áron. A többi halat hazavisszük, majd később érte jön Nissim, a török halkereskedő. Számomra a nap véget ért, mehetek az ágyba. Aki bűvárhalászattal töltötte a napot, annak nem kell aldatót bevennie.

Másnap korán és izgatottan keltem. Délelőtt tíz órakor már teljes felszereléssel ott álltam a „halak dombján“, ahol persze akkor még híre-pora sem volt az Óceánográfiai Kutató Intézetnek, hanem egy arab halász, Abu Ali Tanturi téglából, ládából tákolt hodálya uralta a terepet. Ez a domb, ez a kiszögellés zárja déli irányba az akkói öböl halbő vizeit, és északi irányban egy magasságba van a spártai zátonnyal. Innen készültem leúszni előző napi felfedezésem színhelyére. Nemsokára azt tapasztaltam, hogy az áramlat nem északi, hanem inkább nyugati irányba sodor, és egyre messzebb és messzebb kerülök a parttól. Egyáltalán nem estem kétségbe, hiszen ismertem azt az erőt, amit a jó minőségű békaláb jelent. Akár a gyenge úszó is, karjait sem használva gyorsan és kitartóan haladhat a vízben, a bűvárszemüveg és pipa pedig lehetővé teszi akár a legzordabb hullámokkal való szemben úszást is. Jó példa erre az eset, amikor harminc év múlva arab munkatársamat, Juszufot vízbe sodorta a fedélzetre felcsapó hullám, a hajó pedig sebességbe volt téve, és egyszerűen otthagytott bennünket. Feljőve a felszínre, a nyílt, viharos tengeren találtam magamat. Juszuf lába súlyosan megsérült, már vacogott a hidegtől, amikor rátaláltam, hiszen nem volt gumiruhában, mint én, a part pedig messze-messze, elérhetetlen távolságban látszott. Majd negyven óras küzdelem után, a hátamba kapaszkodó társammal másnap éjszaka elértük az akkói partokat. Ellentétben Juszuffal, kórházi kezelésre nem szorultam, mindössze két napot aludtam át egyfolytában.

Hol is hagytam abba? Úsztam hát tovább bátran az áramlattal egyre beljebb és csodálkozva észleltem, hogy a mélység egyre váltakozik. 20-25 méteres tengerfenék után befelé úszva 8-10 méteres zátonyokra sodródtam, néha félelmetes, mogorva képű sasráják több ezer fős csapata húzott el mellettem, ijesztő kinézésű, de ártalmatlan állatok, akár csak a homokcápák, amelyekből ugyancsak sokat láttam. Minthogy akkoriban semmilyen ez irányú tájékozottságom nem volt, a ritkábban felbukkanó pörölycápáktól sem tartottam jobban, mint tőlük, amíg egyszer komolyra nem fordult a dolog.

Már vagy öt kilométernyire lehettem a parttól, amikor egyszerre hatalmasan emelkedni kezdett a talaj, óriás vasdarabok, csigákkal, kagylókkal benőtt árbocrudak, lakóház nagyságú gőzkazánok, hajtókarok, hajócsavarok, sűrűjében találtam magam. Több száz méter hosszan szétszórva, a II. világháború alatt elsüllyesztett olasz tehergőzöst, az Italian Navigation Company 12 ezer tonnás hajóját találtam meg.

1958 nyara, ősze volt az az időszak, amikor kezdő kocabúvárból tengeri vadásszá nőttem ki magam. Kíváncsiságom kielégíthetetlen volt, egymás után fedeztem fel az

addig csak angol tengerészeti térképeken fellelhető Spartan, Carmel, Semereiye, Talbot, Vernon, Foxhound zátonyokat, német, olasz, török eredetű hajóroncsokat, a háborúk során vízbe zuhant repülőgépeket, antik hajók maradványait. Október végén, amikor hűlni kezdett a víz, én is elkezdtem törni a fejem a hideg elleni védekezésen. Pénzem már volt bőven, fél füllel hallottam is róla, hogy Franciaországban, Olaszországban gyártanak és használnak gumiruhát, csak azt nem tudtam elképzelni, hogyan nézhet ki. Végül is elmentem Tel-Avivba, a legnagyobb sportáruházba érdeklődni. Solomon és Társa meglepődve hallgatták különös kívánságomat, de hát a pénz beszél, felvették a rendelést. Ma már, amikor a vidéki kis sportüzletekben is tucatszám áll a különböző méretű és márkájú gumiruhák választéka, elképzelhetetlen, micsoda öröm, meglepetés volt számomra a francia Spirotechnique cég akkor csodaszámba menő gumiruhája. Az öltözék lehetővé tette az évenként megismétlődő Földközi Tengeri „tél” túlélését. Valójában ugyanis a viharok ellenére a tél a búvárhalászat legjobb időszaka. Aki a víz alatt halászik, télen arat igazán. 1958–59 tele valóra váltotta az álmaimat. Angliából hoztam egy csupa nikkell, csupa csillogás nagy Norton motorkerékpárt, és a hátam mögött Noémi derékig érő, fekete haját zászlóként lobogtatva száguldoztam az akkor még szabad izraeli utakon. Addigra már, 1959 tavaszára, Noémi kiépített egy vevőkört, mondhatni hálózatot és a halakat, lobstereket szinte megrendelésre fogtam. Izraelt akkor még nem lepték el a turisták, a helybeliek pedig valami csúnya, nagyra nőtt bogárnak, legjobb esetben múzeumba való csodalénynek nézték a lobstert, amely ráadásul nem is kóser. Mára a méregdrága vendéglők, luxushotelek étlapjainak sztárja ez az állat, alig lehet fogni belőlük, holott akkor még szinte ellepték a sziklákat, barlangokat. Csakhogy ez az ízletes, hófehér húsú rákfajta kényes ám! Nem szereti a szennyezett olajos vizeket, a motorok zaját és így leginkább csak a libanoni határvidék Ros Ha Niqra, valamint Ahziv vizein maradt belőle mutatóba.

Minden olyan távolinak, olyan hihetetlenül távolinak tűnik. Elveszett, elfeledett paradicsom a tenger, álmaimban pedig visszajár a széles vállú, jóképű Havacelet /magyarul Liliomfi/ halálba torzult arca, amint harminc méter mélységben rávilágítok a sötét éjszakai tengeren és bűvárszemüvege mögül ráammeresztli élettelen szemeit. Professzionális, gyakorlott bűvár volt, előzőleg a tengerész kommandónál szolgált, hi-vatásos katonaként, szép szőke feleséget és két gyereket hagyott hátra.

Hány áldozatot szedett a tenger? Sok kockázatot vállaló, beleváló, ügyes férfi és megszámlálhatatlan, a veszélyekkel tisztában nem lévő kocabúvár vált balesetek áldozatává. A gombaként szaporodó bűváriskolák oktatói maguk is gyakorlatlan, a bűvárkodásnak inkább csak az elméleti részét ismerő emberek voltak, jó, ha valamelyik pár száz óra gyakorlattal rendelkezett, mit örökíthettek volna át a tanítványaikra, akik mohóságukban, pénzéhségükben nagy mélységekbe merültek alá, bemásztak szűk barlangokba, hajóroncsokba és otthagyták a fogukat a semmiért. Semmiért, mondom, mert 1987-88-tól komoly zsákmányt a leggyakorlottabb és a helyek ismeretével rendelkező búvárhalász sem ejthetett, legfeljebb megkereshette az ő és családja napi betevőjét. Hányan és hányan váltak bicegő nyomorékká, végtagjaikat korlátozottan mozgató szerencsétlenné, mint például az akkói Móricka, aki pont alteste kényes „pontján” sérült meg és vált a halászok gúnyolódásának célpontjává. Volt azonban olyan mániákus is, aki a keszonkamrából kijöve – az orvos által hetekre eltiltva a merüléstől – bénult lábát maga után húzva „csak egy fél órára” lemerült, és elfelejtett feljönni...

Csodálatos szerkezet az emberi agy. Képes mindent elfelejteni a pénz, a meggazdagodás reményében. A bűváriskolák tulajdonos oktatói meggazdagodtak, ha nem

is gyorsan és egy csapásra, a mániákus pedig ott árulta 6–8 ezer dolláros felszerelését a kikötőben, és fél, negyed áron eladta egy másik reménybeli milliomosnak.

Sokan katonai szolgálatuk előtt, vagy éppen utána akartak egy kis pénzt keresni, és ha szerencsájük volt, csak a befektetett tőkéjük veszett oda. Az okosabbak még hamarabb leléptek és békés kereskedő vagy iparosként mutogatták ismerőseiknek bűváruk fényképeit, relikviáit, na és persze a lakás falára kiakasztott lepedőnyi oklevelet. Mert bűvárbizonyítvány, bűvár-beíró könyv, diploma, sőt rang is létezett már. Volt egy csillag, két csillag, három csillag, sőt piros, majd ezüst és aranycsillag is, nem kellett hozzá más, csak bizonyos, drága alapdíjazású tanfolyamokat elvégezni, befizetni a bűvárszövetségbe a stempликért járó ugyancsak borsos illetéket, azután uzsgyi! Neki a tengernek! Na meg volt mivel dicsekedni a hasonszőrűek között. A kezdetet valamelyik strand vagy kibuc úszómedencéje jelentette, azután a kikötő mólója mellett a 4–6 méteres vízben folytatódott a tanfolyam, végül egy 20 méteres merülés, legtöbbször 10 méteres vízben! Kész a bűvár, merülhetett saját szakállára, életét kockáztatva, akár 40 méter alá is.

Egyszer azután – ez már 1988-ban történt – én magam is szembe néztem a halállal. Iszonyatos dolog az a szorongás, amit az ember akkor érez, ha tudja, percekben belül meg kell hálnia. A haifai öböl külső, mélyebb vizein 35–37 méteres vízben vadásztam, amikor a légzőkészülék, a regulátor második fokozata, amelyet a bűvár szájában fogaival tart, felmondta a szolgálatot. Azonnal és gyorsan fel kellett jönnöm, ráadásul ilyenkor a levegőt, noha a légszomj fojtogatja az embert, teljes erővel kifele kell fújni különben a táguló, térfogatát egyre növelő levegő a tüdőt, sok esetben az egész mellkast szétrepeszt, a bordák úgy állanak ki a húsból, mint a fésű fogai. Csúnya halál, annyi bizonyos. Azzal, hogy a felszínre tudtam jönni, még korántsem menekültem meg. Az ismert keszonbetegségen kívül van a mélytengeri bűvárnak még egy veszedelme. Mint a felrázott és hirtelen kinyitott szénsavas üdítőpalack tartalma, úgy kezd pezsegni, forni a vér a gyors feljövételtől, mert a benne lévő nyomástól felszabadult oxigén és egyéb gázok is sokszorosára növelik térfogatukat. Agyvérzéshez hasonló halált, jobb esetben bénulást és maradandó, visszafordíthatatlan agyi károsodást okoz ez az állapot pillanatokon belül. Fél percig sem tartott, míg Juszuf felszerelte a tartalék palackot, számba erőltette a tartalék regulátort, miközben én valamiféle önkívületben, az eszméletvesztés ellen küszködve, levegőért kapkodva feküdtem abban a tudatban, hogy most meghalok. Juszuf testemet a vasmacskához kötve gyorsan leengedett 10 méteres mélységbe és figyelt. Egy óra múlva már jobban voltam, fel tudtam venni a bűvárszemüveget, számban eligazítani a regulátort, de még további négy órát kellett kitartanom a víz alatt ahhoz, hogy percenként centimétereket emelkedve felszínre jöhessenek. Pedig csak egy kis gumiszelep, pótolható filléres alkatrész romlott el. Így most az olvasó képet alkothat a bűvárhalászat egyik kockázatáról, de mennyi van még hátra? Bár a történetemben már 1988–89-ig futottam előre, mégis vissza akarok térni a kezdet kezdetéhez, sőt talán legjobb lesz, ha a kezdet előzményeit is előadom.

A tenger kapuja nekem ugyanis Nickelsdorf. Ott léptem át az osztrák határt, 1956 novemberének egyik didergős éjszakáján, egy szál katonaruhában, magammal hozva minden vagyonomat, a farkaskutyámat. Az előzmények előzménye lehetne még a Fő utcai katonai börtön úgynevezett Hűtlenségi osztálya, még előbb a székesfehérvári és a pécsi katonai börtön. A Fő utcán nyolc hónapot töltöttem, az ellenséghez való átszökés kísérletével vádolva, az akasztófa árnyékában, ártatlanul. De hát miként és hogyan meséljem el a mai fiataloknak a Rákosi Magyarország működését, hogyan rajzoljam meg politikai és börtön térképét. Végül is minden nyomorúságért, nyomorgatásért meg-

fizettem az 1956. október 23-tól november 10-ig terjedő időszakban, visszatérésem után mégsem jelentkeztem egyetlen szabadságharcos szervezetnél sem. Úgy éreztem, és úgy érzem most is, ez kegyeletsértés lenne azokkal szemben, akik ott fekszenek a 301-es parcellában vagy máshol, névtelenül, elfeledve. Hozzá teszem még, gyilkosaik nem bünhődtek, zsákmányukat az eszme bukása után is megtarthatták, egyetlen köpönyegfordítással ma is a politikai és gazdasági élet csúcsán állnak. Személyemre nézve ez csak annyit jelent, hogy szüleim vagyonából semmit nem kaptam vissza, az elkobzott otthon helyett lakást nem érdemeltem, és ha a gyerekeim nem segítenének, talán az utcán lennék, mint annyi sok ezren mások.

Hogy miért választottam Izraelt új hazámul? Magyar voltam és zsidó, semmi más, ezen a kettőn kívül. A napfény és a tenger mindig is vonzott, a Fő utcán, a magánzárka sötétjében mindig a tengerről álmodtam. Bár az anyakönyv szerint 1930-ban Budapesten születtem, engem 1956 tett emberré, és az anyám után Izrael állama szült meg boldog, szabad embernek.

A felfedezések legérdekesebbje és egyben legértékesebbje is Akkó környékének becserkészése volt. Na, nem mintha ezt az ősi várost, amely már az időszámítás előtt évezredekkel ismert volt Ptolemais néven, én fedeztem volna fel, akár csak halászatra alkalmas városként is. Már az ókorból fennmaradt a mondás: „Kell-e Akkóra halat vinni”? Engem 1958-ban a kíváncsiság vezetett ide, és rögtön elhatároztam, itt akarok megtelepedni, itt akarok élni. Akkón sem kellett a parttól sokat eltávolodni, még annyit sem, mint a Hullám Leánya negyedben Haifán. A több száz méter hosszú, monumentális várfal alatt, tengernek szegzett török vaságyúk tövében, a szaggatott sziklás partok alatt azonnal 6–8 méterre mélyült a víz és nyüzsögtek a halak. Akkó már abban az időben is a turisták kedvelt célpontja volt, a halat, a lobstert legkönnyebben itt lehetett eladni, annál is inkább, mert a lakosság egyik fele arab volt, másik fele pedig szefrád zsidókból állt, és ezeknek mindennapos étük, sőt fő táplálékuk volt a hal.

Hadd térjek azonban vissza Akkóra, a munkámhoz. A hullámtörő és a jachtkikötő akkor még a távoli jövő zenéje volt, a hangoskodó, idegenvezetők által terelt turista nyájak helyett egy-egy kóbor kíváncsi lézengett a kanyargós, szűk sikátorokban. A tengerrel ölelt, bevehetetlen várfal körül nyüzsögtek a halak. Miért, hogy a barátommal közösen használt bárkával mégis új vizekre indultunk? Miért kellett nekem azonnal látanom Nahariya, Ahzív, Ros Ha Niqra vizeit? Nem, még ma sem tudom megmondani, mi volt a hajtóereje ennek a szakadatlan keresésnek, kutatásnak. Annyi bizonyos, hogy a merész kíváncsiság nélkül, mely az első felfedezőket is hajthatta, sohasem válhattam volna igazi búvárhalásszá.

Alig másfél kilométerre Ahzív partjaitól kezdődnek azok az inkább kimeredő szirteknek, mint szigeteknek nevezhető képződmények, amelyek annyi ókori bárka után az angol őrhajót is csapdába ejtették. A szirtek többsége alig emelkedik a vízszint fölé, de a legmagasabbat, a Ros Ha Niqra-i Sirályok szigetét is átcsapja a hullám a téli nagy viharok idején. Nyaranta óriás teknősök sziesztáztak itt, táskarákok légiói nyüzsögtek, ha rikkantottam egyet, a tojásaikat őrző, felröppenő vízi madarak ezreitől elsötétedett a nap. Ma olajjal, kátránnyal fedett, gyászos fekete sírkövei a tengernek, madaraknak, teknősöknek, életnek már nyoma sincs rajtuk.

Most keríték sort első vízi járművem, a hét és fél méteres, 10 lóerős, angol Petter Diesel motorral hajtott, Tündér nevű csónakom megépítésének történetére. Közös bárkával dolgoztam végig 1959 nyarat. Nyár végére, ősz elejére, elegem lett jószívú magyar barátom, a csónak tulajdonosának zűrös ügyeiből. Az ország nyelvét, az ivritet

akkor még alig beszéltem, arabul meg éppen egy árva szót sem tudtam, a jószerencse mégis összehozott Idrisz Hathuttal, egy szép szál, magas, fiatal arab halással, akinek a két ügyes kezén kívül semmije sem volt, és ebből a semmiből kellett a családját eltartania. Mohammed Hammadi, az öreg csónaképítő mester akkor még élt, kócerája az óváros bejáratának közelében, a régi karavánszeráj sarkában volt. Néhány szekerce, ácsbalta, kézifűrész, évek óta száradó, levágott teakfa rönkök, ebből állt ki az egész műhely, na és persze a nemzedékek óta apáról-fiúra öröklődő tudás, ami mindent pótol, de amit nem helyettesíthet semmilyen modern szerszámgép. Az öreg Hammadi vállalkozott rá, hogy megvalósítja nagyra törő álmait és három hónap alatt megépíti a csónakot. Három fiával, Abeddel, Mázennel és Darvissal derekasan neki is látott a válllásának, miután a kialkudott összeg felét, egyezer paundot lefizettem a kezeihez. A motort a haifai Solcor cég hozatta Angliából, a többi meg már ment, mint a karikacsapás. 1960 januárjában vízre bocsátottuk a büszke kis hajócskát, és a februárban kezdődő lobster szezonot már saját bárkámmal kezdettem meg. Idrisz, akinek akkoriban született a második gye-reke, bezzeg nem kellett biztatni a munkára, hiszen még lakása sem volt, a testvére csa-ládjánál lakott, egy hatalmas, egyszobás hodályban. Később, amikor már lakást is vett és berendezkedett, régi jó arab szokás szerint minden pénzéért aranyat vett, így mun-kakedve sohasem csökkent, irgalmatlanul szerette a pénzt, de becsületére legyen mondva, hajlandó is volt dolgozni érte.

Visszatérve a halászathoz és a tengerhez, első hajócskám, a TÜNDEÉR, már fel volt szerelve motor által hajtott, légsűrítő kompresszorral is. Nem bűvárpalack megtöltésére alkalmas gép volt ez, hanem csak egy 8–10 atmoszférát adó szerkentyű, amilyent a gumijavító műhelyek is használnak a kerekek felfújására, így hát a lélegeztető készülék első fázisát kiiktattuk és nem palackból, hanem közvetlenül a csónakból, csövön keresztül kaptam a levegőt. A csónaknak, a felszínre törő légbuborék oszlopot követve kellett a „nyomomban járnia”, úgy 20–30 méter távolságnyira, hogy a motorzaj ne zavarja el a halakat. Hullámos, kissé viharos tengeren, erős szélben ez nem volt könnyű feladat.

A lobster átlagban majdnem egykilós, hófehér húsú, ízeletes rákfajta szinte mindenütt tenyésztett az izraeli vizeken, de igazi élőhelyük, tanyájuk, őshazájuk Ahziv és Ros Ha Niqra között, a libanoni határ közvetlen közelében volt. Hangsúlyozom: volt! A Természetvédelmi Hatóság ezt a területet 1982-ben védettnek nyilvánította és ellenőrzése alá vonta, de ugye az ellenőröknek is voltak barátai, rokonai? Ezek kizárólagos joggal bejárhattak, számuk egyre nőtt, ünnepnapon már alig fértek el a parton. Pár év múlva már közelharcot, kézitusát vívtak egy parkolóhelyért, a lobsterek pedig a szaporodó barátok arányában egyre fogytak.

Ahziv, 1963 Ros-Ha-Niqra vizei egyébként nem csak a halaktól, lobsterektől, teknős-békáktól nyüzsögtek, hanem természetesen az ezekre vadászó cápáktól is. Itt, és mindjárt az első évben tanultam meg azt a vastörvényt, hogy a zsákmányolt halat sohasem szabad a lélegeztető csőre, magamhoz négy-öt méternél közelebb, vagy pláne a testemre kötni. Váratlanul, láthatatlanul, hiszen a bűvár csőlátó, szemellenzős, mert a bűvár-szemüveg csak előre, maga elé engedi látni, támad a cápa, de sohasem a bűvárt veszi célba, hanem a zsákmányát, a felkötött halakat. A bűvár csak akkor láthatná meg a támadót, ha állandóan körbe nézne, és persze felfelé is figyelne, de ez a kövek alatt megbűvó halak szemmel tartása miatt természetesen nem lehetséges. Gyakorlott bűvár érzelheti a cápa jelenlétét különböző jelekből is, mint például a kisebb halak nyugtalan-sága, vagy ellenkezőleg, mozdulatlansága, de a támadás mindig váratlan helyről, és

váratlanul jön. Majdnem végzetessé vált későbbi cápakalandom előtt kaptam már néhány figyelmeztetést a sorstól, vagy ahogyan Izraelben mondják „levelet az Istentől”, csak nem tudtam elolvasni. Tessék, itt most „felolvasok” egy ilyen levelet.

Akkoriban már nem a derekamra, hanem a csőre, de magamhoz közel kötöttem fel zsákmányolt halaimat. Egészen sekély vízben hirtelen szürke, hengeres, csillogó test került elém, szemem láttára nekivetette magát egyik, a hátam mögé felkötött 10–12 kilós fűrészkesztyű, és kölyökmacska fogaival marcangolni kezdte. Nem sok sikerrel, mert a fűrészkesztyű testét borító pikkelypáncél se semmi. Dühödten a hátába löttem, a szigony jókora húst kiszakított belőle, de a táplálkozást nem hagyta abba, nem tágított, újra és újra támadott, míg csak egy, a szemek közé irányított lövéssel ki nem végeztem. Beemeltük a csónakba és a kikötőbe érve a mérlegre került. Nos, a cápa alig nyomott többet, mint a megtámadott fűrészkesztyű, 18 kilós fehércápa kölyök volt, fogazata alig látszott kinőni az ínyéből, és tessék, szembe mert szállni a tenger királyával, akinek hittem magam. Felvetődött bennem a kérdés, mi lett volna, ha a kiéhezett állat nem 18 kiló, hanem mondjuk 180, ami még fehércápaiban nem is számít nagynak. Az első cápakalandokat könnyedén megúsztam, zsákmányolt halaimat vitték el, vagy néhány sikertelen kísérlet után eltűntek a kék homályban. A Földközi-tenger akkor még bőséges emlőjű édesanya volt, engem, a betolakodott idegent is jól tartott, hát még saját fiait, közöttük elsőszülöttjét, az őstermészet legsikeresebb teremtményeinek egyikét, a cápát. Minek támadott volna meg? Hiszen körös-körül pezsgett, nyüzsgött a mélység!

A kalapácsfejű, más néven pörölycápa, a félelmetes hírű Scander, féltonnánál nagyobbakra is megnő, de nem ezek az ellustult, nagy példányok a veszedelmesek, hanem a 150–200 kilós nőstények. Étvágyuk kielégíthetetlen! Állandóan, halálukig növekedésben vannak, a lenyelt táplálékot erős gyomorsavuk órák alatt felbontja, megemészti és máris újra éhesek. Magányosan vagy kisebb csoportokban járnak, szélcsendes időben jól látni hátuszonyaikat, amint egy motorcsónak sebességével hasítják a vizet. Fő táplálékuk, a kék tonhal, a villámgyors palamida sem tud megmenekülni tőlük, sokszor láttam, amint horogra akadt, zsinóron rángó, vágató tonhalat hasít ketté, a halásznak csak az értéktelen csontfejet hagyva meg. Zsákmánya megszerzésében, ellentétben a többi cápafajtaival, nincs csupán a szaglására és más érzékeire utalva, mivel kitűnően lát.

Azt az áprilisi napot, amikor egy agresszív példánnyal találkoztam, sohasem fogom elfelejteni. Csendes derült idő volt, a víz felszíne ilyenkor már 22–23 Celsius fokra is felmelegszik, de a víz alatti áramlatok a Hermon hegyről leolvadó, és a Litáni folyó által a tengerbe ömlő hólevet, az izraeli partokra sodorják. Alant a mélyben, akár tíz fokkal is hidegebb lehet a víz, a vastag gumiruha ilyenkor még nagyon is szükséges. A gumiruhához viszont kell a súlyos ólom nehezék, és ezzel a bűvár nehezen mozog.

Ezúttal azonban nem volt szükségem mozgékonyagra, nem fürge halakra, hanem lusta lobsterokra hajtottam, a puska nem is volt a kezem ügyében, azt tőlem három – négy méternyire a csőre akasztottam. Éppen egy barlangból tolattam lábbal előre kifelé, mikor erős vízlökés lódított neki a sziklafalnak. Éreztem, hogy valami nagy test lehetett, de csöppet sem ijedtem meg. Hatalmas, akár tonnán felüli, ártalmatlan, tüskés – fekete és leopárd ráják szántják a vizet, mázsás teknősök koccannak neki a bűvárnak, a fehér tonhal pedig vadászat közben szívesen hajtja neki a bűvárnak a halakat. Most azonban ösztönösen éreztem, másról van szó.

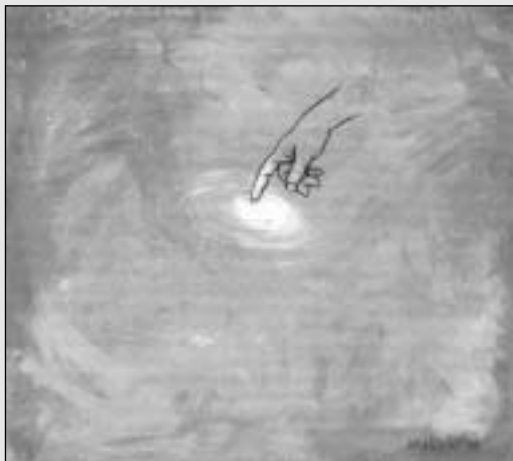
Mintha egy léglökéses vadászbombázó húzna el lassított felvételen, néma, fenyegető csendben az ember feje felett, olyan érzés a cápa hasa alatt lenni! Megfordultam és az állatot szemmel tartva lábbal előre visszamásztam a barlangba, úgy hogy a felső-

testem és a karjaim szabadon maradjanak Gyorsan magamhoz húztam a szigonypuskát, egy, a kizárólag csak nagyragadozókra tartogatott, Nimrod típusú, sűrített levegővel működő fegyvert, amely nyolc milliméter vastag, méteres szigonyt tudott egy katonai fegyver erejével kilőni. Közben – noha az állat eltűnt a szemem elől – szinte tapintható volt a közelsége. Megállt és megkocsonyásodott a rám nehezedő 28 méteres vízoszlop, még a zsákmányolt lobsterek sem mozgolódtak. Megértettem, hogy csak bitoroltam a koronát, a mélység igazi királya a scander, a pörölycápa!

Mintegy időtlen félálomban csináltam mindent. Beállítottam a legerősebb fokozatra a fegyvert, kezem ügyébe készítettem a titánium kést, szorosabbra húztam a bűvár szemüveget, tudva, hogy ha azt a cápa leveri rólam, akkor vakon biztosan el vagyok veszve. Még az órára pillantani is volt időm. A Rolex azt mutatta, letelt az a 45 perc, amit ebben a mélységben kikeszonozás nélkül el lehet tölteni, fogytán a levegőm is, mielőbb döntésre kell vinnem a dolgot.

A cápa közben nagyobb kört írhatott le, mert újra a bal oldalamon tűnt fel. Lassúsága nem tévesztett meg, tudtam, ha akar, a másodperc tört része alatt a kilőtt torpedó sebes-ségére tud felkapcsolni. Kivártam, és mintegy másfél méterről biztos kézzel, kellő pillanatban, a kítartott pofájába lőttem. Láttam, amint az acélrúd becsapódik, de már a ki-lövés közben, vagy az azt követő másodpercben tudtam azt is, hogy veszítettem. Vég-zetes szarvashibát követtem el, elfelejtettem elválni a puskát és a szigonyvasat össze-kötő ejtőernyő zsinórt. Mintha egy 424-es mozdonyhoz lettem volna hozzákötve, úgy repültem ki a hasadékból. A cápa, úgy húsz-harminc métert hurcolt magával, közben kövekhez, sziklákhöz verődtem, a puskát tartó jobb kezem vállból és csuklóból kimarjult és valami ütést éreztem a lábamon... Egyszerre csak ott találtam magam a vízben egyedül. Körülöttem semmi mozgás, kezemben se puska, se kés, de a bűvárszemüveg, és ami legfontosabb, az életet, a levegőt adagoló regulátor a helyén maradt. Hirtelen a vértől „füstölő” lábamra esett a tekintetem és nem sok hiányzott hozzá, hogy elájuljak. A cafatokra szakadt gumiruha alól, a hentesüzletek kirakataira emlékeztető csont-darálthús valami látszott ki. Az életösztön azonban precíz éleslátással súgott: Lassan emelkedni, mert a gyorsaság, a pánik biztos halál!! Hűséges társam, Idrisz fenn a csónakban már észlelte a bajt, és ezúttal viszonylag szerencsém is volt. Pár óra múlva már a haifai Rambam Kórház műtőasztalán feküdtem, és szerencsémre nem kellett csonkolni a bal lábam...

Alexej Krašenič (Szlovákia): Cím nélkül (2002. – Lendva)

C. Toplák János:

Mesterverseny-MERZ

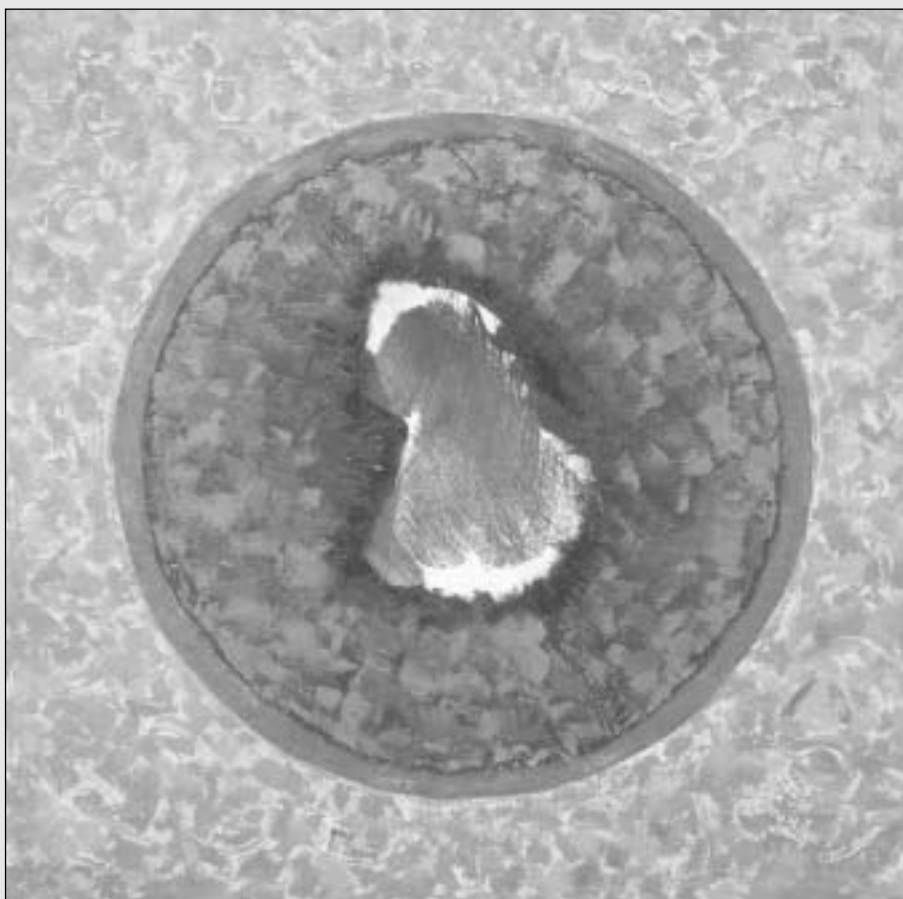
(húgomnak, öcsémnek)

Mint a MERZ-alkotó Schwiters
én is már csak MERZ-eket vagyok
képes gyártani, amolyan nem verseket,
közös emlékfoszlányainkat megforgatva,
kiforgatva azokból építkezem,
összerakom, megszerkesztem újabb
MERCEIM.

Arra számítottam, hogy mesterségeitek
áldozatává tesztek, fejenként
legalább egyszer, esetleg kétszer
is megnyírtok, mint egy tűró birkát,
mint ahogy én is hajdanán
előttetek, modellként szenvedők
előtt, ha nem is mesterként,
művészpálántaként, varázslóinasként
álltam teljes fényben, fegyverzetemben,
s mint ahogy akkor tinektek, most
nekem is elismeréssel kellett adóznom
mesterségeitek, művészetetek előtt...
Hát legyen, elismerem: mesterek,
művészek vagytok csakugyan,
és szépérzéssel is megáldva,
csak ne versengjetek egymással,
mert még évekig reménytelen a verseny,
míg egyikőtöknek több a győzelemesélye...
És ha döntetlenre áll, az sem
valami nagy durranás, hisz
addigra tán ti is megőszültök,
mint ahogy nekem is megőszült
az állam, mielőtt bebizonyíthatnám,
hogy nem bitorlom a művész-szakállt...
No, de a ti incselkedésetek
művészként tündökölni a porba' akará
hempergetni régi tündöklő fényem,
mely egyre tompul a szemetekben,
s a szeretetünk lángja egymás iránt
pislákol már csak, takaréklángon
udvarias-udvariatlan barátai, ismerősei
lehetünk már csak egymásnak...

Életperem

málló vakolatként papírdarabkákként
hulló mész- és festékrétegekként
mállik a múlt s vele régi énem
akarásaim és óhajaim-gondolataim
célja-tárgya és jelentős-jelentősége
s mintha mállana a jelenem s a jövőm is
azzal hogy konokul késésben van
s aztán - MEGLEPETÉS! - amint elérkezett
máris múltammá válik s el-elakad
a jelen kényszeresen topogó
szélcsendjében szünetel mint aszálykor
a vízimalom lomha lapátkereke
és egész agyafúrt behemót óraműve...
szélcsendben bizony a szélmalom
és vitorlás lomha petyhüdt vitorlái is
ernyedten alszanak-lazítanak...

Suzanne Király-Moss: A természet átalakítása (2001. - Lendva)

Sobor Antal:

Az idő rajzai

(Naplójegyzetek)

Valaki az ujján számlálva magyarázza: Kölcsey undok viperafajzatnak nevezi kortársait, Vörösmarty sárkányfog-veteménynek tartja az embereket, kikre el van vesztegetve szív és ész. Kortársunk, Szent-Györgyi Albert sincs jobb véleménnyel: örült majomnak titulálja az embert.

*

Egykor használt göncöt, cipőt kihordtam Akarattyára, hogy majd jó lesz a kertben, télen is, nyáron is. Egész csinos gyűjtemény állt össze a vásott holmiból. Most azon kapom magam, hogy télen-nyáron turkálók, válogatok benne: hiszen ez vagy az még jó lesz itthon utcai használatra, csak kicsit ki kell glancolni. (Még ajándékozásra is telik belőle: nálam jóval idősebb nyugdíjas a vonatban megkérdezi, hányas lábam van, mert ha volna viseltes lábbelim, ne dobjam el, ő még elhordja.) Egyébként gyerekkoromban, a háború előtt, ha valami után ácsingóztam (cipő, ruhaféle), és kérlelni kezdtem, hogy vegyék meg, folyvást azt hallottam, megvesszük, fiam, de várjál, mert olcsóbb lesz holnap, még olcsóbb holnapután. És megkaptam, mert valóban olcsóbb lett. Ma így kiáltunk föl, ha kell valami: jaj, ha lehet, vedd meg ma, mert drágább lesz holnap!

*

Az öregember szemetes kukától kukáig jár, emelgeti a tetőt, keresgél, matat az edényekben. Abból a nemzedékből való, amelynek tagjai a háború kitörésekor voltak fiatalok; a moziban a *Halálos tavaszt* nézték, Jávorról és Karádyval, amikor pedig bevonultak katonának, szerenádot adtak a lányok ablaka alatt. Rémlik, mintha ismerném is: valaha jobb napokat látott, ez látszik egész tartásán, éber arcán, gondosan fésült zöldes-ős haján. Talán iparosféle vagy kishivatalnok volt, most pedig mint hajléktalan rója az utcákat, szutykos szatyrával.

Nicsak! Valami érdemlegeset talált, máris mohón eszik a kuka fölött, kenyeret, parizert vagy rántott szeletet. Kapkodva, gyorsan fölfalja, aztán elsiet szaporán. Mint aki szégyenkezik vagy rossz fát tett a tűzre.

Igen, most már tudom: csakugyan ismerem őt. Az ő esküvői képe volt valaha a fényképész kirakatában, fehér fátylas, mirtuszkoszorús feleségével. Az ötvenes években egyszer moziból kijövet a fülem hallatára azt mondta a feleségének: – Megállj, egyszer majd beülünk valami fényes, nagyon előkelő étterembe, és kaviáros, pezsgős vacsorát rendelünk...

*

A zsíros kenyér...

Az ötvenes években diákkorom fő tápláléka. Most megint szeretjük – uzsonnára, vacsorára. Örök visszatérés. Egyetemistaként, ha Pestről hazajöttem Fehérvárra, kaptam egy-egy dunsztosüvegre való zsírt. Anyám azt hitte, szegény, hogy elegendő lesz két-három hétig, de a java már az első este elfogyott a kollégiumban. Diáktársaim csupasz karéj kenyérükkel fölsorakoztak az üveg előtt, még a szomszéd szobából is átjöttek. Másnap már csak az üveg alját kotorásztuk a késünkkel. Harmadnapon aztán már én álltam sorban egy másik zsíros edény előtt.

*

Olvasom, hogy a kozmetikai világcégek olyan krémet hoznak forgalomba, amely a bőrre kenve azt a hatást kelti, mintha jól leburnult volna az ember. Férfiak részére kiegészíthető olyan kenőccsel, amely borotválkozás után az arcon a „sportos” barnaság látszatát kelti. Ez a „sportosság” most divat a ruhaviseletben is, férfiak és nők részére egyaránt. Bárki úgy öltözhet, mintha sportoló lenne. Lehetsz keszeg, nyeszlett, nyamvadt vagy pohos, hájas, a ruha segít, sportembert varázsol belőled. Már csak a baseballsapka hiányzik a fejedről. És mennyi MINTHA-kelléket kínál még a világ, amitől olyan lehetsz, amilyen nem vagy!

*

Piros lámpánál lépek le türelmetlenül az úttestre. Ahogy meglódulok, látom, hogy átellenben is lelép egy idős nő. Csaknem elgázolja az ellentétes irányban robogó autó. Dermedten megállok. Az idős asszony is áll meredten, falfehéren. Ezt megúsztuk. Mindketten. Ezentúl eggyel több figyelni való a lámpánál: nincs-e valaki az ellenkező oldalon, akit lelépésre készítenék?

*

Fölöttünk fényes üstökös jártja égi útját. Először az esti utcáról lessük meg, aztán már szobánk ablakából is meglátjuk, ha felhőtlen idő van. „Fenséges Niobéja az égboltnak” – bukkanunk „párjára” Vajda János híres üstökös-versében. Az üstökös kapcsán szól a hír egy San Diego-i esetről: számítógépes szakemberek szektája csoportos öngyilkosságot követ el, mert úgy tudja, hogy ez az üstökös pajzsként szolgál a közeledő ufónak, amely értük jön a Földre, hogy elvigye őket a „másvilágra”, hitük szerint a Siriusra.

*

Az első orosz űrhajósok, amikor visszatértek a Földre, állítólag arról beszéltek, hogy a magasságban sehol nem találták az Istent. Ez olyan, mintha az agy- vagy szívsebészek arról nyilatkoznának a műtét után, hogy íme, megint alaposan szétszedték az embert, de sehol sem találták benne a lelket.

*

Eddington szerint: „A Föld a mindenség Betleheme.”

*

Egy könyvre:

Kár, hogy az érzékeny és finom rajzok közé versnek szánt, érdektelen szövegek ékelődnek.

Egy másikra:

Kár, hogy a finom és érzékeny versek közé kusza kapirgálással rajzok keverednek.

*

Olvasom az újságban, hogy a „fölsleges” újszülöttek részére az egyik kórház „fészket rakott” a bejárat mellé, hogy az anyák ne hagyják szanaszét kisdedeiket, valahol bokrok alján, mellékhelyiségekben. Már tettek is a meleg, inkubációs fészekbe gyereket, egészségeset, szépet. Csak remélhetjük, hogy a csecsemőmentő berendezést nem lopják el a kórház kapujából.

*

Megdöbbentő adatra bukkanok: ma minden ötödik gyerek házasságon kívül jön a világra.

*

„Az erkölcsi törvény úgy ragyog fölöttünk, mint a csillagos égboltozat” – írta a XVIII. században Kant. Most sötét felhőzet terjeng fölöttünk – olvasom az újságban –, de azért fölötté az égbolt ragyog.

Ahogy a jó pap holtig tanul, úgy a jó paptól holtáig tanul az ember.

*

A musical-ben szeméttelap szutykos gödrei között ordít egymásnak válogatott trágárságokat a férfi és a nő. Még mutogatnak is hozzá. Régen az operettben a nő, a tündökletes hölgy a kastély parkjában áriázott finoman az előtte térdeplő férfinak, a frakkos gavallérnak, aki visszaáriázott neki, szintén finoman. A nézők pedig könnyezve gyönyörködtek bennük. Egyesek azt állítják: a musical a mai idők operettje.

*

Nincs dráma, nincs tragédia: színházai be is csukhatnak – panaszolják sokan. Nincs megrendülés, nincs katarzisz. Csak rémes és ijesztő hírek vannak. A valahai abszurd, az „action gratuite” is köznapi és útszéli atrocitás lett mára.

De hol a regény, hol a novella? Még talán a vers tartja magát...

*

Színházi rendező panasolja, hogy az ifjabb és ifjabb nemzedékek hallani sem akarnak Shakespeare-ről, Csehovról, Madáchról, úgy futnak előlük, mint ördög a tömjén füsttől. Nem tudom, igaz-e ez, vagy csak igazolás akar lenni a pénzes bővlira.

*

Valaki azt fejtegeti nekem, ha az ember nem képes eligazodni a való világban, begabalyodik a transzcendens babonák gubancos hálójába. Másvalaki Chestertont idézi: „Amikor az emberek nem hisznek többé istenben, nem úgy van, hogy semmiben sem hisznek, hanem úgy van, hogy mindenben hisznek.” A harmadik a lengyel Kolakowsz-kira hivatkozik: „Ha Isten nem létezik, akkor minden megengedett.”

*

Az internet világában a *sulinet* megváltó programját hirdetik egyesek, és sokan hisznek nekik. Akik nem tudják, hogy előbb azt kellene megtanítani: ne hazudj, ne lopj, ne ölj! Ha ezt a “programot” valóban megtanulná az ember, az lenne a megváltás. És még a *sulinet* is több lenne általa, s több az internet világa.

*

Vélhetően jogállamot csak erkölcsös emberek közössége teremthet. Aminthogy erkölcsnek, törvénynek érvényt csak jogállam szerezhet.

*

Hogy *hit és tudomány* nem szükségképpen áll egymással szemben, ez mára már nem vitatott dolog. Erről beszélt már Prohászka is, később XII. Pius pápa egyik enciklikája ítéli elfogadhatónak az evolúció elméletét; II. János Pál pápa pedig nemrég elismerte, hogy az élővilág evolúciója nem tekinthető pusztán elméleti tanításnak. És most mit ad Isten? A tudomány kezdi cáfolni az emberré válás évmillióinak evolúciós folyamatát, olyan régészeti, őslénytani fölfedezéseket, megállapításokat tesz, hogy a Föld, az ember, az állat- és növényvilág “egyszeri teremtés”, tehát devolúció nyomán keletkezett. Ez a “neokreacionista” elmélet – sokak szerint – korunk csöndes gondolati forradalma.

*

Hamvas Béla írja:

„Az ember le tudja győzni a fizikát. A metafizikát soha.”

*

A vonatban olvasni próbálok, de lehetetlen. Olyan hangos terefere támad, hogy oda kell figyelnem. Arról beszélnek körülöttem, hogy ki hova való. Az egyik kanizsai, a másik ceglédi, és kiderül, hogy ismerik egymás rokonait, akik részben kunszentmártoniak,

másrészt zsiraiak. Egy marosvásárhelyiről és egy trencsényi születésűről megtudom, hogy nagyszüleik Dél-Tirolban, illetve Cleveland-ben éltek.

Az emberek megélenkülnek, ha arról esik szó, ki hova való, kinek hol él a rokonsága, ki ismeri valamelyik barátját, osztálytársát, munkatársát. Izgalomba jönnek, egymás szavába vágva sorolják a helyeket, a neveket, mint ezek is itt körülöttem, vég nélkül. Közben eszegetnek, kínálják egymást tasakból, táskából.

Irigylem őket, de mire én is szóhoz jutnék, le kell szállnom, pedig szívesem elmondanám, hogy egyikük enyingi retyerutyáját én is ismerem.

*

A "fölgyorsult magyarságpusztulásról" olvasok - ijesztő adatokkal cikkeznek a lapok. Készül is az "összmagyarság vitálstatisztikai helyzetképe", amit majd minden fórumra megküldenek, itthon és külföldön.

*

B. sokat mesél szülőfalujáról, amely néhány száz lelket számlál a Duna mentében, a rokonságról, a szomszédokról, férfiakról és nőkről, fiatalokról és öregekről. Szinte az élet minden jelenségére onnan meríti a példát, a mintát, mintha abban a faluban "minden" megtörtént volna.

Valójában meg is történt. A legapróbb faluban is megtörténik minden fontos dolog, ami a bibliai idők óta megtörténhet az emberekkel.

*

Szobrászról hallok, aki rendre elássa szobrait, mert senkinek sem kellene. A földbe rejtí hátt műveit, talán abban bízva, hogy egy jobb kor majd föltárja, és mint értékes leleteket, becsülni kezdi őket.

*

Még emlékezünk az ártatlan bárányra, amelyik az újságok lapjairól bámult ránk, és rögtön fenyegető réme lett a világnak. Ő volt Dolly, az első klónozott birka. Kezdetben növényt klónoztak. Most pedig már állatot is. Következik az ember? Ez ellen fölemeli szavát a római pápa és az Egyesült Államok elnöke. Egyesek szerint embert klónozni nem lehet. Mások szerint lehet, de nem szabad. Hogy mi lesz, az egyelőre a laboratóriumok és a klinikák titka.

*

Malraux szerint:

„A XXI. század vagy vallásos lesz, vagy egyáltalán nem lesz.”

*

Kertünkben őrgébics jár. A terasz előtti kis almafa alját látogatja, mert oda szórjuk a morzsát, az apróbb konyhai hulladékot. T.-ék jelentik a szomszédból, hogy náluk is őrgébics jár, egyenesen a teraszra száll, néha még akkor is, ha valamelyikük kint ül. Éberem, mozgékonyan kutatja az asztal alját, ételmaradékot keresgél.

Vajon egy és ugyanazon madár látogat bennünket?

*

A végtelen tér és idő kereszteződésének parányi közében, amit emberéletnek nevezünk, mit is tartsunk a legfontosabbnak? Tanulj és gyakorolj alázatot és irgalmat! (Ha magad is részesülni kívánsz benne.) Több belátás és türelem. Mondhatnám: több mosoly és közöny...

*

Évek múltán is elő-elővesz a nikotinéhség. Álmodom is a cigarettával. Meg is kellene kérdeznem az orvosokat, hogy egyszerezegyszer rágyújthatok-e álmomban?

*

„Az ember fáj a Földnek” – írta Vörösmarty 1846-ban, és nyilván a korabeli társadalmi zavarokra, az erkölcsi hanyatlásra gondolt. Mára a *Föld fájdalma* a természet katasztrófa fenyegetéseivel bővült. Mára bolygónk lakóinak száma háromszorosára nőtt Vörösmartyék óta, a világgazdaság több mint húszszorosára, az ásványi tüzelőanyagok (szén, olaj, gáz) fölhasználása a harmincszorosára, az ipari termelés ötvenszeresére emelkedett. E növekedés zöme a II. világháború után, 1950 óta következett be. Közben a levegő, a víz, a talaj állapotában súlyos károsodás keletkezett. Ez a megállíthatatlannak mondott növekedés mára a globális klímaváltozás rémével fenyeget, amely egyrészt sivatagi szárazságot, másrészt özönvízi áradásokat okoz; a sztratoszféra ózontartalmának csökkenése, az ún. ózonpajzs elvékonyodása pedig kozmikus eredetű károsodást jelent az élő szervezetekre. A legpesszimistább előrejelzések a természeti katasztrófák nyomán egyenesen ökoháborúktól, ökodiktatúráktól tartanak.

A mai tudomány “reménykedve aggódik” a viláért. A professzor (az egyik aggódó) a környezet ellen elkövetett bűneinket égre kiáltónak tartja.

- Domine miserere nobis! - imádkozhatunk világszerte.

*

Fölöttünk a júliusi kék ég. Ülünk a diófa alatt, asztalunkon rizling borocska, ásványvíz. Minő klasszikus helyzet: a boldog béke idillje! Ez nem vicc, valóban idilli most körülöttünk minden. Ma, ezen a délutánon. Ebben az órában, ebben a percben. A sűrű kert a virágok özönével: dália, leander, jukka, rózsza, hortenzia, margaréta és muskátli, sok muskátli. Itt a szőlő lugasa, a fiatal almafa, odébb, a fal tövében a füge bokra. Hátral pedig a veteményes, aztán a meggyfák, barackfák, körtefák.

A pázsiton délutáni fény fekszik, hosszú, mélyzöld árnyékkal. A kutya föl-alá jár, valami ismeretlen örömtől hajtva meg-meghemperedik a fűben. Néha idejön, kéz alá, dörgölődzik, várja, hogy megmarkolásszuk nyakán a laza bőrt, simogassuk selymes szőrét. Csönd van, csak a madarak csicseregnek. Nyár van, nagy nyár...

Seid Hasanefendic-Trabzon (Bosznia-Hercegovina): Egyiptomba vezető út (2002. - Lendva)

Kortárs szlovén költők

(Nagy Zuzsa bevezetője és fordításai)

Boris A. Novak költő, dráma- és esszéíró, valamint fordító. 1953-ban született Belgrádban, ahol gyermekéveit töltötte. A Ljubjanai Egyetem bölcsészeti karának munkatársa, összehasonlító irodalmat és irodalomelméletet ad elő. Eddig 50 könyve jelent meg, közöttük 26 verseskötet, ebből hat gyermekeknek.

Novak a *Hči spomina* (Az emlékezés leánya, 1981) kötetben az emlékezés és az idő különböző rétegeit önti költői kifejezésformába, a *Tisoč in en stih* (Ezeregy vers, 1983), amely az Ezeregy éjszaka meséinek elbeszélő keretére épül, alaptémája viszont az elmúlással való harc. Az 1984-ben megjelent *Kronanje* (Koronázás) kötetben a személyes hangok, a gyermek születésével kapcsolatos hálaénekek kaptak helyet.

A korai kötetek derűs, fennkölt hangulatát adó költői hang a továbbiakban borússá válik. A *Stihija* (1991) és a *Mojster nespečnosti* (Az álmatlanság mestere, 1995) a volt Jugoszlávia területén dúló véres háborúkkal való szembesülés élményéből íródott balladákat és elégiákat tartalmazza, amikor Novak az ostrom alatt lévő Szarajevó menekültjei és írói számára emberbaráti segély gyűjtését szervezi. Az 1991-ben megjelent *Alba* verseskötetben a szerző a trubadúr költészet nyomdokain teremti meg a szerelmi líra modern változatát.

Boris A. Novak: A Duna '91 nyarán (Donava, poleti 91)

Emlékszel a széles hátú, bővizű Dunára,
Drago, mely Budapestről sodort minket egy apró
kis rozsdáette bárkán tova? Mintha útjára
kelt volna velünk a táj s az egyenesen hulló

napsugarak himbálták a fedélzetet. A motor
ütemes zúgása szinte kimért pontossággal
fedte a feszültség őrlődését bennünk s a komor,
lázás és mohó utóbbi néhány hét szorgossággal

szötte életünkre szaruját. A gépütemek
zajára elszunnyadtunk. Mondd, Drago, te is Gornja
Radgonát láttad újra, hol kiégett épületek
közt utazva Janez Svetinára, a fotósra

gondoltunk csendben, a pacifistára, ki buddhista
tudatának ürességével a tankot fotózta?
Csak a furcsán szép és tiszta fénykép maradt vissza,
mintha, hova csendesen elfeküdt, megcsókolta

volna a fehér utat. Szemhéja enyhén megnyílt
halálakor s kiömlött nézése, mint odakint
ahogy a sok víz, miután egybeért s ívet írt,
medrének búcsút int és a Dunába folyik mind

és amint a súlyos sár, mely a síkságon megül
s csillámló hegyi tavakból a hideg hó és jég
és a bejáratlan, mély erdők suttogása végül
a Dunába ér. És dőlt városokból a törmelék,

a vízbefúltak s toronymagasból a harang hangja
és kik erre járva nyom nélkül a Dunába vesztek,
volt harci népek vad üvöltésének visszhangja,
a nyarak, századok s mit jövő télre félretettek

a nagykabátok: az aratások s véres vetések,
dőlt hidak, a csend, s tutajok sziluettje távol fent,
a tiltott nyelvek, szerelmek s a várt partra érések,
melyek a Fekete-erdőt és a Fekete-tengert

a fedélzet fekete kátrányával összekötik.
Nyilatkozatok tömkelegét álmodtad-e Drago,
mit, ahogyan a hajótöröttek vízbe lökik
palackjuk – az éterbe küldtünk százszor meg százszor?

Neked is borfoltok illata ütötte orrod
és végigégett cigaretták füstjének szaga,
melyekkel akkor, ott egy bomló, volt világ omlott
s kavargott érvelések s bizarr viták garmada?

Vajon a „bajtársak”, Gordana, Niko, Jaro, Tomaž
ébresztettek-e, vagy amint halottakról számol be,
a rádió? Vagy talán a két fiatal lány, nem más,
kik az este halkán csevegve elöttünk szálltak le?

Emlékszel-e, Drago? Hintázott a part talpunk alatt.
A végső pillantás édes-keserű érzéséig
figyeltük mozdulatlan-némán, ahogy a két alak
a pillanat szívébe lassan visszakisebbedik

s amint örökre elnyeli őket a móló mélye,
mely egyszerre volt hosszú és rövid, mint az élet...
Az est lehűtötte a lég forróságát. Véget
ért a test berregése. A háborúnak vége...

képviselői a háború miatt megszakadt kommunikációt próbáltuk fenntartani: a találkozón szlovén részről Drago Jančar és jómagam vettünk részt.

A vers Janez Svetina emlékét is előhívja. 1941-ben született Bledben. Összehasonlító irodalmat és pszichológiát tanult a ljubljanaei egyetemen. 1972 és 1987 között Indiában élt, ahol keleti filozófiát tanult. Író és fordító volt: Sri Aurobind több könyvét fordította le és jelentette meg, ami arról tanúskodik, hogy a legmélyebb meggyőződésű békeharcos volt. A szerencsétlen véletlen akarta úgy, hogy 1991. június 27-én reggel a jugoszláv hadsereg Szlovénia elleni támadásakor Gornja Radgonán tartózkodott, ahol előadást kellett volna tartania. A tankokat próbálta lefénnyképezni, amikor egy szándékosan leadott sortűz oltotta ki életét.

A versben említett többi név viselői a *Nova Revija* ún. „hadi szerkesztőségének” tagjai: Niko Grafenauer, Drago Jančar, Jaroslav Skrušny, Gordana Vrabc, Tomaž Zalaznik és jómagam az akkori szerkesztőség helyiségeiből, Ljubljánából, a Cankarjeva 10/b-ből a Szlovéniáért folytatott háború igazságáról tájékoztattuk éjjel-nappal a nemzetközi nyilvánosságot.

(A szerző saját verséről)

***

Milan Jesih 1950-ben született Ljubljánában. Költő, drámaíró és fordító, összehasonlító irodalmat tanult a ljubljanaei Egyetemen, jelenleg szabadfoglalkozású író. A hatvanas években tagja volt egy avantgard irodalmi csoportnak, több mint negyven drámát fordított szlovénre (Shakespeare, Csehov, Bulgakov).

A következő verseskötetei jelentek meg: *Uran v urinu, gospodar* (*Urán az urinben úr*, 1972), *Legende* (*Legendák*, 1974), *Kobalt*, 1976, *Volfram*, 1980, *Usta* (*Száj*, 1985), *Soneti* (*Szonettek*, 1989), *Soneti drugi* (*Más szonettek*, 1993), *Jambi* (*Jambusok*, 2001).

Munkásságáért több ízben nyert elismerést, többek között Veronika és Jenko-díjjal, 2002-ben pedig Prešeren-díjjal tüntették ki.

Milan Jesih:

...

(Potem ko gostje so odšli, ponoči...)

Hogy a vendégek elmentek már éjjel
s röpködtek a fény alatt kerge lepkék,
a pohárral s butykossal szót értve még
töltögettem magamnak ingó kézzel:

folyt a bíbor vörös, nagy része mellé,
a szőlőleveleken játszott a szél,
elhallgattam s ittam; a hajnal ott ért
bólogatva, részegen, gyarló szegényt:

ujjaim a füsttől könyékig sárgák,
számban kesernyés íz, gyomrom sav marja,
ha most látna így kedvesem álmába'

hírnevem csúfítón, ázottan, gyáván,
sietne-e könyörület lázába'
félelmem úzni, létemre vigyázva?

...
(Rdeči lasje, oči svetlo zelene...)

Vörös haj, arcbőre szinte áttetsző,
világoszöld szempár... Aki nincs ő az!
Se fénykép nincs róla, se festmény, se rajz,
az asszonyról, ki magányos s merengő.

Emlék sincs róla és nincs iránta vágy,
hogy hú mosollyal végtelen gyöngében
tán belép, bennem nem él e félelem
s hogy eztán ahogy volt, semmi se lesz már,

mi való, mi van, az csak a nemléte,
nevének, lényének nem létezése,
hiányzó lépte a gyapjuszőnyegen,

ahogy érinti a vázát kecsesen:
nincs, azóta s továbbra sincs, ennyi csak -
bálványozom mégis minden áldott nap.

...
(Dolgo se v zimskem jutru nič ne zgane...)

Moccanatlan, csöndes a téli reggel.
Még a folyó is, melynek íve mentén
fűzek gubbasztanak leverten, csendben
- mintha leprások sora jeges mezsgyén -

még a hidegtől megvakult folyó is
békésen nyugszik a szintiszta fényben;
mintha csavargásból megtért bolygó kis
fények - mik az eget tépték volt délen -

a hóra fekve most meghalának itt,
tájképét festve sietett az Isten,
fehér képet sekély alapra hintett -

s ekkor szárazon villan valami kint
a láthatáron: tűz tán a hó alatt?
fehér galamb rezzent volna ott alatt?

Peter Semolič 1967-ben született Ljubljanában. Verset, kisnovellát, rádiójátékokat, irodalmi kritikát, esszét ír, angolból, franciából, szerbből és horvátból fordít. Versei a Tamariša (1991), *Hiša iz besed (Szavakból épült ház, 1996)* és a *Krogi na vodi (Körök a vízen, 2000)* önálló kötetekben, valamint a Szlovéniában és külföldön kiadott antológiákban és gyűjteményekben jelentek meg.

Munkásságáért több ízben tüntették ki: 1997-ben Jenko-díjjal, 1998-ban a nemzetközi díjat, a „Vilenicai kristály” nyerte el, 2001-ben pedig a Prešeren Alap díjazottja lett.

Szabadfoglalkozású íróként él Ljubljanában.

Peter Semolič

Pierro della Francesco anyala

(Angel Piera della Francesca)

Nem hordozza többé
a fényt.

Önmaga lett
tárgya
a fény és árny
játékának.

Úgy térdel
az anyagi világ
törvényeinek foglyaként,
mint aki
megbocsátást kér.

Ha felállna,
tán enyhén
megszédülne.

Kötéllal átkötött
derekán
és térdén
rácot vet a ruha.

Szárnya nehéz,
szinte húsos.

Mintha szégyellné
az érzékiség
és építészet
világába való estét,

a hideg márványt
keményen megtérdelve
sötétbe rejti
arcát.

Apám

(Oče)

Azon az éjjelen álmodtalak,
apám.
Szarvas képében
eljöttél álomba
s fűvel borított
dombtetőre léptél.

Neveden szólítottalak,
apám.
Ezzel a szóval:
apám.
Ezt mondtam:

Nézd,
szemem két
nedv áztatta virág
a hegyipatak mentén.
Jöjj, szárítsd fel
szarvasnyelved
leheletével a harmatot,
mely szememre
hullt.

De te csak álltál, mintha
egy más világban,
mintha egy más álomban
a fű borította
dombtetőn.

Megráztad
magasztos szarvad
s eltűntél
egy senkinemálmodta
hófehér felhőben.

A ház

(Hiša)

A ház előtt akkor mentem el, amikor meghalt a nagybátyám,
majd azután, amikor a barátom tablettákat nyelt, mondván:
„Minden költőnek meg kell próbálni egyszer az öngyilkosságot.”

Ő meg csak állt és minden évben még egy ujjnyival
alásüppedt a talajba. Majd akkor jártam megint arra,
mikor még az az öreg néni üldögélt előtte,

aki egy kivételével túlélte minden lányát.
És újra és újra megpróbáltam az omló vakolatból
a magam számára valami tanulságot kifejteni,

a fal repedéseiből valami titkos üzenetet kiolvasni,
amely szerint eligazíthatnám az életem.
Mindahányszor hiába.

Hiába tébláboltam vakondtúrásokat rugdalva a közelben,
hiába ácsorogtam ott a szabálytalan alakú tetőre meredve.
És manapság is, amikor mint erről és minden más vidékről

rég eltávozott idegen nézegetem őt, hallgat.
Minden évben egyformán. Minden évben
egy újabb ujjnyival süppedve alá a talajba.

Göntér Endre: Kialudt tűzhely (2002. - Lendva)

Baranyai György:

**„amúgy meglebegtetve értelmünket”
avagy a harmadik háborító***

„...lebegő rémalak inte felém.”

(Kölcsey Ferenc)

„...valamennyi témája..., miközben tükrözik a történeket, egymás tükröződései is... Az antik falikép... Az *Emlékiratok* valamennyi alaptörténetének modellje.” (Bernáth Árpád) „Egyetlen pillanatot rögzít Nádas: magának a tenyészésnek soha mint olyat, meg nem fogható, örökkévalóan ismétlődő pillanatát... minduntalan arról a vágyról olvasunk, hogy elbeszélőnk mintegy ne még mindig külső megfigyelőként legyen csak képes >>tudósítani<< erről a tenyészésről, hanem végképp levetközvén mindazt, ami még elválasztotta tőle, képes legyen maradéktalanul föloldódni benne.” (Boros Gábor) (...) „A falikép >>leírásának<< szentelt fejezet bonyolult belső megfeleltetésekkel előremozgó-visszahajló szerkesztésében a formaegészt vezérlő elvekre ismerünk. Erre utal többek között a visszatérő hármasságok sora (...). Együtt vannak a regény lehangsúlyosabb motívumai (...), >>ami most történik<< ... >>egy régebbi történés vonatkozása <<, ... >> utalás egy még régebbire <<... a Történet összekuszáltsága, illetve az önkioltás gondolata sem véletlenül merül fel éppen itt... A mű létrehozására vonatkozó reflexió a lét-nemlét alternatívái között szituálja az írást, s ezzel ismét egy hármasság pillérű alakzatot tesz teljessé, amelynek modellje a nagyszerkezet alaprajzában is felfedezhető.” (Thomka Beáta) „A lehetetlenről van itt szó, amiről mégis folyamatosan beszélünk... Ez az erdő szorosan összefügg a gyerektörténet kertjével és a berlini történet dantei sötét erdejével, ahová Theával mennek el, azokkal a helyszínekkel tehát, ahol a lehetetlen szerelem lehetséges lenne... (...) >>Ez az elbeszélés nem sikerülhetett<< - olvassuk aztán, és közben Thomas >>megírja<< azt a szöveget (e fejezet végét), ami stilisztikailag ennek a regénynek lesz a csúcspontja.” (Károlyi Csaba)...

(Balassa Péter): „E fejezetárlatról szeretnék beszélni, tehát az *Egy antik faliképre* című, szám szerint 11-dikről. A szakirodalom és a magam véleménye szerint is stilisztikai csúcspont ez, a tükrök >>végső<< tükre, mely tartalmazza az összes többi, ugyanakkor sajátos dadogás, melyet nagyfokú jelentésszóródás jellemez. Ez a fejezetvég egyben összefoglalja a regény jelentésanalízis mintegy >>üres/túltelt<< és mélybe süppedő helyeinek értelemösszefüggését, mely az erdei helyszínek újraegyesítésével óriásmetaforát hoz létre. A műegész *arkhéjának*, illetve az epifániák (Thomka) epifániájának is lehetne tekinteni: >>...ez a minden valójában nem volt semmi<< és: >>...olyan egyszerűnek tűnt<<“ ... „A >>Nem volt sűrű erdő...<< szavakkal kezdődő rész még mindig az eddigi stilisztikai regiszterben mozog, az erdő leírása egy óriásmondatban történik meg. Utána egy jóval kevesebb tagmondatból álló, de még összetett mondat áll, amelynek középpontjába egy német szó kerül, amely az erdőben járás, a

*A g(enius) loci v(alóság)referenciáiból:

1. A Deák Ferenc Megyei Könyvtárban (DFMK-ban), pontosan a Deák-szobor háta mögötti földszinti helyiségben található (jelenleg elzárva) a Nádas Péter Gyűjtemény, és ugyanott működik 2003. szeptember elejétől majdnem 2004. január 22-ig a Pannon Tükör (PT) szerkesztősége.

2. A PT kulturális folyóirat 8. évf. 1. száma 2003. I. negyedév jelzettel már innen szerkesztve jelent meg, s a Folyamatoság és megújulás című szerkesztői beköszöntő végén ez a dátum olvasható: Zalaegerszeg, 2003. szeptember 11.

3. B.Gy. (bővebben 1. fent)

bejárás, az utak és akadályok latolgatásával kapcsolatos: >>itt lehetett menni, ám egyáltalán nem háborítatlanul... bedőlt fa vastag törzse ugyanilyen váratlanul el is állta a természetes utat, netán egy hatalmas, csúcsos, sima, fekete lávakő, melyet a nyelv találékonyan „findlingnek” nevez, *amúgy meglebegtetve értelmünket a talált tárgy és a talált gyermek fogalmai között...*<< A lelenc és a talált lávakövek jelentése utalna a talált gyermek (német és nemzetközi) mesemotívumára? Vagy esetleg a görög >>vallásból<< ismert hermára?” (Balassa Péter kiemelései, amúgy az egész fentebbi idézet-sorozat az ő Nádas-monográfiájából való. Balassa Péter: Nádas Péter. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1997., 372-373. és 379. p.)

Thomas >>írja<< az Emlékiratok stilisztikai csúcsára lépve:

„...itt lehetett menni,

ám egyáltalán nem háborítatlanul,

mert mondjuk

- I. egy behulló fényfolt melegből fölszökő bokor,
- II. bedőlt fa vastag törzse,
ugyanilyen váratlanul el is állta a természetes utat,
- III. netán *egy hatalmas, csúcsos, sima fekete lávakő*,
melyet a nyelv találékonyan >>findlingnek<< nevez,
amúgy meglebegtetve értelmünket
a talált tárgy és a talált gyermek fogalmai között,
s amelyeket bizonyos történetek szerint
az északi tengerek óriásai hajigáltak így szertesztét
a parti síkon,
ahol később,
csatáik csitulva után a csendes erdők kinőttek.”

A harmadik háborító hatalmas (Thomas-más *monogramos*) magmatikus-magnetikus-Mannásvány a stilisztikai csúcson: (név)Varázsoshegyet utánzó alakú uta(n)zó-kő(szikla) (p.): egy „vándorkába”-vándorkő:

olyan, környezetétől elütő hatalmas kő, kőzettömb, amely a messzi-messzi múlt időben, még a jégkori jégtakaró mozgásával került messzi-messzi vidékről mai helyére, jelesül netán oda, ahol van és ahol irodalmi dimenzióban is jól értelmezhető:

„netán (‘kis valószínűséggel, de esetleg’)

egy hatalmas, csúcsos, sima fekete lávakő”? Péter

ki/mi a *hetedik* „ein” „stein”, Péter?

vagy

az „October” (=‘nyolcadik’), ha a „netán” is beleszámít?

pl. A Petrik Lajos Vegyipari Techn. valahai deákja ne tudná - özvegy Petrikné ebédjén (s leányán) is túlmenően (NP-bibl. 133.) - azt, hogy az ásványok (azokat a természetes, élettelen testeket nevezzük ásványoknak, amelyek egész tömegükben egy-neműek és állandó vegyi összetételüknek bizonyos állandó külső alak felel meg) legáltalánosabb tulajdonsága a vegyi alkata, s ez esetünkben magnetikus-varázsos erejű, lévén a „fekete lávakő” magmatikus eredetű (a lelencé lett s eszméletét vesztő Simon Péterre gondolva mondhatnánk ide családjának végét: „mélyebbre nem látni ki. Nem.” NP-bibl. 625.), mágnesvasérc-mágnesvaskő, a vas legjobb érce, vastartalma az összes vasérc között a legnagyobb, 72,4 %, fekete, fémfényű, nem átlátszó, hatalmas, vaskos tömegű, csúcsos, sima, s netán éppen ott van, ahol van, mint ama október 23-án a Névtelen elbeszélő, ama akkori fiú, aki a „*Temetések évé*”-ben „annak a keddi napnak az

estéjén” talált[!] gyermek is, aki a Kossuth-szobor talapzatához támasztva felejt ott a rajztábláját – veszteség nélkül nincs semmi

Mannásvány: man(n)ásvány

talált „man” (általános alany)

talált „ásvány” (tárgy)

közöttük

talált (n) (‘nadas’-monogram)

„meglebegtetve értelmünket”: kedves’en’ interpre... amúgy esetleges magyarázatul se ’fogadd be a vasat!’, mert közbevetem Rilket NNÁ fordításában:

„Saját halálát add meg, Istenem,

mindenkinek, azt, mi létében érik,

amelyben vágy volt, inség s értelem.”

„...első kötetével hatott rám Tandori Dezső – nyilatkozta 1977-ben Nadas Péter -, s különösen szeretem az *Egy talált tárgy megtisztítása* című versét” (NP-bibl. 630. – Alföld, 1977. 7. sz. 47. p.)

1973-ban Tandori e verscímet a napsárga második kötete címévé is tette, s e kötet mottója: >>”...s mint talált tárgyat visszaadja...” (József Attila)<<, in. *Eszmélet*, X., 5. sor.

Mielőtt e kötet fülszövegét is citálnám, a mottó tágabb szövegkörnyezetét, a teljes X. versszakot, versmondatot idézem:

„Az meglelt ember, akinek

szívében nincs se anyja, apja,

ki tudja, hogy az életet

halálra ráadásul kapja

s mint talált tárgyat visszaadja

bármikor – ezért őrzi meg,

ki nem istene és nem papja

se magának, sem senkinek.”

Tandori fülszövege: „Ha egy út folytathatatlanak látszik, vagy talán az is, mi magunk változunk meg (közbevetem Rilket Tóth Árpád fordításában: >>...Változtasd meg élted!<<), hogy továbbléphessünk. Ha megelégljük a >>teljesítményt<<, ha úgy érezzük, ránk kényszerítette magát csupán, kihasznált bennünket, nem biztos, hogy igazunk lesz; de életünk múltóbb szerves világa (közbevetem Nástól: amilyen a föl-szőkő bokor s a bedőlt fa, de nem a harmadikként hangsúlyozott!), amit helyette mindinkább vállalni kívánunk, új fájdalommaságot nyit ránk, mely szerényebb lehetőségeivel mintha hozzánk közelebb állna. Így e könyv is legalább kétarcú. Minden túlfeszített érzés: tragikus vétség; egyik büntetése, hogy formáját tartjuk túlfeszítettnek, könnyedén elvitatgatván e >>formától<< javarészt mindazt az érzelmi hátteret, melyből kiválnia egyes-egyedül érdemes volt. De ki lenne olyan magabiztos, hogy önmaga iránt is kétségei ne támadnának? Így aztán, ha egy út folytathatatlanak látszik, vagy...” (közbevetések – B. Gy.)

„amúgy meglebegtetve értelmünket a talált tárgy és a talált gyermek fogalmi között” eNPé esetében értelemszerűen lehet e kettő között(-ben[n]) egy harmadik talált (s lehet így oda-vissza >>találat<<):

amúgy[2] mintha halász jönne, szála amúgy[2] s jön elő amúgy[2] >>a-négykötetes-halász-előd<<-beli Block[2] 1.a/ blokk-ból >>származó<<-elhagyott találék(ony)-lelemény-lelenc, az így fel-fogott(!) fer(r)otikus findlingsblock-„findling” mögött lévő előtti, az arché, az általunk ismert *Emlékiratok könyve* című töredék nagyszerkezet

értelmi-érzelmi megelőzöttsége mint *Talált cetli* (1974-ből), s e jóldeterminált rejtő-cím szellem-sugárzó anagramma-imaginációja „Látlelti Act”(us) (zárójelben mondva: Phoibosz = „Ragyogó”, néha egyszerűen csak így nevezték a görög napistent, Apollónt – ő, a kedves Kerényi, ha tudná, mit művelünk itt! a fogalmakhoz való viszony mint Rilke-i „Rodin az Isten tenyerében című szobrával” stb.): e „Látlelti Act”-a valaha ad ac-ta, csak 18 év múltán publikálja először, ám akkor kötetcímmé is avatja, de azt imígy[en] teszi: „Talált cetli és más elegyes írások” (NP-bibl. 1827.), Pécs, 1992. Jelenkor. 318. p.

Te hát!, e 11 betűs cím a nAGY O(p.) 11. fejezetében itt s így pré-selődik elő, s e két-szavas cím egy kétrészes text-torzó műegész (meg)jelölője, neve.

Nem kevésbé értelemszerűen kimondható már az is, hogy a maga teljességében kimondhatatlan-szövegű *Talált cetli* „láthatóan” („szellem napvilága ragyog be”) Rilke *Archaius Apolló-torzója* nyomán született rejtett >>felelet<< („monológ helyzetben”): a (Tóth Árpád fordításában) >>...Változtasd meg élted!<<-re szólózik az „ezt sem lehet - n”, mint szintén utolsó sor, mint valaminek a vége, mint valami >>...nem látni ki. Nem.<< (NP-bibl. 625. *Egy családregény vége*. Bp. 1977. Szépirod. Kvk. 231 p. A megírás évei: 1969-1972, Kisoroszi), s a vége-vége, mint monogram, mint „fába szorult féreg”, ahogyan egy 1972-es interjúbán léthelyzete jellemzésére mondta (NP-bibl. 530. – És, 1972. febr. 26., 7. p. *Megjegyzem*, 1987-ben már így fogalmazott: „Ne változtasd meg élted, ilyesmi eszedbe ne jusson. >>Azzá légy, ami vagy.<<” NP-bibl. 1180. és 1321. – *Évkönyv*, Bp. Szépirod. Kvk. 1989, 12. p.)

E „Ragyogó” text-torzó közel egyharmad-kétharmad arányúan kétrészes remegés (a sorok, a szavak-szótörmelékek s a betűk számosságai tekintetében egyaránt ilyen arányú: 6:13, 19:37, 102:208), tengelyszimmetrikus szövegtest-láttelel – sorsa, alkata, *tehet-sége* így karózta fel**, így v a n magnetikusan! – amelyben szerzője (egy *Talált cetli*-nek ki a szerzője?) önmagát orvosként nevezi meg – az istenek orvosához hasonlóan így, ugyanis Apollón másik híres mellékneve Paieón vagy Paian: „Gyógyító” – ars poetica ez, s kétségtelen, hogy a „Nádas Péter” arányosan-osztott, jól-mérlegelt (a Mérleg jegyében született, Helén napján – ebbe most ne menjünk bele, nem mintha az erotika nem lenne folyton-folyvást...-, s emlékezhetünk a neves szerző rendszeresen visszatérő évszakos időkielölő októberi náthájára, >>Nádas októberi náthája!<< a „*Hazatérés*”-ből, NP-bibl. 1019. – *Jelenkor*, 1985. 11. sz. 957-968. p., monográfiájában Balassa is foglalkozik vele, erre még visszatérünk, ha lesz férőhelyünk hozzá) egyik névanagrammája felerészben – éppen felerészben (vö. *Eszmélet* X/5. himnikus áldozat! Freud! felettes-ÉN) – az Apollón-himnuszok neve: „értsd: paeán”.

**”Mint egy felkarózott futóbab, amelyről már senkinek nem jut eszébe az a fehér csíra, amely a fekete földből kibújt, s nemcsak fölfelé, de lefelé is nőni kezdett. És talán nem is olyan rossz ez a hasonlat, mert tulajdonképpen és végső soron nem a gyerekkor érdekel, még ha a gyerekkor ebből a szempontból megkerülhetetlen is, hanem egy olyan dimenzió, amelyben a csíra, a gyökér, a szár és a levél, sőt, még a támasztékként beszúrt karó is egységes és szerves egészként érzékelhető; az áthatások rendszere érdekel; az időbeli összefüggéseknek az a rejtett rendszere érdekel, amely a múlt nyomásaként jelentkezik, s a jelenbeli gesztusokból láthatóvá préseli a tíz, tizenöt, vagy akár a hatszáz évvel ezelőtti eseményeket; és telve van olyan észrevétlen utalásokkal, amelyek mind a jövőre vonatkoznak; az érzelmi előrejelzések rendszere érdekel, amelyben a történelem és a képzelet, a mítosz, a sejtetem, az érzékiség és az értelem arányos egységet adhat.” – Részlet a már említett 1977-es interjúból, NP-bibl. 630.

köve alatt mégy! A hetedik te magad légy! – az egészében kimondhatatlan text-torzóban (ahol az utolsó sor végén csak egy betűvé csonkolt a zárszói-én) is >>a hetedik<< az ismétléssel nyomatékositott-kiválasztott-konstituált én: a hétszótagos hetedik sor ez: „orvos is vagyok – orvos:”

ez a másodszor-kimondott >>orvos:<< - a Paian: „Gyógyító”

a 19 sorból

56 szóból, - csonkból, - törmelékből álló

szabad(ságvágy)vers

23. szava!

Nekem jutott 2003-ban kimondhatni.

És hol van már az októberi nátha?****

Miként a *Talált cetli* 19 sorból áll, azonképpen az *Emlékiratok könyve* 19 fejezetből épül, pontosabban 19 fejezetből áll és 3+1 memoárt tartalmaz, s a 19 plusz 3+1 véletlenül éppen 23. Az *Emlékiratok könyve* is töredék – a nagyforma látszatába beépített töredékesség és megírhatatlanság (nem is tudom, ki s hol mondta ki ezt) – s a *Talált cetli* is fragmentumként mementó-műegész. Nádas majd' három évtizeddel ezelőtt, s már a krisztusi kor felé közeledve írta 1974-ben a *Talált cetlit* (ezt az évszámot a készülő bibliográfiájához annak idején ő adta meg), talán akkor, amikor az 1973-ban írni kezdett *Emlékiratok könyve* első változatához készült kéziratalmazt megsemmisítette, hogy aztán néhány hónap múlva hozzákezdjen az általunk is ismert *Emlékiratok könyve* megírásához. A most már harmadszor hivatkozott 1977-es interjú végén ennyit mond erről: „És regényt írok. Sajnos, még nincsen belőle több, mint hatvan hasznos oldal. Meg mérhetetlen mennyiségű hasznosan haszontalan. Talál kialakul.” (NP-bibl. 630.)

Aztán 1986-ban megjelent az *Emlékiratok könyve* (NP-bibl. 1038.) és olvasható lett a mű hétszavas befejező mondata is, vagyis az akkor már halott Névtelen elbeszélő utólag, barátja, Krisztián által közzétett jegyzeteinek utolsó mondata:

„Ilyen egyszerű,

igen,

ilyen egyszerű volt

minden.”

„Igen, minden lépés, mit akár a nemtelen halálra, akár a nemtelenség boldogságára vágyakozva megtettem valaha, ebbe az erdőbe vitt. Nem volt sűrű erdő...” (Kiemelések – B.Gy.)

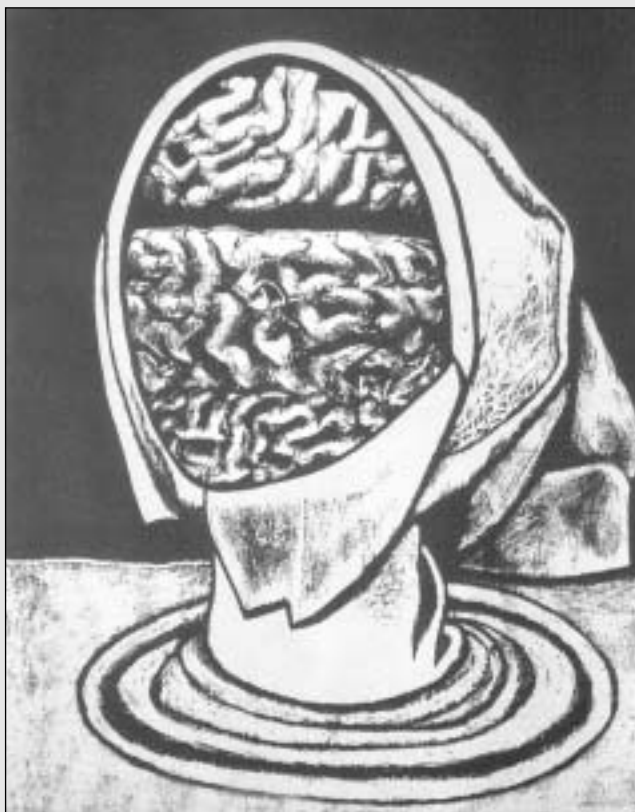
***

Kulcsár Szabó Zoltán és Balassa Péter nyomán (Balassa im. 307. és 312. p., ill. Alföld, 1994. 7. sz. 54-70. p.), előbbi: „Manapság, amikor a nemzetközi irodalomtudományi diskurzusban nagyjából legitimálódott az a felfogás, miszerint minden mű már leírt szövegek >>végtelen<< univerzumában léteznek, és ez befolyásolja értelmezhetőségét, bármelyik irodalmi műalkotás elemzése során számot kell(ene) vetni az intertextuális kapcsolódások aktualizált funkciójával... az *Emlékiratok könyvé*nél (is) már a cím >>architextuális<< (G. Genette), azaz a műfaji jegyek révén létrejövő viszonyfunkciót teremt. (Közbevetem csak úgy, a *Talált cetlit* – B.Gy.)... a dolgozat előrevetett következtetése szerint – a Nádas-mű a posztmodern korszakküszöb előtt áll, H. Blumenberg kifejezésével a posztmodern korszakváltás cusanusi aspektusát képviseli... Maga az eljárás persze... egyben (irodalom) történeti értelmezési teret is nyit (illetőleg körülhatárol) az egész műnek, a >>spontán emlékezés<< prousti hagyományára utal. Ahogy a francia írónál a teasütemény, az *Emlékiratok könyve* első soraiban a nátha az

az (önkéntesen meghatározott) jel, amely elindítja a visszaemlékezési folyamatot. Igaz,... ez csak egyszer szükséges: az emlékezetfolyam el nem apadását a metonimikus, metaforikus, analitikus elbeszélőmódok és – korlátozott mértékben – a tudatáram-technika variálódása biztosítja. (...) (A Thomas Mann-rájátszással) Nádas egyben a klasszikus, dialogikus intertextualitás hagyományhoz kötöttségének egyik legjelentősebb epikai megvalósulását is előhívja, nemcsak a Thomas Mann-i hagyományt, hanem annak hagyományértési attitűdjét is felidézve. Mann rafinált utalástechnikája a dialogikus jellegű intertextualitás egyik csúcspontja... Mindez tehát azt az intertextuális magatartást hangsúlyozza, amely az európai kultúrtradíció >>nagy elbeszéléseinek<< összegzett tapasztalatára vonatkoztatja saját szövegeit.”

Balassa Péter a >>nádasi nátha-ügyben<< így reagál: „Igaz, hogy a fikció felől nézve a nátha az első oldalon megjelenő önkéntesen meghatározott jel, amely elindítja az emlékezés folyamatát, de a monográfia jelezheti, hogy ezúttal rejtett önéletrajzi >>beletitkolásról<< is szó van. Nádas Péter a *Hazatérés*ben említi, hogy október, születési hónapja >>különös hónap... a szép tárgyyszerűség örömteli évszaka<<, másfelől azt is említi, hogy ugyanekkor menetrendszerűen megérkezik a náthája és az ezzel járó különös lélekállapot. Nem tudni, hogy tudatos rájátszásról van-e szó, a regény őszi >>náthás<< kezdeténél és jelentősége kiemelésénél, mindenesetre Thomas Mann is különös jelentőséget tulajdonított saját születési hónapjának...”

„amúgy meglebegtetve értelmünket”, gondoljunk bele: ahhoz, hogy egy cetli talált lehessen, előbb elhagyottnak, eldobottnak, elveszettnek, elfeledettnek stb. kellett lennie.

Benes József (Magyarország): Agyátültetés (2002. – Lendva)

A Duna kincse

Kabdebó Tamás: Danubius Danubia (Folyamregény)

Aki hű beszámolót akar adni Kabdebó Tamás hatalmas trilógiájáról, a *Danubius Danubiáról*, azon dilemma kellős közepén találja magát, melyik végén fogjon neki benyomásai elősorolásának. Ha műfaját tekintem, folyamregény, de ugyanakkor családregény is – s már a folyamregény definíciója bővebb kifejtést kíván. Ugyanis közel sem az, amit eddig e fogalom alatt értettek. Sem az önmagába visszatérő mese-fonal típusához nem sorolható, sem amelyet a *Csendes Don* képvisel. Hogy úgy mondjuk: valódi és hamisítatlan folyam-, mégpedig Duna-regény, e nemben az első. Kabdebó itt feltalálta ezt a műfajt. Nemcsak a mi nyelvünkön, de sejtésem szerint a világirodalomban sem lelni meg elődjét. Végső titkát, hol, miben áll, talán csak sejdíti az olvasó. De kezdjük az elején. Ki számol be itt az eseményekről? Jogos kérdés, miután a szerző is részletesen kitér rá. A konglomerátum egy hármasság eredménye: a Dunatáj szelleme, a genius loci és a tájközépi történelem vándorkövei, az ott élt igricek, deákok és költők, a genius peregrinus megtestesítői vezetik az író kezét, ki maga is vándorkő, e sorban az utolsó. Az ihletett percekben „szerencsés hármasságban egyesülnek”. A két genius a *Danubius Danubia* „ügyeletes szellemei”, elődeiket hosszú és élvezetes felsorolásból ismerjük meg. A Titkos Krónikás tudatának első birtokosa pl. „egy pannon tiloló-asszony és egy Sopianae-ban állomásozó legionárius csemetéje”, a genius peregrinusé egy nomád lovas. Amit elmesélnek, a trilógia gerince – de az elbeszélés ide-oda kanyarog, akárcsak a Duna vize, mellékágakra szakad, új és új vizekkel gyarapodik s úgyszólván kellős közepén „a folyó kettévál, a két ág szigetet képez, majd egyesül”, folyamnyelven kifejezve. Új és új szereplők kukkantanak be e történésbe,

rokonok, barátok, de barátságtalan ÁVÓ-s tisztek is, akiket a szerző teljes nyárspolgári valóságukban ábrázol. Hatalmas felkészültségével kitér a szaktudományok majd’ mindegyikére: a szereplők közt akad természetbúvár, homeopata, mikrobiológus, geográfus. A történelmi krónikánál nincs ilyen írói trükkre szüksége Kabdebónak: a 48-as szabadságharc egyes hadmozdulatairól maga számol be, akárcsak a közelmúlt forradalmáról, melyben Dé és barátai szintén aktív résztvevők, mint dédapja, Szendrő Gábor a 48-49-es harcokban. E két végzetes dátum mintegy gyújtópontja a *Danubius Danubiának*, a történelmi nevek hordozói mind megjelennek, köztük Petőfi is, akivel Szendrő Gábor együtt tölt egy éjszakát a debreceni fogadóban.

Az antikvárius szakma csínjáról-bínjáról is értesülünk, lévén Dé kenyéradó gazdája neuburgi emigrációjában szenvedélyes felkutatója az értékes ősnymtatványoknak. Hobby-ornitológusban szintén nincs hiány; ez a Martin Callocas egyik figyelemreméltó alakja a trilógiának. Családi neve eredetileg Csallóközi; Neuburgban végezte jogi tanulmányait, majd külföldön ragadt s végül British Guyanában telepedett le, ahol első felesége halála után egy fiatal indián lányt vesz el. Bolondja ő is a Dunának és a deltavidék madarairól készít hangfelvételt hajóján.

Vele és feleségével a távoli Guyana is, hogy „folyamnyelven” mondjuk, belesorol a könyvbe, a világot járt író egyik állomása. A halételek kedvelőinek ingyencégek is juttat, amennyiben ízletes receptekkel is találkozhatnak. Hogy a halászatról ne is beszéljünk: Dé halászszenvedélye folytán okulhatnak a legalkalmasabb családok fajtáiról.

Tudomány és misztika amellet jól megférnek egymás mellett: az atomfizika új teóriája a részecskék mozgásáról kalandregénybe vagy legendákba illő drámai fordulatokhoz szolgált magyarázatul. Ilyen fordulatok bőségesen akadnak az események közt, mint pl. Dé halált megvető menekülése a rabomobilból és ezáltal az ÁVH börtönéből. Erre a passzusra okvetlen felfigyel az olvasó: a hídon Dé kiugrik a dugóban veszteglő kocsiából. Mesteri tollal írtak a pillanatok, amíg a vízből felmerül és lélegzethez jut. Leheletszerű félhomályröpte - magzatvíz/hínárvilág; felhőkarcács-börtönkoppantóktól a folyóútfúrás iszapállomásig. Előre nyújtott két karral, összebilincselts csuklókkal repülök, összegyűrt fecske, szárnyaszegett gólya, észlelem a felém rohanó vörhenyes hátú Dunát, halványabb fénycsík a világ nappali sötétjénél CSATT - ez a fejem volt, és még élek, ÉLEK, ÉLEK! Meglékelem a vizet, fúródok, rakéta én, a vízkötegen át, mi a langyosból a jéghidegbe vált, lágy, selymes mocsár fékezi vasalt kezem, arcom megcirógatja az iszap, feneket értem. KISZABADULNI! Még tíz méterrel a felszín alatt tart a temérdek levegő, fel, feljebb, a felszín alá, hisz a szusz már fogyóban, úszom kimért lábtempókkal (most hasznomra van az uszodai csak lábbal tréning), emelkedem és sodródok a Dunasodorban délnek; elől lefele húz a bilincs, az átázott rabruha; fűzőtlen cipőm: egyik a levegőben, a másik a vízre csattanás pillanatában lemaradt. FELMERÜLÖK, két emberöltő, azaz két perc, ha eltelhetett, egy rövid távú verseny sem hosszabb, bajnokság dőlhet el két perc alatt, itt egyetlen élet. Hátranézek, az esőfüggönyön keresztül látszik a Lánchíd, rajta a torlódó autók már nem, a fullajtárok különösképpen nem. MÁGIKUS hatalma van a víznek, mormolom magamban, mert folyvást beszélek, lehűt, megnyugtat, kitisztít, mederbe tereli a kusza gondolatokat, kimossa belőled a vállalt némaságot, s mert helyetted suttog, a né-

ma suttogást. E naprendszerben csak itt van víz, csak itt kapaszkodik két hidrogéniker egy oxigénhez, földde a földet víz teszi. A tengerek sós magzatvizében utaznak a kontinens-embriók, ereikben az édesvízű folyók - Duna! tör ki belőlem egy apró kiáltás, itt nincs senki, aki lefölelné, talán fent egy sirály, alant a halak és az átkelés égi-földi védőszentje, szentkristóf (szentmargit, szenterzsébet, imre-lászló-istván) boldog - oh, vigyázat, már hallóközelben az újjászületésre ébredő Erzsébet-híd, egy bagger állomásozik első budai pillére és a part között, farakományában megkapaszkodok, FÖLD, FÖLD, kiáltott Kolumbusz, kiálthatott, csak az elemek üldözték."

Míg itt, az agyban gomolygó gondolatfoszlányok hajszálpontos jegyzetelését kapjuk, másutt tövig nyesett lakonikus tudósítást olvasunk ezekről a drámai mozzanatokról, mintegy a Vaskapu sziklási szorítva a regényfolyamot. Eklatáns példa az utóbbira a beszámoló 1956. október 31-ről. Nyilván itt kell sejtenünk Kabdebó Tamás találmányának, a „folyamregénynek” titkát: hogy felépítésében a térképhez igazodik. A *Danubius Danubia* mellékágairól és kitérőiről szerzőnk pontosan meg tudná adni, melyik képviseli az Ipolyt, a Vágot, avagy osztrák földön az Illt és Isart; hol érünk a visegrádi kanyarhoz. Mindezen túl megörökíti a Duna jellegét-jellemét is, amennyiben hol szélesen hömpölyög, hol nekiveszetteen vágat; típusát, hogy ellentétben a Tiszával vagy a Rajnával, népeket egybekapcsoló folyam, ahogy nem egy költőnk látta. Ezt cselekszi a regény is: Gyuró, Dé és Búbáj-Búbáj (az elnevezés is micsoda trouvaille) fia, jónéhány monarchiabeli népet mutathat fel felmenői közt, ő maga román lánnyal lép házasságra. Smedorovo-Szendró-Semerdia városában találkozik Dé hosszú idő után szerelmével, aki közben egy ÁVÓ-tiszt felesége lett, ezen az áron tudta csak megmenteni a szeretett férfi életét. Párja érdeklődik egyik

őse után, a szerb könyvtáros egy horvát-osztrák hobby-történészhez utasítja. Kiderül, hogy nagyapja valóban itt nyert hősi hírnevet. Ez a Dunai Szendrő Antal mitikus módon kapcsolódik Déhez, aki 9 hónapos kómájából visszatérve az életbe, az ő világra jöttét éli újra. Hogy el-hisszük-e? Elhisszük, mégpedig szívesen a véletlenek e különös játékát, ami többször előfordul a sztoriban. E sorok írójának különben sem kell magyarázni a Duna mítoszát. A Duna-parton történtek egy alkalommal az életét mentették meg, később pedig összehozták férjével. Dé-Joó csodálatos feltámadásában méghozzá annyiféle tényező játszik közre, szerelem és mikrobiológia, a véletlentől egészen eltekintve.

A protagonista nemcsak előnevében, de úgyszólván tetőtől talpig „dunai”; ifjúkori elhatározása – hogy életét a Dunának szentelje, más módon teljesül ugyan, mint gondolta: eredetileg a két Duna-part népszokásainak feltérképezését tűzte ki életcéljául. Ehelyett, akár a bolygó hollandi, szüntelen úton van hajójával a folyón és árukat szállít ide-oda a határokon keresztül. Hazájában ugyan nem kap beutazási engedélyt, sőt eszében sincs kérnie. De egy ügyes csellel kijátssza a hatóságot és lehetővé teszi a viszontlátást Búbáj-Búbájjal. Kettejük szerelme fájdalmasan teljesületlen marad, nem sikerül együtt élniük, sőt, az a benyomásunk, hogy élete vége felé nem fiának anyja az egyetlen nő Dé mellett. A guyanai arawak idián asszony, Callocas özvegye, neuburgi székhelyén szinte családtaggá minősíti a férfit, már-már indián főnöki minőségben; az ara-wakok lesznek Dé „talált népe”.

A trilógia harmadik részében Dé és Búbáj fia, Gyuró jut mindinkább a középpontba. Örökölte apja Duna-rajongását, a vízmérnöki pályát választja és élvonalban küzd a Bős-nagymarosi erőművek ellen – amiben maga Kabdebó sem látszik elmaradni mögötte. A fiú választottja erdélyi

román lány, némi magyar beütéssel; ez a kapcsolat sem egészen mentes a komplikációktól, s itt is, mint a többi szereplőnél, a diktatúra és a történelem okozza a nehézségeket. Tulajdonképpen mindnyájuk életére árnyékot borít a történelem, mindannyian tragikus nemzedékek tagjai: ha nem a második világháború, akkor a Középkelet-Európában uralkodó terror és önkény okozza a családi tragédiákat, apák és férjek elvesztését. A dunai Szendrő-család egyetlen férfitagja sem kerüli el a hadiszolgálatot, illetve a börtönt s így közvetve az asszony is mindig szenvedő fél.

Levélírás mellett a családtagok előszeregettel vezetnek naplót vagy adnak 19. századbeli „éleleírást”. Ami aztán egy már elfeledett rejtkehelyről bukkan – szintén a véletlen folytán – elő. Az ilyen régi iratok közlésénél egy már-már elfelejtett életérzés és –szemlélet sugárzik a műben. Kabdebó kitűnő érzékkel bír elmúlt idők légkörének visszaadására. Éppígy jellemző írásaira a magyar irodalom ma élő személyiségeinek felemlítése; hol egy-egy rokonszenves regényalakját kereszteli el róluk, hol egy ellenszenves foglalkozást űző szereplőt, megmosolyogtatva ezzel az olvasót.

A csodálatos egybefonódás megismétlődik a trilógia végén: a regényt a fogamzás-halál kettős aspektusa zárja le. Ismét a nagy pillanatok egyikéhez érünk, amelyek mint a szökőár emelik magasabb régiókba a történetet. A halott hamvát a Dunába szórják, lelke visszatér a mindenségbe, ahonnan vétetett.

Az olvasó nem csak arról győződhet meg, hogy Kabdebó Tamás folyékonyan beszél „dunául”; a 19. század magyar nyelvén nem kevésbé. Amint a szabadságharc koráról szól, az egész akkori szókincs betódul a könyvbe, a laikus olykor már nem is tudja pontosan, mi is a valódi jelentése olyik ízes régi magyar szónak. S ezen felül tulajdonában van az írónak egy időtálló nyelvezet, amellyel különösen a

természet jelenségeit eleveníti meg. A 9. „...vihart arat” fejezete iskolai olvasókönyvben kívánczik: egy marék ember sorsában az író belesűrítette az 56-os forradalom dicsőséges-fájdalmas napjait. Egyedülálló gesztus, ahogyan Kabdebó protagonistája „kitalálja” a lyukas zászlót.

Az elbeszélés folyama hol lassul, hol örvényesen gyűrűzik. Karakterét tekintve, a Duna inkább női folyó, ellentétben pl. a Rajnával. Kabdebó Tamás a címadó kettős elnevezéssel valószínűleg hermafrodita jellegét igyekszik kifejezni: helyenként, ha bércek közé szorul, férfiarcat mutatja.

A világirodalom eddig egyetlen művet tartott számon, mely a Duna mítoszt is tartalmazza: a *Niebelunglied*-et. Elsősorban mégis a Rajnával foglalkozik Siegfried hősi éneke. Most nyelvünkön született meg a kizárólagos Duna-mű. Hol fognak felfigyelni rá a külszágokban? Ez persze

az irodalompolitikától függ, de mindenesetre ez volna a hivatása a műnek, mert kéznyújtás a többi dunai nép felé.

Egyetlen kifejezéssel lehetetlen visszaadni egy folyam jellegét. Kabdebó Tamás több mint 800 oldalon cselekszi ezt. A történet hol örvénylik, hol nyugalmas szelíd áramlásban gördül tovább, holdfényes pillanata után felvillantja a sötétség rejtelmes mélységeit. Kincsek kerülnek napfényre, a szó szoros értelmében is, és döntő szerephez jutnak a sztoriban. Német tanárnóm rajongott a *Niebelunglied*-ért. Úgy magyarázta nekünk a költeményt, hogy tulajdonképpen ez maga a „Rajna kincse”. Bátran mondhatjuk, hogy Kabdebó Tamás a „Duna kincset” hozta felszínre a *Danubius Danubiával*.

Csiky Ágnes Mária
Arumentum Kiadó

Megszenvedett (lírai) különvélemény

Karay Lajos: A bolond beszél

Megváltoztathatja-e egy(etlen) vers, egy korábban ismeretlen, jelentős életmű az elfogadott, kialakult irodalmi kánont? Valamiképp ezt a kérdést járja körül Gyurác Ferenc *A szépség ellenforradalma* című tanulmányában (Életünk, 1998. 10. sz., újraközölve a Két szűk évtized címmel tavaly megjelent kötetében), amely Karay Lajos 1998-ban megjelent, gyűjteményes kötetét értékeli, próbálja elhelyezni a kortárs líra termésében, egészen pontosan: élvonalában. (Ma hol kell, szabad „betörni új időknek új dalaival”?) Nincs-e ez ellentétben a kánonba kerülés kritériumait megfogalmazók, szentesítők szándékával? Tapasztalható-e nyitottság, érzékenység, fogadókészség e téren, valóban úgy van-e, ahogy Gyurác Ferenc állítja: „Minden valódi vers módosítja a költészet egészét, minden új érték elmozdítja az értékek addigi szerkezetét... mennyivel inkább képes rá egy egész(noha még nem befejezett)

életmű, mely sűrű homályban fejlődött, mint víz mélyén a kagyló, mielőtt megmutatta értékeit a világnak...” Talán alakulhat így is, néhány, kivételes esetben. (A „minden” jelzőt ekképpen módosítanám.) De miért ez a nagy dilemmázás Karay költészetével kapcsolatban – azon kevés szerzők egyike, akinek verseire nyugodtan mondhatjuk: költészet –, kötete, a Kagyló napvilágot látott, bár az évszámok jelezte táv elgondolkodtatóan tág: 1955 és 1989, a kritika majd megteszi a magáét...

Nos, nem ilyen egyszerű a helyzet. A költő neve nem szerepelt a kötetének megjelenése előtt szinte sehol. Antológiában, évkönyvben, folyóiratokban. Kivételek az Életünk és a Pannon Tükör nyolcvanas évekbeli közlései. Tudatos elzárkózása a Kádár-rendszer kulturális nyilvánosságától, önként vállalt belső emigrációja valóban ritka kivétel. Joggal említheti Gyurác – akinek írása az egyetlen, mely rangján

értékeli a kötetet – , hogy Karay költészete valóban eleven cáfolata a sokat emlegetett hiedelemnek, mely szerint „Aczél György bosszújaként” nem maradt asztalfiókban jelentős mű. A keszthelyi remete (a segéd-munkás létet vállaló középiskolai tanár) a sokak által nem létezőnek tekintett belső emigrációban, a közlés szándéka (tegyem hozzá: reménye) nélkül róttá a sorokat. Mit sorokat? Szebbnél-szebb, kierlelt költeményeket.

Nem lehet megindultság nélkül olvasni 1958-as dátummal szignált *Ars poetica*-ját. „Hát írv. De néven eszméid ne hívjad./ Csak napja légy a sápatag mezőknek,/...a sárban ázó eltiport papírnak, /s minden kicsinynek... A porszemeknek légy Kolumbusza.../ munkáld a szépség ellenforradalmát.” Ez a program aligha volt (lehetett) elfogadható az 1956 utáni, „tűztán-cos” (mesterséges és mesterkélrt) hevülettől átítatott korabeli irodalmi élet és nyilvánosság számára. A kitaszítotttság lassan, az évek alatt gondosan óvott magánnyá vált, termékeny szenvedéssé nemesedett. S ebben a lelkiállapotban egyszerre alkotta meg életművét a „poeta doctus” és a lírai ember. (Szilágyi Ákos megkülönböztetése.) Teltek a hosszú évek, gyűltek a versek. Az aszketizmussal határos önfegyelem és lázadás, az elhivatottság és feleslegesség érzésének végletei között hánykolódva, a forma fegyelme, a szépség kultusza mentette meg Karayt az elkalódástól és az eljelentéktelenedéstől. Ahogy írja az első kötet cím nélküli szonettjében a hatvanas évek közepén :

„Segíts, kemény vers, hogy kettőzve fájjon
a nagy hiány, az átkozott szabadság!”

És segített neki ez a végletekig kimunkált igényesség, a hihetetlen tudatossággal kiművelt, nyugatos formakultúra, s a belül rejtegetett, titkos elrendeltetés tudata: hogy az elfojtott igazságnak letéteményese és őrzője. A föl nem adható küldetés szerint:

Haladjon csak korod szépen,
neked nőnd kell – csak éppen
nem belé: fölé.

(*Régi nóta*)

Nos, ezeknek a koordinátáknak mentén született egy nagy, ismeretlen költészet. A kívülállás élesebbé tette szemét és ítéleteit. De nem valami moralizáló purifikátor szó-lal meg verseiben, hanem a szenvedő emberekkel (és állatokkal!) azonosulni tudó erkölcsi tisztaság. És persze – kérlelhetetlenség. Karay Lajosnak van (volna) joga sok mindent számonkérni, de a szelídség, a szeretet és megbocsátás mindenütt felül emelkedik a kicsinyes bosszún. A meggyőződés, hogy a „létrontás” nem tarthat örökké, hogy a „legkisebbik fiú” egyszer helyreállítja a dolgok való (érték)rendjét – olyan gyémántkemény tartást ad neki, amelyet nem kezdhetett ki a többséget elkábító „egy tál lencsenyi” étek, a szociális „Ópiumcsempészet”, az „elvtelen elvek” harsogása. A *Szorongások össze* ezt az elégtételt szolgálató próféciát fogalmazza meg:

„...a földgolyó fényszálain
rejtelmes kóboráram ég

világosság megérkezel
történelemnek leszel
történelemtanára még

(1975)

Gyurácz Ferenc kritikájának végén megpróbálja levonni a konzekvenciát: a szétáradó szeretet és szeretetvágy „...a Widmanstatten-rajzokban – immár a végső kérdések kapcsán – az egész létezésre kisugrázik, az egyetemesség dalnokává avatva ezt a jelentős magyar költőt, akinek ...költészete az utóbbi évek egyik legfontosabb magyar irodalmi eseménye.”

Nos, ez a megállapítás (egyelőre) visszhangtalan maradt. A kánonvigyázók rendje (öt év telt el a kötet és a kritika megjelenése óta) nem módosította az eddigi kört, ahova a jeles kritikus szánta Karay

költészetét. De ez nem a kritikust, hanem az elzárkózókat minősíti.

S a történelemnek más történelemtanárai akadtak, ügyesebbek, szemfülesebbek, akik a „világosság megérkezését” a maguk javára és hasznára magyarázták és fordították. Valószínű ez bosszanthatta fel Karay Lajost, aki újabb, füzetnyi verset tartalmazó kötete fülszövegében a következőket írja: „...csak tessék megfogózni: mind a *Kagyló*-t, mind ezt a kötetecskét ugyanaz az ember írta. Az előbit még csak költészetnek, az utóbbit már (mély sajnálatára) ennél valamivel többnek is szánta. Bárcsak megtehetette volna, hogy megmarad a poézisnál, ám ebben egyre nyomósabb, nyomasztóbb és nyomulóbb okok akadályozzák ma már.” *A Bolond beszél* tehát még nyomatékosabban fogalmazza meg azt a „különvéleményt”, amely Karay költészetét eddig is jellemezte.

Már a cím is provokatív: *A Bolond beszél*. Ezt a szerepet (álarcot) a történelem során gyakran feltette az, aki csökkenteni akarta az igazság kimondásának kockázatát. De Karay nem ezért választja ezt a beszédhelyzetet: a fordított világ miatt, amikor a kompromittálódott normalitás helyett a „bolondság” képviseli a jót. A hiányzó jót. Az elveszett Édenkertet, amiért mindenkor felelősséggel tartozunk, miként a címadó versben olvasható:

„...közös gyümölcsösünk pedig
(bárhogy nyüstöljék) ez itt,
s nem madárlátta csillagok.”

Az „élőkért érzett felelősség” – talán így összegezhető az újabb versek sugallata. S ennek a következetes számonkérése. A költőktől például. A *Költészet napja 2001*-ben a civilizációs katasztrófa képei villannak fel „olajba fúlt” madarokról, „havas-savas esőkről”, legyilkolt állatkeletombákról – s „A költők benső lényegükről / motyogtak. – Téged érdekelt?” Ez az élőkért aggódó civilizáció-kritika kí-

méletlen és tiszteletlen. Diogenész nem lel a strandon, a „pomádés férchímek,/ és álwillendorfi Vénuszok torzói” között lámpával sem Embert, aki elsöpri ezeket az élveteg, beteg, arc nélkül figurákat. Megvan a véleménye a hazalátogató emigránsokról is. A „sarkon fordult világ” nem ugyanaz, mint amit annak idején itt hagytak. S akik ezt képtelenek belátni. S a „szép új világ” régi és új parazitái közös gazdára szavaznak. Ezt a világot hiába ébresztgeti „a régi dal”, a „kakaszó a hajdani kertből” – a szégyentelen hálószoza alvója párnájába kapaszkodik, de nem hajlandó felébredni. A banktörvények helyett Karay számára érvényesebbek a „Lassú Nap törvényei”, a vegetáció „hajszalgyőzelmé”. A prioritás is más az ő értékrendjében – mint erről a *Fontosság* című szonettjében olvashatunk – , az elkóborolt kiskutya, a „fényen átkepesztő arany békák” vonulása magasabb rendű, mint bármi más. S az ő holnapjukért nem tesz (tett) senki semmit. (A gúny kérlelhetetlen az utolsó sorokban: „...ki állt a pimasz kocsik” és az arany békák közé? „Tán Heribáld? Vagy a Soros? Vagy a Tocsik?”) Az Európai Unióhoz való csatlakozásról sincs túl jó véleménye. Egyik leghatásosabb vers az *Európa*, melyben a beteg nagymamát látogató, gyanútlan Piroskát így biztatja a költő:

(az ágyban),„...vadidegen
ragadozó, kinek a hús

te vagy Piroška! Vágd az ét-
hordót a falhoz, nem tiéd,
s a míg tüdőcskéd bírja, fuss!

Az már nem is meglepő, miként látja (láttatja) a NATO-csatlakozást. Az *Independence* című vers a tiltakozás és elutasítás lírai pamflettje. „...holnaptól az elefánt-szamárost/ játszó homokja lesz volt nemzeted.”- vonja meg a lesújtó mérleget. S ennek a logikának egy másik drámai pontja a *Belgrádi képeslap*, amikor a város

bombázása ellen tiltakozásul a hidakra vonultak az emberek. („...gyerünk ki hát a megmaradt/ hidakra, hozd a poharad... Azért se győzől, Alvilág.” S a „beilleszkedett középosztály” is megkapja a magáét. Az idézet önmagáért beszél.

„...nem volt muszáj beállnia, nem ám,

kedves tanár úr, mérnök úr, a csorba éthordóba mért *lencséért* a sorba, hacsak nem a tudás ellen tanult.

Ja, hogy csak így telt Trabantra, telekre? Aki nem győzni, csak élni szeretne, annak sosem lesz jövője a múlt.”

Ha eddig valaki megbotránkozott volna e sok „különvéleményen”, figyelmébe ajánlom a *Pistike hozzászólása a radikalizmus vitájához* című költemény utolsó két sorát: „Nekem szabad rossznak lennem, /mert én jó vagyok.” Ennek a „megátalkodott jósnak” az erkölcsi konzekven-

ciáit vonja le újra és újra Karay Lajos. Nem tetszik? Fáj? Provokál? Akárhogy nézzük, ha valakinek, neki joga van erre is. A „megszenvedett igazság” jogán. Az a „békebeli vesztes”, akinek az *Utolsó percben* látja magát, valószínű az egyik (ha nem az egyetlen) győztese annak a vértelen küzdelemnek, amelyet az elmúlt évtizedek során önbecsülésünkért folytatunk. S a „tündöklő világéjszaka/ mellékvágányra tolt kitolt” kupéjában – nem „öncsaló mese” „magamról egymagamnak” született, hanem ennél sokkal több. „...az örök visszhangú Mondatot” minden bizonnyal neki sikerült megfogalmaznia. Új és régi verseiben. S nem Karay költészete, a kánon csorbul, ha erről nem vesz(nek) tudomást. Én biztos vagyok, nincs messze az idő, amikor ez a „korrekció” bekövetkezik.

Péntek Imre
(*Életünk – Faludi Ferenc Alapítvány, 2003.*)

Igor Banfi: A váráblakból kitekintve (2002. – Lendva)

Színház a Tükörben

Nánay István: Ruszt

A Szellem embere számára ünnepi alkalomra a könyv a legszebb ajándék. Különösen, ha az róla szól. Mindenképp dicséretes tehát a szándék, melyből Nánay könyve megfogant, ezt ugyanis Ruszt József 65. születésnapja és a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház alapításának 20. évfordulója tette aktuálissá. A szerzői gesztus jelentősen megnehezíti a kritikus dolgát, hiszen meg kell(ene) felelnie annak az immanens etikai elvárásnak, miszerint egy ilyen tisztelgő, ünnepi jellegű írásról nem szabad rosszat írni. A kritikai szellem ezzel szemben épp azt várja el, hogy a kritikus szubjektív véleményét közölje olyan mű-objektumokról, melyekhez semmiképp nem köthető. Én a továbbiakban ennek megfelelően Nánay kötetét elsődlegesen színháztörténeti munkaként vizsgálva fogok eleget tenni kritikusi kötelességemnek, állandó tekintettel azonban ennek nemes céljára.

Mindenek előtt ki kell emelni, hogy a teatrológiai anyag, melyet a szerző feldolgozott meglehetősen képlékeny, hiszen Ruszt esetében (újra) alkotó művészlől van szó, kinek pályája még lezáratlan. Ennek megfelelően a rendező új, illetve elkövetkező munkái a pályakép más-más aspektusát emelhetik ki, esetleg áthúzza, vagy újraírva minden addigi, általános érvényűnek hitt megállapítást. Ez egyszerűs mind az összegzés lehetőségét is lehetlenné teszi. Ezt a problémát Nánay kiváló érzéssel ismerte fel és demonstrálta már könyvének felépítésében. Törekedett ugyanis az eddigi ruszti életmű stációszerű bemutatására (ezáltal immanensen, esetleg direkt szándék nélkül is utalva a rendező munkáinak szertartásszínházi jellegére), meghatározó helyszínek (városok, színházak) kronologikus sorrendbe illesztésével. A nyitó fejezet az indulást tárgyál-

ja, lényegre törő tömörséggel felvillantva Ruszt korai életszakaszának a pályaválasztás szempontjából döntő élményeit. Értve ezalatt elsősorban a családi hátteret, a vallás jelentőségét, a művészetek (különösen a festészet és a zene) iránti fogékonyságát, az olvasás és a színház felfedezését, majd felvételét a színművészeti főiskolára. A főiskolai évek alatt a fiatal rendezőre erősen megtermékenyítő hatást gyakorolt legendás tanára, Nádasy Kálmán, kinek szerepére Nánay a későbbiekben többször is utal. Ekkor kezdett Ruszt önállóan rendezni, mégpedig az ELTE szavalókörekből kialakult Universitas Együttesnél, ahol az 1961-ben bemutatott *Menandrosz Düszkolosz* című darabjától kezdve kisebb megszakításokkal vezetőként tevékenykedett. Itt tizenkét év alatt huszonöt darabot állított színre, köztük olyan híres rendezéseit, mint a *Szeget szeggelt* (ezzel az előadással kezdődött Ruszt Shakespeare-sorozata), *Aiszkhülosz Oreszteiáját*, vagy *Csokonai Karnyónéját*, melyet az 1967-es wroclawi fesztiválon is bemutattak. Nánay az előadások vizsgálatát elsősorban a látványhoz kötötten végzi, ezáltal kiváló érzéssel színpadi szituációkat teremt az olvasó elé, aki ha nem is lát(hat)ta ezeket a bemutatókat, a színpadképet maga elé tudja képzelni. Ugyanakkor a különböző darabokhoz fűzött kommentárjaival egyfelől eleve kijelöli azoknak a rendező adott pályaszakaszában elfoglalt helyét – ebben segítségére van a korabeli kritika, melyből biztosan idéz, értőn válogat, idézéstechnikája azonban meglehetősen hiányos, hiszen sokszor még a citátum forrását sem tünteti fel –, másfelől értelmezi a színpadkép elemeinek az adott bemutatóban játszott funkcionális szerepeit, és ezáltal a specifikusan ruszti rendezésmód összetevőit is megha-

tározza. Különösen élvezetes, ahogy a lengyelországi fesztivál-út Grotowski-élményét elemzi és azt a magyar rendező pályájába beilleszti, továbbélését a későbbi előadások motívum-rendszerében kimutatja (hasonlóan ír Artaud és később Sztanyiszlavszkij hatásáról).

A következő stáció, a debreceni időszak – ahol Ruszt 1963-as diplomarendezésétől kezdve tizenkét szezonban harmincnyolc előadást rendezett – kapcsán Nánay megállapítja, hogy mindazt, amit az egyetemistákkal kikísérletezett, itt próbálta meg hivatásos színházi közegben érvényre juttatni. A civis városban színre vitt darabok között egyfelől megjelennek a kortárs amerikai drámaírók lélektani-realista színművei, másrészt továbbra is megtalálhatók a Shakespeare-interpretációk, ezek közül a Lear királyt Brook-rendezésével, a Rómeó és Júliát Zeffirelli világhírű filmjével és Major Tamás Nemzeti-beli előadásával állítja párhuzamba a szerző. Az összevetés ez esetben a színháztörténet újabb, komparatív vizsgálati módszerének biztosít lehetőséget, melyet Nánay nagyon helyesen csak jelzett, dolgozatának lehatárolt célja miatt azonban nem használt ki. A nagy Shakespeare-ciklus aztán Kecskeméten teljesedett ki, ahol Ruszt 1973-ban főrendező lett. Ezek közül a Hamlet, III. Richárd, Troilus és Cressida mellett a beavató színházi Rómeó és Júlia előadást emeli ki Nánay. Az új színházi formával a rendező célja az volt, hogy a fiatalok populáris műveken keresztül megismerjék a dráma dramaturgiai sajátosságait és betekintést nyerjenek annak színházi objektivációjába, hosszabb távon pedig egy új, értő nézőgeneráció alakuljon ki. A beavató színház ezzel együtt Ruszt pedagógiai programjának részévé vált, melynek másik aspektusa a színész-, illetve a zalaegerszegi időszakban a rendezőnevelés (is) lett. A pedagógia és színház ilyenén összekapcsolása jelentős szerepet kap Nánay könyvében és a ruszti pályaképben

komplexen kerül bemutatásra, kitekintéssel a hasonló kortárs európai törekvésekre (Grotowski színházi, vagy a Theatre in Education drámapedagógiai módszere). A kecskeméti rendezések közül kiemelt szerepet kapnak a kötetben azok a darabok, melyekben Gábor Miklós szerepet játszott (ennek megfelelően Schiller Don Carlosa, Németh László VII. Gergelye, vagy O'Neill drámája, a Boldogtalan hold), jelentősen hangsúlyossá válik a kiváló színész és a nagy rendező színházi kapcsolatán túl baráti viszonya, ezáltal pedig munkái mögött megjelenik Ruszt, az ember. A színháztörténeti tények ismertetése, az előadások vizsgálata a rendezőről árulkodik, a barátok szavainak megidézése a hús-vér emberről, aki a közönség számára szinte láthatatlan, csendben megbújik az alkotott mű, az előadás mögött. Nánay írásának értékét emeli, hogy megtalálja rendező és ember szintézisét a pályaképbe személyiség-képet sző bele, így az olvasó Ruszt műve mellett magát a rendező embert is megismerheti, s a színházkedvelő olvasó számára mi lehetne nagyobb cél annál, mint bennfentessé válni, közel kerülni egy színházcsináló mesterhez! Az előadott darabokon is kimutatja „megálmodójuk” keze nyomát a szerző, mégpedig a már említett specifikusan ruszti rendezésmód jegyeinek elősorolásával. Ilyenek a színpadkép magas szintű esztétikussága, a tablószerű elrendezés (melyet a meiningeniak már a 19. században nagy sikerrel alkalmaztak), a művészi igényességgel választott kísérő- és aláfestő zenék, a díszletelemek kettős funkciójú használata, a képzőművészeti idézőtechnika, továbbá a színpad és nézőtér közötti kapcsolatremtés megvalósítása, a darabok rendezői interpretációját illetően pedig a direkt aktualizálások kerülése, ehelyett szándékolt anakronizálás, vagy a gúny us felmagasztosulás dialektikájának megjelenítése (Grotowski hatása). Mindezeket nagy hozzáértéssel mutatja ki és elemzi a szerző a

kiválasztott előadásokban. A kecskeméti évek után, 1978-ban Ruszt a Népszínház egyik vezetője lett, az átmenet évei következtek el. Ekkor rendezte meg Szegeden főiskolásokkal Shelley A Cenci-ház című bosszútragédiáját, melyet rítus-színházként valósított meg. A szertartás-színház szerepéről, különböző előadásokban való objektivációjáról gazdag anyagot biztosít a könyv, maga a terminus és az azt meghatározó specifikus jegyek viszont kifejtetlenek maradnak, ezáltal az olvasó csak részleges információkhoz jut.

A kötetben kiemelt helyet kap a zalaegerszegi stáció, melyet a zalai színház történetének felvázolásával indít a szerző. Ezzel egyfelől felhívja a figyelmet arra, hogy a zalai színjátszás és benne a zalaegerszegi teátrum komplex története máig feldolgozatlan, másfelől hangsúlyozza Ruszt színházteremtő szerepének jelentőségét. Az azonban, hogy a teatrológiai kitérőt a XIX. század elejétől kezdi Nánay, egy kortárs rendezői pályaképben funkciótlannak és feleslegesnek tűnik. Mentéségre szolgál, hogy a Ruszt zalaegerszegi éveit tárgyaló fejezet már korábban elkészült és önállóan megjelent volna, ám ez esetben ki kellett volna húzni a szöveg oda nem illő részét, mivel ez az idegen színháztörténeti anyag megtöri a könyv egyébként kiváló megszerkesztettségét is. A Zalaegerszegen töltött öt évadot Nánay a rendező pályájának harmadik jelentős szakaszaként értékeli, az itt előadott darabok közül külön tárgyalja a Tragédiát, különös tekintettel a ruszti interpretáció különböző elemeire, a Babel Lovashadserg című ciklusából szerkesztett Húsvétot, melyről az OSZT szakmai vélekedését is közreadja és a Bartók-trilógiát. A szerző nyilvánvalóan nem kizárólag ezekről a művekről ír, de a rendezői életműből értőn válogatott darabok sorából biztos kézzel emeli ki a remekműveket, melyekben Ruszt rendezésmódjának specifikuma legpregnansabban jelenik meg. A Hevesi Sán-

dor Színháznál eltöltött évek után rövid átmeneti időszak következett, majd az 1988/89-es évad már ismét Szegeden találja a rendezőt.

A Tisza-parti városba a magyar politikai élet egyik legkritikusabb korszakában tért vissza Ruszt, rendezései azonban – amint erre a szerző utal – mentesek a direkt aktualizálástól, színháza ennek megfelelően nem primer politikai, alkotóművészként saját eszközeivel (mint amilyenek ekkor keletkezett előadásainak anakronisztikus elemei) dolgozza fel az aktuálpolitikai eseményeket. A szegedi időszaknak a színház vezetésével való konfrontáció vetett véget, melynek eredményeként Ruszt a társulat egy részével megalapította a Független Színpadot. Nánay szemléletesen mutatja be a kilencvenes évek egyik legjelentősebb alternatív színházi törekvését, szakítva azonban az eddigi kronologikus sorrenddel, itt a rendező 1992-es társulati ülésén elmondott beszédét vetíti vissza a megelőző történetekre. Az összegző, értékelő beszéd beillesztése fontos, ugyanakkor a kihagyott időszak helyén hiány keletkezik, melyet a további kiegészítések nem tudnak betölteni és a szöveg folyama – a zalai színházi kitérő után immár másodszor – megtörik. A Független Színpad előadásainak vizsgálata, a társulat sokszínűségének (egyébiránt a szerző dicséretes törekvése, hogy a színészek további pályájának felvillantásával, a színházi formációk továbbélésének, színházak megváltozott nevének közreadásával jelentősen megkönnyíti a befogadó eligazodását) bemutatása azonban némiképp kárpótol ezért a hiányosságért. Az alternatív színházban elkezdett kísérletező és társulatnevelő munkát Ruszt a Budapesti Kamaraszínházban folytatta. 1993-ban Marlowe II. Edwardját, majd két évvel később Calderon Az állhatatos herceg című drámáját állította színre, Gálffi László főszereplésével (aki Gábor Miklós után Ruszt meghatározó színésze lett). A két

előadást, nemcsak a megvalósítást, de a rendezőt ért hatások eredetét illetően is kiemelten vizsgálja a szerző. Ugyancsak említést érdemel az újabb Shakespeare-interpretáció, az Othello, valamint Katona Bánk bánja, melyeket a rendező jelentősen meghúzott – Nánay ennek kapcsán rendkívül találóan állapítja meg, hogy Ruszt, mint a „legkegyetlenebbül húzó magyar rendező” voltaképpen a drámából kibontott koncepció érdekében rövidíti meg a szöveget –, sőt utóbbit Forgách András átdolgozta. A szerző nem feledkezik meg a rendezői munka elismeréseként Rusztnak adományozott pályadíjak megemlézéséről sem, melyek közül az 1975-ös Jászai-díj, az 1977-es Érdemes, illetve 1985-ös Kiváló Művész kitüntetés mellett kiemeli az 1993-as Kossuth-díjat is. Kamaraszínházi rendezései közül a könyv hármas Shakespeare-sorozatát vizsgálja (Hamlet, III. Richárd, Rómeó és Júlia) a bevált sémának megfelelően, a színpadkép funkcionális elemeinek értelmezésével. A pályaképet epilógusban zárja le Nánay (az epilógus cím itt, a fejezet tartalmára és e kritika bevezetőjében tárgyalt problémára gondolva, ti., hogy Ruszt pályája még nyitott,

nem tűnik a legszerencsésebb választásnak, különösen, mivel a könyv felépítése sem követeli meg szigorúan azt a lezártágot, melyre a címként választott fogalom utal), melyben a rendező további élettényeinek és egészen a legközelebbi múltig vezető alkotói munkájának (azóta nagy sikerrel bemutatták az Oidipusz-darabot is) felvillantásával fenntartja a továbbírás lehetőségét.

Nánay István Ruszt című könyve tehát mindenképpen betölti a neki szánt szerepet, azaz megfelelő ajándék, tisztelgés a kiváló rendező munkája, az alkotó ember előtt. Ezen kívül a színházat szeretők, a kíváncsiak és értők számára is hasznos olvasmány, nemcsak pályakép, de portré. A színháztörténet számára pedig – az apróbb egyenetlenségek elsimítása és a teatrológiai anyag további feldolgozása által – fontos dokumentum lehet. A szerző mellett külön ki kell emelni a színvonalas illusztrációs fotóanyag készítőinek értő munkáját és mindazokét, akik lehetővé tették, hogy egy értékes kötet kiadásra kerülhessen.

Szemes Péter

Todorca Atanasov: Lepel (2002. – Lendva)

Ferenc Gyúzl:

Városcsináló egerszegi tükék

Előjáró beszéd

Szakmai őseimre, Udvardy Ignác igazgató és Borbély György tanár úrra nem nézek, nem nézhetek gögösen innen, a XX. és XXI. század magasságából visszatekintve. Hiszen ők akkor, a XIX. század végén és a XX. század elején, amikor az általuk megszerkesztett újságot mélyen tisztelt közönségük pénzt fizető kezébe adták, honnan tudhatta volna bármelyikük is, hogy ebadta tolltársuk a XXI. század legelején ingyen lapozhatja oldalait? Ráadásul számítógépen rója a rájuk is főhajtással emlékező sorokat. Még inkább a lehető legmélyebben tisztelni fogom szándokukat, amely a petróleumlámpa világánál betűnként egymás mellé rakott szövegű oldalakat villany híján kézzel tekerős géppel kinyomtatta. E sorok ma szövegszerkesztőn írja 1952-től ismeri a nyomtatási eljárások alakulását Zalaegerszegen. Tehát azt is, hogy a gépek villanyárammal meghajtásán túl egyéb változás nem történt. Sokáig.

Ezért is marad e dolgozat szerzője Udvardy Ignác tanár, iskolaigazgató, egyszersmind újságszerkesztő és kiadó tulajdonos, Borbély György tanár úr, valamint a *Zalamegye* és a *Magyar Paizs* című újságokat előállító, kinyomtató cégek odaadó híve. Akkor nyilván megélhetési tényező, vállalkozás volt az, ami napjainkra különleges küldetéssé nemesedett. Mert hiszen e nélkül ma szinte semmit sem tudnánk arról, ami 100–120 évvel ezelőtt történt. Ugyanis a közgyűlési ülésekről készült jegyzőkönyvek csak tényeket rögzítenek. A köznapi eseményeket az újságok hozzák közel, s nem csak az akkori megvásárlókhöz, hanem a mai lapozgatókhoz is.

A korabeli újságok nélkül kevesebbet tudnánk az akkori időkről. A hivatalos följegyzésekből – például a következőkben idézett közgyűlési jegyzőkönyvekből – éppen a hétköznapiak légköre hiányzik. Ennyit az újságírás jelentőségéről, amelyet a politikai közélet valamennyi szereplője ma is kétségbe von. Pedig az újságok nélkül róluk, a nevükről széles körben a kutya sem tudna sem ma, sem a későbbi korokban. De szerencsénkre fönmaradt a lapcsináló elődök neve, tiszte, s néhány cselekedete is.

A továbbiakban azonban nem – csak – róluk szólnak a sorok, hanem elsősorban azokról, akik nekik is kalapot, ruhát varrtak, házat építettek, csizmát javítottak. Ugye, tudjuk, hogy a főtemplom tornyán az építető Koller Ignác és Bíró Márton püspök címere látható. No, de ki öntötte ki a címert, s ragasztotta a toronyra, hogy kétszázötven éve még mindig tartja magát? A szemben álló sarokházat Morandini Tamás tervei alapján hozták tető alá. Kik? Ki volt a pallérja, ácsa, cserepese? Őket fogjuk visszaidézni ebben az írásunkban, a polgárságot: iparosokat, kereskedőket. A többieket – tanárokat, jogászokat, tisztviselőket – csak annyiban, amennyiben dolguk volt egymással.

KIS POLGÁRI IDŐUTAZÁS

Ebbéli kalauzunk dr. Németh József egykori középiskolai tanár, későbbi és jelenleg nyugalmazott múzeumigazgató, városunk díszpolgára. Ugyanis 2001. április 21-én a Lokálpatrióta Klub, s annak vezetője, Iványi Ildikó – maga is középiskolai tanár – meghívására az Arany Bárány Szálloda Krumplirózsa Klub helyiségében beszélt a zalaegerszegi iparosság kialakulásáról. Előadásának eredeti hangfölvétele segít most vissza-

képzelnünk magunkat pár száz évvel korábbi városunkba. Így jobban megértjük a XIX. és XX. század fordulóján élt, városalkotó polgárságot.

„Arra vállalkozom, hogy fölvezöljam, honnan jött a város ipara” – kezdte előadását dr. Németh József, aki többször is elénk idézte városunk történetének különböző korszakait, a benne élők és alkotók alakjának fölvezölásával együtt.

Nagy a valószínűsége annak, hogy iparos(ok)nak lenni(ök) kellett. Városunk első említései, azaz 1247-ben az akkori lakosság is ruházkodott, edényekre, lószerszámra, hadfölszerelésre, egyebekre volt szüksége. A használati eszközöket pedig iparosok állították elő, ez teljes bizonyossággal állítható. Ám 1421-ben már úgy említik mai lakhelyünket, hogy falu vagy oppidum, azaz mezőváros, amelynek lakosságát egészen biztosan helybéli iparosok látták el kelmével, edénnyel, lábra- és fejrevalóval, más közszükségleti holmival. Ha ez igaz, akkor alighanem abban sincs sok tévedés, hogy a készítményeket el is kellett adni. Részben maguk a mesterek vitték piacra kezük munkáját, de föl is vásárolhatták tőlük azt helybéli kereskedők, akik alighanem az iparos réteggel együtt jelentek meg. A végvári időkben vélhetően bőr, a kelme, a paszománykészítők és a vasiparosok élhették világukat. Létrejöttek az első céhek is, és pedig a török időkben: 1669-ben egyesültek a kardkészítők, a kovácsok, a lakatosok, az ötvösök és a szíjgyártók.

Hanem az igazi fölvirágzás a XVIII. századtól számítható: 1712-ben már gombkötők is megtelepedtek nálunk, 1726-tól a fazekasokról is szól a híradás, két év múlva a csapókra, azaz a durvább készítésű kelmét gyártókra emlékeztetnek minket a följegyzések. Eleink hamarosan a Kis Csapó és a Nagy Csapó utcában jártak, vagyis a mai Munkácsy és a Járum utcában, ahol ezek a mesterek működtek. Elnevezésük talán a munkafolyamatban a tilolás keltette hangokra utal. Így érkezünk el 1770-hez, amikor városunkban már 126 iparost tartanak nyilván a 2000 lakosból. Itt munkálkodott a többi között 10 takács, 23 csapó, 22 szabó, 2 gombkötő, 6 német varga, 15 csizmadia, 10 szűcs, 8 kőműves, 3 asztalos, 1 üveges, 2 kerékgyártó, 4 molnár, 1 bábsütő (emléküket őrizte a mai Ady utca eleje Bábos utcaként, a déli irányban, a „lenek” eső részt pedig Fazekas utcának hívták), s még 1 órás is. A XVIII. század végén egyébként már 7 céh is létezett, s ezek anyagilag is tehetősek voltak. Például az 1760-as években a szűrszabók céhe építeti az olai temető kerek alapú kápolnáját, amelyet később az ipartestület tartott fenn. A német vargák pénzén a kálvária kápolna kerül tető alá ugyanebben az időben.

Pár évtizeddel később, a nagy tűzvész idején, vagyis 1826-ban már 190 iparos 72 segéddel 35 szakmában szolgálja a lakosságot, s ez a XX. század elején is így volt. Nem alakultak ki nagy műhelyek. A mesterek többségének csupán arra telik, hogy a családjával megéljen. Inas meg segéd tartására már nem futja. Viszont a század közepe táján új iparágak is megjelennek, például a rézművesek eleje Pásztor Géza személyében, majd tanítványaként a Portischok és világhírű sakkozónk ősei. Aranyművesek, gyertyaöntők is gyarapítják az iparosságot. Ekkorra már 302 a létszámuk, köztük 79 csizmadia, 39 takács és 36 szabó öltözteti a lakosságot.

Tűzetes vizsgálódásunk évében, 1900-ban 288 cipész veri a faszöveget, 163 szabó varrja az öltönyöket, mentéket, pitykés dolmányokat. A mai Kazinczy tér, Széchenyi tér, Ady utca, Kossuth utca, Batthyány utca elejének házai főként az építő iparosoknak – kőműveseknek, asztalosoknak, tetőfedőknek, ácsoknak – adnak rengeteg munkát. Virilista viszont egy sincs közöttük, vagyis a keze munkájából senki sem gazdagodott meg.

VISSZATEKINTŐ HELYSZÍNRAJZ

Alkossunk most képet a polgárosodó lakosság lakhelyéről. Az akkori nagyfaluból kinőtt városunkról. Városcsináló eleink alkotásáról. Vagyis arról a Zalaegerszegről, amely ekkoriban kezdett várossá válni. Könnyen megtehetjük, hiszen dr. Degré Alajos (emléktáblája látható szülőháza déli falán, a Petőfi utca elején Kincses István fényképész mai műterem-házán), érzékletes dolgozatban írt Zalaegerszeg megindulásáról a várossá fejlődés útján a *Fejezetek Zalaegerszeg történetéből* című kötetben (1970., szerk. Simonffy Emil). Személyében derűs kedvű idegenvezető sorait olvashatjuk. Köztudomású, hogy 1826-ban akkora tűzvész lobbant lánggra, hogy szinte az egész nagyfalu elpusztult. A mendemondák szerint elégedetlen ácslegények akartak bosszút állni a mestereken... Nos, a tűzvész egyszersmind kezdete volt a vert falú, zsuptetős építkezés bár lassú, de folyamatos fölváltásának. A mai Kazinczy tér jelenlegi képe is ekkor kezdett kialakulni. Ha szemügyre vesszük az 1826-os és az 1858-as megyeszékhelyi térképet, föltűnik a beépített területek növekedése. Az elsőn még sem a mai Tompa, sem az Eötvös utca nem szerepelt – vagyis a jelenlegi városmag. Az akkor még Fehérkép(i) utcán a mai Tompa utcától délre csupán hét ház árválkodott magában. Utcaként már szerepelt, igaz, csak a rajzon az akkori Nagytemető, a mai Kisfaludy, és az Újváros utca, a jelenlegi Mártírok útja, ám épület egyetlen egy sem állott még egyik oldalán sem. Hanem a másik időpontra – 1858-ra – az Újváros utca végig kiépült majdnem a Temető, a mai Göcseji útig. (Egyébként a mostani strand helyén akkoriban és még a XX. század első harmadában is temető kínált nyughelyet a tükének. Az építők koponyákat emeltek ki földmunkánk közben). A Csácsi utca (ma is az, csak hivatalosan írjuk Berzsényiként) egészen a Pap, a mai Bíró Márton utcáig, amelyben ugyancsak várta lakóit már néhány házacska. Ám fésűszerűen beépült a mai Rákóczi, az akkori és még az 1900-as évek elején is Körmendi utca, a mai Arany Jánosról elnevezett akkori Major utca, a Nagytemető utcáig a jelenlegi Kossuth utca mindkét oldala. A mai Petőfi utcáról akkor még semmiféle nevezet alatt sem találunk leírást vagy rajzot. Ennek alapján viszont ma is megrajzolhatjuk az akkori gyakoriságot, vagyis a mai város belvárosát.

Nagyközség volt bizony, s a mezőváros csupán jótékonyan és némi nagyképűséggel takarta el a település lényegét, ahogyan kedélyes-tréfásan ma is emlegetik a tükék: parasztváros. Ugyanis azokon a helyeken építkeztek eleink, ahol jókora telek akadt. Nem csak a háznak, hanem a gazdasági épületeknek: istállóknak, disznóólaknak – helyi szóval: hidasoknak, házikertnek. Valószínűleg a foglalkozásból – a földművelésből – eredően 2601, majdnem a lakosság fele, még írástudatlan volt. Hajnalonként még harsány kúrtszó ébresztette a gazdákat és a disznókat, hogy megjött a konda.

ASSZONYRÖFÖGÉS?

- Te Kati - harsánykodott Géza gazda az udvarból a pitarban foglalatoskodó asszonyának. - Nekem most dolgom van a jószággal. Eriggy a vásárba, aztán hozz ide, a hidasba két malacot...

Kati asszony tudta a dolgát. Mert amikor legutóbb az embere vásárolt a Zala parti fölhozatalon süldőket, a maradék pénz meg leúszott, no nem a Zalán, hanem a maga meg a haverok torkán, Kati asszony a sarkára állt.

- Legközelebb majd én megyek a vásárba. Olyan malacokat hozok, hogy mindnek kunkori lesz a farka, nem úgy mint a magáé. Már amikor maga hozta a süldőket, úgy

értem. Amint mondta, úgy is tett. Fogta magát, be is fogott, s elkerekedett a Zalán túlra.

Hamarosan éktelen sivalkodás, visítás verte föl a környéket.

- No megjött az anyátok - szólt a gyerekeihez Géza gazda. - Megismerem a sivalkodásról, meg a rőfögésről.

(A mostani, s sok következő adoma, derűs történet alapja a *Magyar Paizs* című lapból való.)

A községvezetőség nagy gondja volt, hogy rendesen ki legyenek tisztítva és mélyítve a házak előtti árkok, hogy például a Kistemető (a mai Ady utcának a Kisfaludytól délre eső része) utca posványos vizeit elvezessék. Néha viszont vagy nem árkoltak rendesen, vagy az árkok esése nem volt megfelelő, s az udvarokból kicsorgó trágyalé meg egyéb szennyvíz bizony hatalmas tócsává dagadt, irtózatossá bűzt árasztva és járvánnyal fenyegetve a megyeszékhelyet. Ugyanis akkor még a legnagyobb - tekintetes, nemzeti, nagyságos és méltóságos - urak és hölgyek portáján és hivatalaiban sem létezett még vízöblítéses „megkönnyebbülde”... Még 1882 táján is nagy gondja volt ez a település vezetőségének, amely bizottságot is küldött ki éspedig szó szerint az utcák állapotának fölmérésére az akkori testületi ülési jegyzőkönyv szerint.

Mármint ami írásunk fő tárgyát, az iparosságot és kereskedő réteget illeti, nos 1828-ban 154 iparost írtak össze, (közülük négynek volt 2-3 segédje, 63 mester foglalkoztatott egy-egyét, 87 pedig csak önmaga próbált megélni a mesterségéből), 1847-ben 211-et, 1853-ban 302-t, 1878-ban 315-öt írtak be az adófölkönyvbe. Újabb érdekesség: 1868-ban 30 iparosnak magasabb volt a földadója, mint a kereseti és jövedelemadója, 16 ugyanannyit fizetett a két adónemre. A megélhetési viszonyokat jelzi, hogy 74 iparos egyáltalán nem fizetett földadót, sokuk házadót sem. Nyolcukra egyáltalán nem vetettek ki semmiféle adót, vagyis éppen hogy csak megéltek valahogyan.

Így éltek eleink a hegynek nevezett dombok között, elzárva a világtól. Még a vaspályát is elkergették innen jó hét kilométerre. A rossz nyelvek szerint az iparosok vezetősége félt a vonattal érkező vetélytársaktól. Ami nem szájhagyomány, hanem tény: a városi tanács kérte, hogy vezessék a vasutat Zalaegerszegen keresztül. Csakhogy nem bírta volna pénzzel, hiába kardoskodott mellette a város kereskedő rétege is. A befolyt adó ehhez túl szerény volt. Ugyanis a vasútépítő Déli Vaspálya Társaság túl nagy árat kért. Nem segítettek a földbirtokosok, köztük a szombathelyi püspökség sem. Végül 1883. augusztusában Háczy Kálmán és Skublics Jenő, a két földbirtokos, velük együtt Svastits Benő, akkor még alispán beszélte rá a városi tanácsot, hogy képviseltesse magát a vasútépítés előkészítésére alakult bizottságban. Végül is létrejött a Zalaegerszeg Zalaszentiván szárnyvonal, amely a Szombathely Nagykanizsa vonalhoz csatlakozott. Az első kapavágást a leendő indóház helyén 1889. szeptember 29-én délben, szakadó esőben tette meg a kormány nevében Svastits Benő főispán, a megye részéről Csertán Károly alispán, valamint Kovács Károly városi polgármester, zajos éljenzés közepette - írta a *Zalamegye* című zalaegerszegi szerkesztésű és kiadású hetilap 1889. október 6-i számában.

Ami pedig újfent csak az iparosságot illeti: az 1884. évi XVII. törvény eltörölte a céheket. Klovoszky Ernő ipartestületi jegyző 1911-ben az ipartestület főnállásának negyedszázados évfordulóján megjelent könyvéből tudjuk, hogy 1886. április 11. volt a megalakulás napja Kovács Károly, az akkor már 1 éve, 1885. április 22. óta rendezett tanácsú város polgármesterének a gyűlést levezető elnöklete alatt. A testület élére elnöknek Meskó Józsefet fogadták az egybegyűltek.

A zalaegerszegi iparosok első vezetője volt számvevő bizottsági tagként Schütz Sándor, Part Sándor és Simmer József. Az előjáróságba választott Nagy Károly, Kummer Gyula, Kováts László, id. Juhász István, Trettner Viktor, Kraxner János, Goldfinger János, Preszler Gyula, Bencze György, Kolbin József, Major Károly, Szekeres István, Gecsovics Ferenc, Simon Ferenc, Zámolt Kálmán, Holczer Ferenc, Sanits Sándor, Smelka István, Pámmer János, Stern Bernát, Hagymássy István, ifj. Juhász József, Sabján Lázár, Purity János. Alighanem ők voltak az iparosság legjava mesterségben és gondolkozásban is.

Így érkezett el a város 1900-ig, a polgármester Kovács Károly nagy iramú beruházási-fejlesztési terveinek megvalósulása – tanintézmények, köztük középiskolák építése, hivatalok, takarékpénztárak létesítése, a katonaság megtelepítése, az országos tűzoltó találkozó megszervezése – során. Ekkor már 9782-en lakják a várost, közülük 1395-en élnek az iparból - olvasható Béres Katalin írásából (*Zalai Gyűjtemény*, 21. kötet, 123.old., Zalaegerszeg, 1985.). Közülük önálló volt, vagyis mester 575, segédmunkás 427, tanonc 262 és szolga 72. Természetesen szolgáltató jellegű kisiparról van szó. A sajtóban, jegyzőkönyvekben, egyéb okiratokban nyomát sem lelmi semmiféle közösségnek: sem gazdasági társaságnak, sem szövetkezetnek.

Újabb érdekesség ama századforduló időszakából: a népesség-gyarapodás nagy részét a bevándorlók adták. Egy részükben városcsináló tükét tisztelhetünk. Zalaegerszeg ekkor a megyén belüli mozgások központjává vált (Benczéné Nagy Eszter: *Adatok az zalaegerszegi iparosok összetételének vizsgálatához. A kisipari munkásság kialakulásának kezdetei.* Megjelent Az MSzMP Zala Megyei Oktatási Igazgatóságának Évkönyvében, 1979-ben. Szerk.: dr. Jakabfy Rudolf.) A legtöbb zalaegerszegi születésű, azaz tüke a csizmadiák és a kőművesek közül került ki, de számos borbély, kőműves, fényképész, nyerges, szítás és fazekas is a két tornyú templom környékén látta meg a napvilágot. Bár érdekes nézőpont lehet, hogy az akkor még önálló községekből, a mai zalaegerszegi kerület Bazitáról, Ságodból és Andrásdáról került ki a kocsisok többsége.

Végül a számok kedvelőinek némi statisztika: 1900-ban az iparban összesen 1165 dolgozóból 227 volt a nő, az önálló 422-ből pedig 153.

A városképhez tartozik, hogy ebben az évben összesen 1869 különböző épületet írtak össze, amelyből 962 volt lakóház, 343 pedig gazdasági épülettel együtt szerepelt, 97 százaléuk földszintes volt. (*Zalaegerszeg*, 2001., Ceba Kiadó, 106. old. Szerk.: Bunovác Dezső, lektor dr. Gyimesi Endre.)

A JEGYZŐ JEGYZŐKÖNYVÉBŐL

A Zalamegyei Gazdasági Egyesület és a Zalaegerszegi Ügyvédi Kamara hivatalos közlönye, a vasárnaponként megjelenő, már említett *Zalamegye* érdekes vezércikket közölt *Iparunk fejlesztése érdekében* címmel, szakmai nyelven 12 cicerós, vagyis 6,3 centiméteres szélességű két hasábon.¹

Ebben azt fejtegeti, hogy bár a lakosság többsége földműveléssel foglalkozik, azért már tekintélyes hányadát szolgáltatja az iparos osztály. Ez „az ipar pangása, sok tekintetben tagjai egy jó részének nem elegendő mérvű szellemi és gyakorlati kiképzése folytán leginkább küzd a nélkülözéssel ... bár vannak sokan közöttük, kik a megfelelő képzés, kedvező vagyoni helyzet következtében mérvadó szerepet visznek...” Az is megtudható, hogy az 1887-et megelőző 4-5 esztendőben megeszesedtek a tanoncok az

alsófokú ipariskolák megszervezése és életbe léptetése által, s „megadatik az irány, amelyben a tanonc később mint segéd, utóbb mint iparos haladhat.” Az iparos iskola akkori igazgatója, Udvardy Vince úr olyan kezdeményezéssel lepte meg a város közönségét „a lefolyt héten”, amely páriját ritkította: az ipartestület közreműködésével az iskola 56 növendékének keze munkájából nyílt kiállítás! A megtekintő díszes, valamint szakközönség osztatlan elismerésével találkozott a szándék és a látvány.

Kellett is ez, mert hiszen a 9 évvel később megjelent könyvben² felsorolták a megyei gyárakat, iparvállalatokat Csömödértől Keszthelyen át Kotorig, ám Zalaegerszeg nem szerepel közöttük. Ugyanebben a könyvben írta meg városunk történetét az akkori főjegyző, Németh Elek. Kimutatását méltán tekinthetjük tehát hitelesnek. Városunk lakossága a századfordulón összesen 7811 volt. (Különösen érdekes, hogy innentől kezdve négy év alatt 1971-gyel gyarapodott a város lakossága). Felekezeti hovatartozásuk szerint: római katolikus 6493, izraelita 1096 evangélikus 158.

A többi helvéciai vallású (61), görög keleti (2) és unitárius (1).

Az előbbiekhöz kapcsolódóan olvassuk tovább a városi főjegyző, „együttal polgármester helyettes Németh Elek könyvét.

„A város tanácsának a képviselő testület buzgó áldozatkészségétől gyámolítva és segítve első feladata az volt, s teljes erejével oda törekedett, hogy századok mulasztását pótolva, építkezések és nagymérvű befektetések által a várost községi jellegéből kiemelje, s jövedelmi forrásokat teremtsen.

Zala-Egerszeg, mint Zalavármegye székhelye, megunva a nagyközségi jelleget, s hogy méltóbb székhelye legyen a vármegyének, 1885-ik évben rendezett tanácsú várossá alakult, s 1885. május 13-án 66 képviselőtestületi tagja megválasztá az első rendezett tanácsot.

Első jövedelmi forrásul tekintette a regale-jogot, amely a szombathelyi megyéspüspök tulajdonát képezte eddig, s midőn értesült a képviselő testület arról, hogy a püspökség ezen jogát áruba bocsátja, sietett is azt megvásárolni, 122 ezer forintot adván érte, s ennek következtében a vásártéri és piaczi helypénz-szedést jóval több árért sikerült bérbe adni mint eddig.

Közegészség- és köztisztaságügy szempontjából a várost csatornákkal és járdákkal látta el, s a város egy részét fokozatosan aszfalt járdával burkolta.”

Most, hogy a XX. és a XXI. század fordulóját úgy értük meg, hogy az 1990-es évek elején elvezényelték tőlünk a honvéd hadosztályt, tegyük az eddigiekhez Németh Elek jegyző urunk megfogalmazását: Más városok példáján okulva arra törekedett, hogy a város területén katonaságot állandósítson, miért is 3 század honvédlövasság részére a kor minden igényének megfelelő új lovassági laktanyát épített 136 460 forint 77 korona költséggel, s amely 100 év múlva is még határőr laktanyaként szolgált. A mai Interspar nevű óriási szatócsbolt helyén. Németh Elek jegyző írása teljes terjedelmében megtalálható a forrásmunkán kívül az 1985-ös kiadású, Gyimesi Endre szerkesztette *Zalaegerszeg* című emlékkönyv 183-186. oldalán.

Így érkeztünk el 1900-hoz, a század tényleges fordulójához.

A TITULUSOS VILÁG

Az özv. Tahy Rozália és társa gyorsajtóján, Zalaegerszegen készült újságból³ arról értesülhetett a mélyen tisztelt olvasóközönség a vasárnap reggeli kávé vagy rántotta mellett, amit amúgy is jól tudott: bizony titulussal világban él. Ha nem akar az ember

kellemetlen helyzetbe kerülni, hát még tengelyt akasztani az ilyen-olyan nagyúrral, bizony pontosan kellett tudnia a megnevezéseket, kinek mi járt: méltóságos, nagyságos, nemzeti, kegyelmes, stb. Mert ugye tudjuk, ha egy parolin 1 csillagot látunk, nem mindegy, hogy a viselőjét minek szólítjuk: őrzetőnek, őrmesternek, őrnagynak vagy dandártábornoknak. Mert az őrnagy a tábornoki tévedést enyhe mosollyal nyugtázza, ám az őrzetőire kitör, akár az Etna 2002 novemberében. „Soha, a legarisztokratikusabb szellemű korszakban sem volt Magyarországon ilyen örületes címkórság... akkor, amikor másfelül az egyenlőség szellemével verejtékezve fáradnak a nemzet kimagasló alakjai a társadalmi egység megteremtésén. És ez a címkórság megmételtyezi, áldozatul ejti most már a társadalomnak azt az, eddig józannak ismert rétegét is, amely (igen helyesen) csak a munka tőkéjére, munkás kezére volt büszke, találkozzunk most már az iparosok cégereire is irgalmatlanul kicifrázott prédikátumokkal.“ „Hol vagyunk mi még e tekintetben a franciáktól, akiknél az egyszerű napszámos ember sem címezi másképp a nemzet legelső emberét, a köztársasági elnököt mint 'elnök úr'!“

Vajon hogyan tisztelte-címezte egymást a fényes úri nép, amely az Arany Bárányban köszöntötte Szilveszter éjjelén a római pápa által szentnek elnevezett újévet? Mármint az itt élő mintegy 6500 római katolikus részére, mert legalább 1200 zalaegerszegit ez nem érintett.

Megtudtuk, hogy már este 11 órakor tele volt emberekkel a főtér, „Egymás hátán tolong a nép, be akar fénni mindenki a templomba... a gyertyák mintha túlvilági fényvel égnének.“ – így a helyszíni beszámoló⁴, mert hiszen villanyról még nem írhatott. Az még nem volt.

„Világos az Arany Bárány minden ablaka. Összegyűlt ott városunk, s tán megyénk több mulatni vágyó fiatalja – írja riportjában Fangler Béla, aki akkor 23 éves legény, amúgy jogász, tisztviselő. – A toilettek fényesek. Az arcokon ragyog a boldogság, a szemekben ég a tánc tüze. A cigány húzta, mint rendesen, reggel 7 óráig. Négyest négyet rendeztek. A táncoló párok száma mindig 18–20 körül változott. A hangulat kedélyes volt. A megjelent hölgyek névsorát a következőleg jegyeztük fel:

Asszonyok: Bogyay Istvánné, Bogyay Eleménné, Skublics Imréné, Hertelendy Józsefné, Töreky Aladárné, dr. Hány Istvánné, Hertelendy Gyuláné, Svastics Gyuláné, Grész Károlyné, Zechmesiter Viktorné, Hangay Gézáné, Csesznák Sándorné, ifj. Thassy Imréné, dr. Tassy Gáborné, Bottka Mihályné, özv. Véssey Lászlóné, dr. Czinder Istvánné, Skublics Jenőné, Gaszner N-né (Győr), Bejczyné (Szombathely), és Csutor Jánosné, ki a páholyból gyönyörködött az ifjuság zajában.

Mindjárt megtudhatjuk azt is, melyek voltak az akkor divatos leány nevek az úri körökben, hiszen a szerző közreadta a kisasszonyok koszorúját is: Bogyay Stefi, Skublics Györgyike, Hertelendy Ilona, Töreky Irén, Hány Clariss, Hertelendy Mariska, Svastics Rozika, Grész Paula, Irma, Elza, Zeichmeister Gizella, Fánni, Csesznák Meláni, Botka Babett, Jeszemszky Irén, Véssey Ilonka, Skublics Gizella, Lenke, Irma.

Nem hagyta ki a cigány banda dicséretét sem a riporter: Csicseri János vezetésével „csak úgy pattogott a húr a keze alatt, sírt a hegedű, hisz bele fektette minden művészetét, tudományát.“

Aztán tovább vitte írószerszámát és jegyző füzetét Fangler Béla, s bekopogott a Kummer-kávéházba, mert „máshol is van fény, másutt is tanyáz a boldogság, a jó kedv.“ A kereskedelmi kör búcsúztatja az évet. Az üzleti gondokkal és számadásokkal terhelt kereskedő búcsúzik az ó évtől, nem bált, csak tea estélyt tart.

Jánosné, Goldner Olga, Naubrunn Regina, Emma, Buckwald Lipótné, Tenczer Irma, Balassa Benőné, Komlós Miksáné, Lövensten Jakabné, Naumann Regina, Schütz Sándorné, özv. Kaiser Józsefné, Kaiser Emilia, Fischer Pálné, Deutsch Ferencné, Rechnitzer Elza (Gráz), P. Podánszky Jetta, Blumenshein Olga (Újkér), Wimmer Lipótné – sorolta föl az új évköszöntő fényes hölgykoszorút.

Érdekes hangulatú a riport (azaz: helyszíni jelentés) befejezése is. „Az átélte éj hatása alatt fönséges gondolatok lepik meg az embert: nagy tette érez erőt keblében, szeretne valami nagyot alkotni, a mi méltó volna az éj fenségéhez. De mikor oly kicsinynek teremtett bennünket, az emberek legtöbbször a mindenség” – kesereg a tudósítást aláíró Fangler Béla.

Több érdekes következtetésre kínál lehetőséget a tudósítás. Arra mindenképpen, hogy kiderül: a polgárság bizony nemigen keveredett egymással származására nézve, ha rá volt bízva. Mert ugye, a különböző vezetőségekben, testületekben nem kerülheték el egymást. Ám ha tehették – például Szilveszterkor – igen. A másik: ehhez képest találták meg maguknak a szórakozó helyeket. Már csak a cím- és rangkórságról szóló vezércikkben foglalt egyenlőség szent elve alapján is. De mintha a kereskedő rétegben kevesebb lett volna az ilyen kórság...

Persze, nem csupán szórakozás, móka, dal, kacagás az egerszegi polgárság élete. Néha és néhányuknak – Petőfi szavaival – része minden nyomor, ahogyan az a korábban már ismertett adatokból is kihüvelyezhető. Az az ember, aki a *Zalamegyébe* megírta az olműti pogácsa esetét, később, a *Magyar Paizs* október 25-i számában, immár a saját lapjában is megismétli. Vagyis: Borbély György. Nos, ő idézi föl ugyancsak a *Magyar Paizsban* (november 1., 4. oldal), hogy még január 7-én egy szűkebb társaságban szóvá tette a magyar ipar élhetetlenségét. Ott volt dr. Kele Antal is. Egy órai tervezettség után elkészült a *Meghívás* című mű, amelyben az is szerepel, hogy „hazánkból évi 1000-1200 millió korona haszon megy ki külföldre cikkek és termények vásárlásáért.” Tehát 1900. január 14-én vasárnap délután 2 órára a központi kávéházba, azaz a kereskedő ifjak önképző körének I-ső emeleti szobájába gyűlés hívatik egybe a hazai ipar pártolása céljából. Hiszen, ha az a 1-1,2 milliárd korona itthon maradna, a hazai iparost és kereskedőt táplálhatná.

Nos, a meghívás nem volt hiábavaló. A tudósítás szerint mintegy 200 ember töltötte meg a helyiséget szorongásig. A jelszó ekképpen hangzott: Ébredj, s vállvetve előre, magyar! A meghívón jelzett időben dr. Kele Antal üdvözölte az összegyűlteket, amely mindjárt elnöknek is megválasztotta az ügyvéd urat. Jegyzőkönyv vezető lett Borbély György és Csák Károly. Az elnök mindjárt a lényegre tért: zalai honiipar-védő egyesület kell, s rögvest bemutatta az előre kidolgozott alapszabály vázlatot is.

Fischer Miksa azonnal támogatta is a kezdeményezést és azt ajánlotta, hogy hozzanak létre nyomban előkészítő bizottságot a februári alapító közgyűlésre. Ez sem volt hiábavaló szó, s a gyűlés azonnal intézkedett is. Létrejött a bizottság: dr. Czinder István, Udvardy Ignác, Kovács László ipartestületi elnök, Klosovszky Ernő festő, Schütz Frigyes kereskedő, Breisach Sámuel nyomdász és könyvkereskedő, Vörös Gyula, Fenyvesi Miksa, Preszler Gyula, Novák Mihály, Cs. Péterffy József, Horváth János, Záborszky Kálmán, Gombás István, Papp Alajos, Bencze György, Balaton Sándor, Farkas Ignác, Domokos Ignác személyében.

Vörös Gyula föl szólalására az értekezlet megbízta az elnököt, hogy az előzetes, az összehívással kapcsolatos kiadások fedezésére kérjen segítséget addig is a különböző egyesületektől. Erre Czinder doktor és Schütz Frigyes azonnal az asztalra tett 4-4

koronát. Ideiglenes pénztárnokot is választanak a lelkes jelenlévők, Duzár Istvánt, aki mellé Balassa Benő tanárt rendelik ellenőrnek. Szót kért még dr. Czinder István, Farkas Ignác, Deutsch Miksa, dr. Csák Károly, Novák Mihály és Borbély György. A szervezési kérdéseken kívül fölkérték a szerkesztőket – azaz Udvardy igazgató és Borbély tanár urat, – hogy segítsék az ügyet újságpropagandával is.

Nos, február első napjaiban 6800 fölhívás kelt útjára, majd a kérdésekre válaszolva fölvilágosító leveket írtak a megválasztott bizottság tagjai. Még a krajcáros posta szétküldésével is az első kiadás 120 koronát tett ki, de megérte. Még Mikefán is a leglelkeesebb hangulatban várták az iparvédő testület megalakítását – olvasható a *Magyar Paizs* november 29-i számában (5. old.)

Ugyanebből a lapból (december 6., 4. old.) tudhatta meg a megye, sőt az ország érdeklődő közönsége, hogy 1900. március 4-én megalakult Zalaegerszegen, mégpedig délelőtt 11 órai kezdettel az iparvédő egyesület. Ennek különös hangsúly ad, hogy résztvevő volt a megye második legmagasabb rangú államigazgatási vezetője.

Talán az utókor is főhajtással gondol majd az alapítókra: dr. Kele Antal ügyvéd, Cser-tán Sándor alispán, Skublics Jenő vármegyei bizottsági tag, Königsmayer János, Neszelej földbirtokosa, Udvardy Ignác, a Felsőkereskedelmi Iskola igazgatója, Kiss Lajos, a tanára, Borbély G. Margineán Sándor, Fülep Imre gimnáziumi tanár, Cs. Péterffy József, Novák Mihály, Horváth János, Friedrich István néptnító, Molnár Sándor nyugalmazott tanfelügyelő, Czukelter Lajos vármegyei jegyző, Czebe Károly, Papp Ferenc árvaszéki ülnök, Kaufman Adolf mérnök, Farkas Ferencz, Papp Alajos, Gombás István, Lónyay Pál, Kovács Ferenc, Weinberger Géza, Bedő István, Füzik Endre hivatalnok, Udvardy Jenő joghallgató, Breisach Sámuel, Büchler Jakab, Neufeld Izidor, Fürst Samu, Goldner Ödön, Farkas Ignác kereskedő, Unger Antal, Vágó János, Pfeiffer Henrik iparos, a tűzoltó testület egyenruhásan, zászlóval Bita Károly csapat parancsnok irányítása alatt, Kovács Győző bagodi tanító, Alsó- és Felső Bagod, valamint Vitenyéd, Bonczodföldre, Pózva, Csács, Ságod képviselői és számosan a szőlőhelyvidékről is. „A karzat tele volt ifjúsággal és egy pár nővel” – közölte a lap. Duzár István pénztáros bejelentette, hogy 200 korona máris összejött, de folyamatos a befizetés a beíratkozók részéről.

A FANGLEREK MEGTELEPEDÉSE A VÁROSBAN

Most álljunk meg egy pillanatra. Ennek több oka is van, amely egyetlen névben fejeződik ki: a Fanglerék. Ők a tükeképződés kiváló példái. Bizonyos, hogy ez a kereskedő család meghatározó szerepet játszott mindig is. Sőt: ez a írás sem jöhetett volna létre az életben meglehetősen tapasztalt Fangler Imrének nem csupán atyai biztatása és bizalma, de a vele 2001-ben és 2002-ben, 2003-ban a Kazinczy tér 6. szám alatti lakásán lefolytatott több órányi beszélgetés nélkül. Vagyis a Fangler-család talán utolsó kereskedő sarja tulajdonképpen társ-szerzője ennek az emlékezésnek. Köszönet érte. Ennél több oka is van, hogy külön foglalkozzunk ennek a máig ható kereskedő családnak a történetével. A későbbiekben látni fogjuk, hogy nélküle egyetlen esemény sem zajlott le a városban. A család valamelyik tagja biztosan viselt valamilyen állandó vagy időleges tisztséget szervezetekben: egyesületekben, egyletekben, körökben vagy rendezvényeken azok előkészítő-szervezőiként, lebonyolítóiként, vagy éppen íródeák minőségben. Ráadásul valamennyien az akkori városi lehető legmagasabb fokú iskolai tanulmányokat végezték el úgy, hogy folyamatosan szolgálták ki az egyre gyarapodó vásárló közönséget. Tehát a város közönsége kétszeres Fangler-kiszolgálást kapott. Egyrészt –

mai szóval – társadalmi munkában, másfelől a pult mögül. Tehát: az első Fanglerek még Mária Terézia után kerültek a Fertő-tó környékére bajorföldről. Kutatásai során az ük-utód Imre 1774-ig tudta visszavezetni családfáját a húga segítségével a föllelt keresztlevelek nyomán.

- Az öregapám tizenhárom évesen került ide, s akkor tanult meg magyarul. A cégalapítás éve 1863 – osztotta meg a család történetét velünk Fangler Imre⁵, aki egykoron nem csak kitanulta a családi üzletben a kereskedő mesterséget, de nyugdíjazásáig folytatta is. Leszámítva azt a 8 évet, amelyet szovjet kényszermunka táborokban húzott le, a többi között a sarkvidéki Norilszkban... – Talán ha 4 elemije volt. Egyetlen megmaradt örökségem a szakmaszereteten kívül a 16 kötetes Pallas Nagylexikonának 1892-96-os kiadása. A második gyerek, a nagybátyám, Fangler Béla gimnáziumot végzett. Minthogy akkor Zalaegerszegen nem volt, hát Nagykanizsán a piaristáknál. Ezután a következő gyerek ment az üzletbe, s tanult tovább. A későbbi Fangler Lajos bácsi gimnázium híján itt kereskedelmibe járt, a Feri bácsi ugyancsak ott végzett. Az akkori legfiatalabb Fangler, az Imre, sajnos 1915-ben tbc-ben halt meg, már itt végzett gimnáziumot. Amikor 10 éves lett az akkori gimnázium, a mai Zrínyi, képeslapját a nagyapám adta ki. Rá is van írva a Fangler név. A katolikus, az evangélikus templomról is készítettett képes levelezőlapot a Fangler-cég. Ez utóbbit 1907-ben szentelték föl, Fangler Mihály pedig 1909-ben halt meg, tehát a lap 1907 és 1909 között készült, s a jelen lapon szereplő postabélyegző szerint még 1912-ben is forgalomban volt. Akkoriban nem csak ő adott ki képes levelezőlapot, hanem például a Komlósék, majd Kakas Ágoston nyomdász, Fülöp Jenő könyvkereskedő, Ambrusán Miksa fűszeres.

No de térjünk vissza a Fangler-családhoz. Öten maradtak életben, hogy meg tudtak nőszülni, közülük csak ketten nem szenvedtek tüdőbajban, a többi hármat elvitte a kór. Az öreg volt a bacilusgazda, s a baj átment a családra. Akkoriban egymás hegyén-hátán éltek abban a kis szobában. Elöl volt az utcára nyíló üzlet, hátul pedig a konyha és a szoba, az akkor még kis földszintes házban.

Akkoriban a vevők bevásárló könyvet kaptak. Abba írták föl mindig, ki mit vett, amiért aztán havonta egyszer fizetett. Ez afféle sajátos folyószámla volt a Kazinczy-tér – az akkori számozás szerinti – 11. szám alatti boltban.

HATVAN FOK A FANGLER-BOLTÓL

Régen az üzletben kimérve is adtak likórt, pálinkát, rumot, mégpedig három féle erősségben: 40, 50, sőt 60 fokosat is. Törköly, cseresznye, szilva járta a pálinkából.

- Brrrrr, de kutyahideg van odakünn – lépett be egy berliner kendős, csizmás aszszony a boltba. – Adjon már valami lélekmelegítőt! – toppant a segéd elé a pulthoz.

- Jó forró kávét, hozzá esetleg császárkörtét?

- Jaj, fiatalúr, hát maga nem tudja, milyen fagy van odakünn. Meg a szél is fúj onnan a börtön felől.

- Hát akkor talán valami rumot egy kupáve.

- Az jó lesz, csak erőset!

- Mondjuk negyven fokosat ?

- Erősebbet, hiszen fagyálló van!

- Hatvanasat?

- Aztat, de gyorsan!

Kihörpinti a néni egy hajtókára. Megrázkódik.

- Brrrr, hogy tudják meginni ezt a komisz erőset azok a férfiak?! - méltatlankodik, aztán hirtelen megint a segédhez fordul. - Tudja mit? Adjon még egy kupávé, mert ki köll mennem abba a kutyahidegbe. Köll az előmelegítés!

Nos, így gyökeresedett meg az egyre szerteágazóbb Fangler-család. A név annyira beivódott a köztudatba, hogy már nem csak a tüke egerszegiek, de mindenki csak „a Fanglerba” jár vásárolni. A Kazinczy tér - Sütő utca sarki házban ma is a Fangler-bolt várja a vevőket. Az egyik ős pedig, lám, riportot írt az 1900-as évet köszöntő szilveszterező polgárokról.

(Folytatjuk)

AZ ELSŐ KÉRDŐÍV AZ IPAROSOKHOZ

Talán még az országban is ritkaság számba ment a Fertő-tótól Brassóig és Egértől Szabadkáig az olyan kérdőív, amelyet a zalai újság adott közre⁶ *Zalaegerszegi kereskedőkhöz és iparosokhoz* címmel. „Az ügy fontosságához mérten megfontolt higgadsággal” várta a válaszokat a szerkesztőség olyan kérdésekre, mint: Mi a nézete a hazai ipar és hazai termékek pártolására nézve. (Ma, amikor az Európai Államszövetséghez csatlakozás küszöbén állunk, újra időszerűvé vált a kérdésbe bugyolált fölszólítás: hazai terméket vásároljunk, hogy legyen munkája a magyar kéznek.) Mi kötelessége volna erre nézve a termelőnek(ipar), árusítónak és fogyasztónak, mi a véleménye? - mint fogyasztónak, mint termelőnek?

Mit termel? Készít?

Mit és mennyit ad el? Mit árusít? Mennyit a honiakból? Külföldiekből?

Sokallja? Kevesli? Vajon miért?

Miért? Vajon mi úton lehetne jobb eredmény? Kevés vagy elégséges-e a forgalom?

Miért?

Hogyan lehetne, hogy több fogyjon a honiból ?

Az Újváros utcában működő lapszerkesztőségbe kellett beküldeni, bevinni a válaszokat.

A TOLVAJ NEVELT LÁNY ESETE

Az ebergényi Erneyi Ferenc megszánta szegény rokonának 11 éves kislányát, Zsohár Mariskát és örökbe fogadta. Hanem a kislány is sajnálta templomegerszegény apját, odasomfordált nevelőapja fiókjához. Gyorsan kikapott belőle négy tízforintost és hazaszaladt vele. Hanem a nevelőnek szemet szűrt a hiány, leteremtette a szegény rokont, hogyan volt pofája lopott pénzt elfogadni a lányától ahelyett, hogy visszaszalasztotta volna vele. Egyéb büntetés kiszabását nem kívánta a derék rokon.⁷

Úgy tűnik, hogy a derék egerszegi tüsténkedés fölhallatszik, ha az éégig nem is, de a budapesti minisztériumig igen. Ugyanis Lukács miniszter Ódor Géza pénzügyi tanácsos zalaegerszegi pénzügyi igazgatóhoz elismerő okiratot küldött. Ennek oka, hogy néhány hónapos igazgatói ügyködése alatt a tíz év alatt tizenhétézerre fölszaporodott hátalék ötezerre apadt le.⁸ Ezzel együtt, persze, a derék zegieks bukszája is. Egyébiránt ebből az is kitűnik, hogy eleink sem igen lelkesedtek az adófizetésért, amelynek állami elköltéséről fogalmuk sem volt.

Közben megérkeztek az első vélemények is a kérdőívre, egy örvendetesen különös levéllel együtt. Ezt pedig a messzi fővárosban adta postára, s nem akárki, hanem - ha

már a cím- és rangkórságnál tartunk, – a kegyelmes miniszterné asszony: Hegedűs Sándorné. Ebben pedig a hazai gyártmányok vásárlását pártolja hazafias lelkesedéssel.⁹

Jól is tette, mert a *Zalamegye* szerzője arról panaszkodik, hogy „A közönségben van a baj. A közönség csinálja azt a törvényt, hogy nem is uri asszony, aki nem Olmützből (morvaföldről - F. Gy.) hozatja a süteményt. Mert az a finom. S még hozzá szerfölött olcsó! Alig kerül két-három krajcárba egy-egy darab. Pedig nézzünk csak szemébe ennek az olcsóságnak. Abból a lisztből, amenyiből a zalaegerszegi gazdasszony egy töpörtüs pogácsát készít s amely megér két-három krajcárt: abból a lisztmennyiségből az olmtüzi pogácsás persze széllal bélelve csinál 10-15 lapitót, s kap érette 20-30 krt, ha nem többet. S a dunántuli asszonyoknak ez olcsó portéka!... A közszellemben van a betegség: az esztelen hiúság, a renyhe és feszelőg uraskodás, s a könnyelmű és hazafiatlan nembánomság. A közönséget kell legeslegelőbb erős öntudatra ébreszteni.“

Idézni kellett a fenti sorokat, mert ennek szellemében fogantak az alább sorjázó válaszok is.¹⁰

Dergáts Károly kesztyűs és sérvkötész ekképp felelt:

„A hazai ipar pártolása gazdasági és kereskedelmi kérdés: megoldása fontos és magasztos. A termelőnek kötelessége az áru előállításához szükséges nyers anyagok beszerzését hazai gyárból eszközölni.... a nyers áru a külföldiével versenyképes lenne, ha kellőleg támogatásban részesülne. Ez úgy magán, mint nemzeti érdek, mert megszüntetné a munkanélküliséget.“

Válaszolt Farkas Ignác is. Soraiból olyan akkori körülményeket ismerünk meg, amelyek iparpolitikai érdekességűek. Egyszersmind rávilágít az egerszegi rőfös tág látóhatárára, tájékozottságára.

„Az önálló vámterület felállítása nagyon fogas kérdés, és a rőfös cikkekkel foglalkozó hazai kereskedelemnek első években sok nehézséget okozna, mert a mi kereskedőink legnagyobb része rá van szorulva a hitelre, amit az osztrák gyárosnál gyakran a kelle-ténél is többet talál.“

Nem csak ezért kénytelen a Lajtán túlra tekintgetni az egerszegi vállalkozó. Őszintén föltárja, hogy rettegve fordulnak a magyar gyárhoz és nagykereskedőkhöz „ha valamit tőlük kell venni, mert szégyenünkre legyen mondva, hiányzik belőlük az, ami a bécsi nagykereskedőt jellemzi. A pesti utazó ad olyant, amilyent csak kérünk, s küld olyant, amilyen neki van, de vissza nem vesz semmit. Ez az oka annak, hogy a kis kereskedő oly nehezen veszi rá magát, hogy a szükségletét honiakból fedezze.“

Nos, ez akár máig érő tanulság: szükségtelen a hazafias jelszó, ha kellő gazdasági és pénzügyi biztonság lengi be a vállalkozói réteget. Ennek híján a legszebb hazafias jelszóból is legfőljebb a kisebb-nagyobb rangú politikus él meg, de gyártmány nem kellett magát belőle a pultokon, mondjuk a Farkas rőfösnél.“

A hazai iparra kedvező, de az egerszegire bizony lehangoló, amikor válaszában arról ír Farkas Ignác, hogy a 2 budai és az 1 székesfehérvári kékfestő árucikk elsőrangú, a gyáros pedig megbízható. Pedig hát nemrég még telis tele volt Zalaegerszeg kékfestőkkel a mai Munkácsy utca környékén. Nemrég, mert úgy tűnik a századfordulóra kihalt a mesterség... Mindenesetre kiderül, hogy a rőfös szükségletének háromnegyed részét innen fedezi, s így szívesen nélkülözi az osztrák gyártmányt.

Érdemes idézni a kereskedő újabb megállapítását is, mert akár mai érvényű is lehet: „Az árusító csak úgy élhet, ha simulékony, s tud a körülményekhez alkalmazkodni. Tőle nem lehet rossz néven venni, ha nem megy fejfel a falnak, hanem ott vesz, ahol meggyőződése szerint a saját, s közvetve a fogyasztó érdeke jobban védve van.“

Vinkovics Mihály és Ringbeyer János válaszát egybehangzóként úgy idézi a lap, hogy „pártolással a hazait kell fejleszteni.” Addig nem hisznek a magyar ipar lábra kelésében, míg önálló magyar vámtarifa nem lesz.”

A két mester lábbelit készít, amelyekből a jobb években elkél 250 is, máskor csak 50 pár. Az ilyen bizonytalan jövődelem aligha teremthet biztos megélhetést a család fenn-tartására – jegyzi meg a magát Sz betűvel jelző egykori tolltárs.

Néha a hivatalos rovat is tartogat érdekességet. Botfy Lajos polgármester január 23-án keltezett hirdetményében teszi közhírré, hogy „Tus Antal vinczellériskola igazgató úr – a szőlők felujjítására vonatkozó összes teendőkről, ugyszintén a borkezelésről – Zala-Egerszegen 1900. február 9., 10. és 11.-n délután és esténként a városház tanács termében népies előadásokat fog tartani, „amelyre minden érdeklődő polgárt tisztelettel meghív.

Különleges ölésekről is olvashattak az akkori egerszegiek. Ugyanis megtudhatták, hogy 1899 januárjában a mészárosok levágtak 56 szarvasmarhát, 39 tejfogút, 86 borjat – a hentesek pedig ezt nyilván ki is mérték, vagy éppen sültként került az éttermek asztalára.¹¹

A gazdasági törvények szigorú érvényesülésén túl természetesen szükség volt, van és lesz a lelkek hazafias nevelésére is. Ezt szolgálta annak idején az 1848-49-es honvéd-egylet, amely január 21-én Haczky Kálmán elnökletével ülésezett ismét. Ugyanis a testület jegyzőkönyvileg örült fölgyógyulásának – Hollóssy István javaslatára. Farkas Dávidné úrhölgy ismét följajánlott 20 koronát, így tiszteletbeli tag lett.¹²

Dr. Csák Károly a *Zalavármegyei Hírlap* 1900. február 5-i számában ekképp jaidult föl: „Ma még csak szolgálai vagyunk a külföldi fejlett iparnak. Nem akarunk koldusai is lenni.” (Folytatjuk)

ÖNKÉPZŐKÖR - FŐVÁROSI ÍRÓKKAL

Akkortájt szokás volt az önképzőköri összejövetelek megrendezése. Ebben jelentős szereplő volt Balassa Benő tanár úr – vele még sokszor találkozunk, emlékének megidézése tehát mindenképpen indokolt. A *Zalamegye* február 4-i címlapjának alján olvasható tárcája szerint „Balassa Benő jól kifundálta, hogy a január 27-i estélyen pesti emberek tartsanak egy-egy felolvasást”. Nos, Ábrányi Emil, Thury Zoltán és Márkus József lépett a közönség elé. Közülük a Thury írónemzedék őse volt a legsikeresebb, főképp tárcájával, amelyet Udvardy Ignác lapja szó szerint közölt. Róla pedig így írt: „30–35 évesnek látszik, rokonszenves külsejű, s legfőképpen nem akar többnek látszani, mint ami. Fővárosi lapok szerkesztője. Vagy tíz darab Apróságot olvasott föl. Megannyi komoly gondolat egy-egy képben.” Nos, az egyik Apróság következik alább.

Egyszer megbolondultak a városban az órák. Megezik ez az emberekkel is, akiket pedig az isten alkotott meg: mennyivel inkább történhetik hát az órával, aminek csak ember a mestere. És a szegény megkavarodott órák a helyett, hogy annak rendje és módja szerint elbongatták volna az időt, el kezdtek kiabálni.

- Hajnali négy! Fel, nyomorultak a vacokból, kezdődik a vásár!
- Kilenc óra! Gazdagok, forduljatok a fal felé!
- Tizenkettő! Hány embernek nincs mit ebédelni.
- Négy óra. Csupsz! Összeesett az állvány. Tizennyolc férfi és nyolc asszony elveztetett.

- Hat óra! Leányok, készüljetek az utcára.

- Félnyolc! Kezdődik az orfeum!
- Éjfél. Fázom, nincs fám és szenem. Megfagyok.

A hatóság – igen helyesen – lebunkózta a bolond órákat és ezzel a maga részéről befejezte az ügyet.

A megváltó, az igazság, a szolgálat cziműiek is mély gondolkozásra vallanak – olvasták február 4-én vasárnap a zegiek. – Az ő szatirája nem éles kés – bunkós bot. A nép képviselő c. apróságában elindult a muszka alkotmányos, boldog nemzetet keresni. Megáll Magyarországon, s szóba elegyedik az első atyafival, aki éppen a képviselő választásról tántorog hazafelé. Csakugyan boldog ez a nemzet, gondolja. – Nos, kit választottatok? Nem tudom, azt feleli a magyar: nagyon részeg voltam. S a muszka szomoruan tért haza, nem folytatta tovább az útját. – Thury Zoltánt többször is zajosan megtapsolták – adta híru, az akkori tárcarovatban a tudósító. Ma pedig azt sóhajthatjuk: oh, boldog békeidők!“ ...

Minden szakmának megvolt akkor az önképző köre. Az iparos ifjak is gyakorta rendeztek elfoglaltságokat. Részint, hogy megmutassák magukat, másfelől némi bevétel reményében. A hamarosan visszaidézett híradás¹³ azért is fontos, mert képet kaphatunk nem csupán az eseményről, hanem arról is, hogy különböző szakmák tanulóiként kik gyártottak eladni valót a következő évtizedekben.

Igaz, létezett a sajátosan ősi szakma, amelyet a mai Járum utcában űztek és kizárólag a lányok, meg az őket ideig-óráig bérbe vevő urak a tomboló nyomor közepett a templomtól pár száz méterre.

Nos, a február 11-én megjelent tudósítás szerint a 3-i esemény az Arany Bárány nagytermében volt látható. Igen, látható, hiszen két élőképből állt az iparos ifjak mulatságának kezdete.

A szabó, varró és hímző ipart képviselte Ekler Mariska, Horváth Erzsike és Goldünger Mariska. A lakatos iparból Kovács József és Vörös Géza érkezett. A cipész tanulók közül Hollóssy György érkezett, csizmadia tanuló volt András István, kőműves Németh József, asztalos Teher László, szabó Horváth Gyula, kályhás Tóth József. Kocsigyártó Szabó Ferenc, festő Puck Lajos, a kovácsiparosnak tanult Szabó Károly.

A műsorban Kakas Ágoston állandó derűtségben tartotta a közönséget Desperátum című számával. Miszori Béla Tompa Mihály verset szavalt, Göndöcs Irénke hosszasan beszélt a bakfis korról és a kurizálókról Hosszú szoknya címmel, s a tapson kívül virágcsokrot is kapott. Tölle Istvántól Petőfi-verseket hallottak, Tölle Erzsike népdalai közül a Csokolni, csokolni című ragadtatta tapsra a közönséget, amely önfeledten nevetett a Bakos István megjelenítette ügyetlen ember csetlés-botlásán. A betanításban jeleskedő Bódy József önképzőköri elnök és a színpadi rendezésben páratlan Balaton Sándor méltán érdemelte ki a közönség elismerését, bár a lap szerint nagyobb létszámú is szépen elért volna a teremben.

Főképpen azért, mert a következő híradásból megtudhatjuk¹⁴, amely a 18-i közgyűlés beharangozója, hogy a taglétszám 385, az üzletét időközben vagy bezárta, vagy a temetőbe költözött 21 iparostárs. Magán a közgyűlésen újra választották Kovács Lászlót elnöknek, az ügyész dr. Keresztury József volt, a későbbi (1915–1918) polgármester, a költő, műfordító, akadémikus irodalomtörténész Keresztury Dezső, Zalaegerszeg díszpolgárának édesapja. A számvizsgáló bizottságot alkotta Vörös Gyula, Baky Béla, Lusker János. Elöljárósági tag lett Heincz János, Bencze György, Berger Samu, Németh Ferenc, Domokos Ignác, Österreicher Samu, Hány Károly, Stefánecz József, id. Dömötör Sándor, Puer István, Puer József, Kaszás Kálmán, Pfeifer Henrich, Keszely Ferenc, Kes-

zly Gyula, Kummer Gyula, Szalczer Miksa, Leind Orbán, Fürst Simon, Papp Alajos, Szakály István, Varga György, Nagyfy József, Zsámbolt Kálmán. Póttaggá választották Jády Károlyt, Lakatos Istvánt, Schwartz Mórt és Pál Ferencet.

A frissen megválasztott vezetőség mindjárt határozatot is hozott a testületi zászló beszerzésére.

Fontos adalék, hogy éppen most¹⁵ tudta meg Zalaegerszeg újságolvasó közönsége, s mindazok, akiknek ezt a hírt tovább adták, hogy a városi képviselő testület még 1898. december 24-én hozott határozatot a villamosításról. Ezt követően 1899. június 19-én szerződést is kötött a Wolf A. Alajos és Társai céggel a villámvilágítás bevezetéséről 16 pontban felsorolt feltétellel. Az egyik úgy szól, hogy 1900 júniusára a magánosok már beszereznek 1000 izzólámpát évi 500 órai égési időtartammal. Szellemes volt a fejléc alatti, tehát első oldalas írás befejező mondata: „Sietnünk kell, mert a körmünkre ég a gyertya!”

Kissé leragadtunk az akkori századelő első hónapjainál, ám jó okkal. Megismerkedtünk az akkori mindennapok embereivel, hangulatával, bújával és örömeivel. Ezek közé tartozhatott, hogy májustól gyorsabban roboghatnak a vonatok Boba-Ukk és Ukk-Tapolcza között, hiszen a jelenlegi 30-ról 35 kilométeres óránkénti sebességre emelkedik a száguldás.¹⁶ A mai 200 lóerős kocsikban feszítő ficsuraknak méltóztassék emlékezni arra, hogy akkoriban még lóhalálában sem tudták volna folyamatosan megelőzni a vonatokat. Leginkább viszont a kocsik, szekerek, esetleg hintók gyorsasága volt a meghatározó érzés.

MEGBOKROSODOTT, DE PATÁRA UGROTT

Megvadult gróf Somsich Jánosné Ormándlakon tenyésztett honvédlova. Szemlére küldte be Zalaegerszegre. Ám a Korona szálló (a mai KISZÖV-székház - F. Gy.) előtt az embereket lekergette az aszfaltról, maga is elesett. De patára ugrott, visszaszáguldott a városházáig, onnan a Bárány-sarokig, egy kofát annak összes alkotmányával együtt fölburogatott, mire zablán fogták a horkantó- rúgó paripát.¹⁷

Közzétette az újság a virilisták listáját is. Ők voltak a város legnagyobb adófizetői, vagyis legmódosabbjai: Balaton József, özv. Nilisits Józsefné, Boschán Gyula, Büchler Jakab, dr. Czinder István, özv. Csesznák Sándorné, Dervarics Lajos, Dervarics Sándorné, Deutsch Ferenc, összesen 36-an. Köztük az izraelita hitközség (a képviselője Boschán Gyula), a szombathelyi püspökség (képviselője Balaton József plébános), a zalaegerszegi takarékpénztár (amelyet Mangin Károly képviselt), a Zalamegyei Központi Takarékpénztár (amelynek megbízottja Varga Vilmos), a Zalavármegyei Takarékpénztár (amely Botfy Lajos polgármestert bízta meg a képviseléssel).

Megismerkedhetünk a szükséges szokással is. Akkoriban sürgőnyt adtak föl a vonattal elindulók, hogy majd fogat várja őket, ha a céljukhoz érnek. Csakhogy a sürgönyök nem mindig száguldottak sürgősen a távíró drótok mélyén, inkább csigaházra ülve vonszolódtak. Például ha a Zalaegerszeg és Csáktornya közötti vasútvonal bármelyik állomására ad föl valaki sürgőnyt, előbb ér oda a vonattal és minden várja őt, de fogat nem. Másik példa: a sürgős üzenet előbb megjárja Zalaszentivánon át Nagykanizsát, majd vissza Zalaszentivánra érkezik, mármint a rendeltetési helyére! Ma pedig világhálós világban élünk, amikor a Föld bármelyik pontja Zalaegerszeg bármelyik, hálózatra kötött számítógépéről pillanatok alatt elérhető. A mai ifjú olvasó figyelmébe: fél évszázaddal ezelőtt is a Zala szerkesztőségének a Kossuth utcai, államosított Grósz-Fuchs-házba

betanyázott szerkesztőségének 250-es számú telefonjáról is úgy lehetett kapcsolatot teremteni, hogy először meg kellett tekerni a kis kart. Becsicsergett a fekete – mert csak ez a szín létezett – kagylóba a telefonközpont kezelője, akitől a gyors kapcsolásért esedezve és a számot bemondva kellett kérni az ellenállomást. A nagyon gyors összeköttetést állami sürgős jelzésű, előjegyzéses hívással lehetett létesíteni néha pár óra múlva – de mégsem másnap.

No de ott még nem tartunk, majd kissé később – egy kötettel arrébb.

Egyelőre arról szerzünk tudomást vasárnapi olvasnivalónkból¹⁹ – ha akkori tükék vagyunk, – hogy bár már 15 éve rendezett tanácsú város a nemrég nagyközség, ám a rendőrség egy lépést sem fejlődött. Ezt pedig nem akárki panaszolja föl. Maga Gaál Károly városi rendőrkapitány.¹⁹ Pedig végig kell járniok 57 utcát, 2 sétateret, 1 nyári fürdőhelyet, s a fő közlekedési útvonalon kívül is rájuk vár még 3 kilométernyi járnivaló. Megtalálható még néhány, felügyelésre váró hely: 2 téglagyár, 2 égető kemence és 5 vízimalom. Mindezekhez jön még a 10 ezer lakos, meg a vasút. Az egyenruhás-kardos állomány pedig 1 kapitány, 10 rendőr, 1 írnök, 1 díjnok, 1 rendőrbiztos, 1 marhalevel kezelő és egy állandóan kint lévő rendőr.

A kapitány úr szerint legalább még 7 rendőr kell, 1 belbiztos a bűnügyek kezelésére és 1 külszolgálatos rendőrbiztos. A biztos úr.

Meg is jelent a hirdetés városi rendőri állásra²⁰. Ennek betöltője kap 480 korona évi illetményt, hozzá 60 koronát lakbérre, ruházatot ingyen, viszont köteles letölteni, és pedig kifogástalan magatartással 1 év próbaidőt – közölte az aláíró Németh Elek alpolgármester. Ugyanis a rendőrség akkor az önkormányzat alkalmazásában ügyelt a rendre.

KELEKÓTYA GYEREKJÁTÉKBÓL HAJLÉKTŰZ

Tüzet fogott Puer Károly pincéje a Henye-hegyen.²¹ A gyerekek kelekótya játéka bizonyult a lángok föllobbantójának. A bor ugyan megmenekült, ám a hajlék leégett. A kár 550 korona, s ez az érték azért érdekes, mert némi támpontot nyújt az akkori árakra.

Ma utca viseli a nevét a június 9-én hajnali 3 órakor elhunyt Botfy Lajos polgármesternek, akinek „a lázas munka megtörte idegzetét. Akik tegnap még kint láttuk, megdöbbenve vettünk tudomást ma elhunytáról. Polgármesterségének 5 éve alatt a tönk szélén álló város pénzügyeit rendbehozta, s a nevéhez fűződik az új városháza, a postapalota, az aszfaltjárda, a lovassági gyakorló tér és a villanyvilágítás harcosa volt” – írta az újság.²²

Mai főhajtásként idézzük föl az akkori tisztelgőkről írtakat: ... óriási közönség állta el a halottas ház körül a széles Kossuth Lajos utcát, s várakozott kint, nem férhetvén benn a halottas ház tágas udvarán. Koszorút tettek a ravatalra Zalavármegye tisztikara, a Kozáry-család, a Vörös kereszt egyesület zalaegerszegi fiókja, Péterék, Zalaegerszeg r.t. város közönsége, Hanthy Károly, a Zalavármegyei takarékpénztár, a zalaegerszegi izr. Hitközség, Karolin, a Nőegylet, dr. Czinder István, Málics József, s a bánatos szülők is, természetesen. Virrasszon emléke fölött a kegyelet! – fejeződik be a tudósítás.²³

Képviseltette magát Nagy-Kanizsa ugyancsak rend. tan. város is Vécsey Zsigmond polgármesterrel.

Az előrelátást igazolja, hogy az állami felsőkereskedelmi iskola igazgatója, Udvardy Ignác – igen, a lapszerkesztő-tulajdonos – pályázatot írt ki 20 öl bükk hasábfára, hogy legyen téli tüzelő.²⁴

A NYELVÚJÍTÓ HITTANOS KÖLYÖK

- No, fiam, ismered-e a hiszekegyet? – kérdi a hitoktató az iskolában.
- Igenis. Hiszek az istenben és a Jézus Krisztusban öt fiában mi urunkban – hangzik egy levegővel, aztán: – szálla alá bokrokra... és az öreg életet ámen.“
- Szamár vagy, fiam! Valaki el tudná-e mondani a tízparancsolatot? De tisztességesen ám!
- Első: én vagyok a te urad istened, hidegen isteneid ne legyenek előttem. Faragó képet ne csinálj. Kettő: istennek nevét fiába ne vedyed. Négy: atyádat és anyádat tiszteljed, hogy léhűttő lehess a földön. Hat: ne parasztkodjál. Hét: se házát, se szamarát, se ágy-nemű jószágát ne kívánjad...“

Egy hirdetésből tudható meg, hogy Schütz Sándornak divatáruháza (a nemrég még 1000 apró cikk, ma a nem túl magyaros Profi elnevezésű épület) és kékfestő gyára is van. Tehát a Farkas rőfös megnyugodhatott: karnyújtásnyira a beszerzési hely. Ráadásul – adta hírül a hirdetés, – hogy fiókküzetét augusztus 1-jén megnagyobbítva és dúsan föl-szerelve a központi takarékpénztár épületébe (vagyis a Göcseji Múzeum templomra néző szárnyába) helyezi át.²⁵

Augusztusban aztán új polgármestere lett a városnak: az egykori árvaszéki jegyző, Várhidy Lajos, aki Czebe Károly árvaszéki pótülnökkel együtt pályázta meg a helyet.²⁶

A POROS KÁPOLNAKÉP

Pályamunkán kívül is érdekes ember lehetett a jelölt. Neki ne mondja meg senki, hogy milyen a város – gondolta. A saját szemével akart meggyőződni minden szögletéről a megyeszékhelynek. Be is tért a Kossuth utcai kápolnába. Elborzadva prüszkölhetett, amikor leporolta az 1790-ben templomalapító Pintér Mátyás arcképét. Amikor kéz-be vette, nem is látott semmit belőle az évszázados portól, amely az egész szentélyt is belepte. Ekkor tűnt elő a kép szövege is: P. ac G. D. Matheus Pintér Xenodochil Zala-Egerszeg Hien Bene factor obiit Anno 1790.

IPAROS-ZÁSZLÓ AVATÁS - REZGŐCSÁRDÁSSAL

Nem akármilyen ünnepsége volt a városi iparosságnak augusztus 20-án: megtörtént a korábban már elhatározott zászlóavatási ünnepség.²⁷

Már előző este 8 órakor fáklyás zenével tisztelte meg az ipartestület Skublics Jenőné önnagyságát, hogy méltóképpen lerója háláját, amiért oly kegyes volt, hogy elvállalta a zászlóanyaságot. A mutatós menet a Kossuth utca végétől indult el, s föl-váltva fújta a tűzoltó zenekar és húzta a cigánybanda egészen a Körmendi utcáig (talán a mostani olai körforgalomig). Itt Kovács László köszöntötte a hölgyet, amelyet az hálásan megköszönt.

Másnap hajnalban megint volt dolga a tűzoltó rezesbandának: a főbb utcákat végig-járva ébresztette a várost. „Nyolc órakor kocsik robogtak mindenfelé, amelyeken a tánc-rendezőkül felkért fiatalság a koszorúslányokért ment, akik a megyeháza dísztermében gyűltek egybe, s ott fogadták Skublics Jenőné zászlóanyát, aki dr. Jankovich László gróf főispán kíséretében jött a gyülekezési helyre.

Pont 9 órakor nyitotta meg a díszközgyűlést Kovács László ipartestületi elnök, majd Papp Alajos előljárósági tag fölolvasta az ipartestület 14 éves történetét.“ – olvasható a tudósításban.

Az ezt követő misén zenei műsor következett: Bazár Gyula, ifj. Czukelter Lajos, Kaumfann Mátyás, Strausz Lajosné, Schnürmacher Zsigmond szereplésével – még a Bánk bánból is elhangzott részlet. Közben a honvédség díszegységének sortűzeit mozsárágyúk lövései kísérték a templom előtt.

Ezt követően délután fél kettőkor a Koronában ünnepeltek az urak és hölgyek. A közönséget kielégítet ételsor ekképpen került az asztalra, amely mellett pohárköszöntők hosszú sora hangzott el, hiszen mindenki mindenkire emelte poharát. Jöjjön tehát az ételsor: Szárnyas leves, tokhal tartár mártással, bélszín szegélyezve, tirolí rétes, túrós csusza, szárnyas és borjú sült salátával.

A kiváló hangulatú ebédet a közönség csak akkor kezdte abbahagyni, amikor a tűzoltó zenekar elvonult az ablak alatt, hogy a koszorús lányokat a Baross ligeti népünnepélyre kísérje. Ez nem volt könnyű mutatvány, mert a hatalmas tömeg ellepte az egész Kossuth utcát. Meg is bánta, aki később érkezett, mert kénytelen volt visszafordulni. Egyetlen szabad asztalnál egyetlen üres szék sem maradt. Két cigánybanda is húzta, aztán megérkezett a rezesbanda is. Táncra is perdültek mihamar, de csak csárdást jártak, annak is a rezgősebb fajtáját, mert mozdulni is alig lehetett, a keringőzés, a polka, pláne a lovacska csak vágyalom maradt.

A táncolni nem akarókat, vagy a pihenőket este fél kilenckor az iparosok várták a színpadon: bemutatták élőképben a mesterségüket. Tölly Erzse és Németh Sándor kettőt énekelt, Göndöcs Irén és Mizsory Béla tréfás pörlekedése is közönségtetszést aratott.

„Okos gondolat volt a vendéglőstől, hogy mindenkivel azonnal fizettetett, mert egyébként órák szám kellett volna várni a fizetőpincérre. Becsületére válik különben, hogy oly óriási közönséget képes volt ellátni – természetes – lassú kiszolgálással, amin épen nem lehet csudálkozni.” – hangzott a tudósítás zárása.

Minthogy akkoriban sem lehetett pénz nélkül megélni, az iparosok rendezvénye is erre lett kihegyezve. Igaz, a lelkesült tudósítás nem erről szólt, ám egy számadás²⁸ annál inkább. Éspedig név szerint felsorolva azokat, akik „A zalaegerszegi ipartestület zászló avatási ünnepe alkalmával tartott népünnepélyen felülfizetni szivesek valának: Skublics Jenő, Hándler Istvánné 10-10 kor.” és így tovább, száznál is többen. A végeredmény pedig a kiadások (zászló, zászlószeg stb.) levonása után tisztán 1971 koronát mutatott a könyvelésben.

EGERSZEGI MESTEREK DICSÓSÉGE PÁRIZSBAN

Talán először hallottak Nyugat-Európában arról, hogy létezik a nagy Osztrák-Magyar Monarchiában egy Zala-Egerszeg nevű magyar, közelebbről pedig zalai város, amelyben, lám, arany kezű és ezüst érmes mesterek dolgoznak. Hiszen Faragó Béla éppen ezüstöt kapott a párizsi világkiállításon erdészeti- és faipari osztályban, borokkal és egyéb italokkal pedig Stern Farkas hozta el az ezüstöt, amellyel Keszely Ferenc bútorait is kitüntették. Fischer Miksa kereskedő pedig büszkén mutatta itthon, a Jánka tövében a párizsi Grand Prix, azaz Nagydíj elismerést a szőnyegek és bútordíszítő munkák műfajában!²⁹

Akkoriban esküdteknek hívták a mai népi ülnököket, de éppúgy megválasztással kerültek a bírósági tárgyalótermekbe. Csak éppen nem másodmagukkal, hanem egyszerre tizenketten. Városunkból Boschán Gyula ügyvéd, Skublics Jenő földbirtokos, Németh Ignác földbirtokos, dr. Rosenthal Jenő orvos, Nemes Gyula telekkönyv-vezető, dr.

Baumgartner József nyugalmazott törvényszéki bíró, dr. Kele Antal ügyvéd, Fangler Mihály kereskedő (figyeljünk: újabb Fangler a közéletben!) Matusek Richárd kereskedelmi iskolai tanár, a besenyei Skublics Károly földbirtokos és Fischer László kereskedő kapott bizalmat a részvételre a büntetőpörökben.³⁰

ÖT ÁRVA SIRATTA

Megkönnyeztető híradást is kínált a vasárnapi reggeli mellé a *Zalamegye*. Arról szól a tudósítás, hogy az ebergényi Márton József már korábban elveszítette a feleségét, s így egyetlen kenyérkeresője volt 5 gyermekének. Napszámos volt egy andráshidai uradalomban. Szeptember 10-ig aratógazdának fogadta meg az uraság. Márton gazda lajtorján akart följutni a padlásra, de lecsúszott és nyomban meg is halt. Öt árva sírt utána.³¹

Ilyentájt egyre több gazda vizsgálgatta a szőléjét, szedegette le a leveleket a fürtök elől, hogy több napfény cukrosítsa a szemeket. Szedni még nem lehetett. Akkoriban szigorú törvényt hozott Hajik István, aki a Jánkán volt hegybíró. A Városháza kis tanácstermében szeptember 23-án megtartott hegybirtokossági választmány-ülésen döntöttek arról, hogy a szüret napja október 8. Hajik úr egyébként az ügyvédi kamara elnöke is volt, s betöltötte a megyei virilista választmány elnöki tisztét is.³²

A GYANÚS CIPŐNYOM

Szent-Ivánon özvegy Bekes Magdolna észlelte 24-én, hogy elveszett 43 koronára való értéke. Két nap múlva Csácson, úgy ebéd után 1-2 óra tájban valaki feszítővassal behatolt Balázs Ferenc házába és 22 korona 58 fillérenyi holmit vitt magával. Másnap Bozsokon Pisch Ferencné vette észre, hogy 100 koronájának veszett nyoma. Igaz, nem a pénz, csupán a cipők nyoma vezetett Bozsokról a Csácsi (a mai Berzsenyi) utcáig. A csendőrök örömmel látták, hogy itt könnyű dolguk lesz, mert a bal cipő nyoma ismerős volt. El is fogták Horváth János Gyula betörőt, aki beismerte valamennyi lopását. Annál inkább is, mert a holmi egy részét meg is lelték nála.

Tájékoztatásul: a piacon akkor a búza 13-14 koronába került, az árpát 11-12-ért lehetett venni, a krumpliért 4, a tengeriért 14, a zabért 10 koronát kértek. Az I. osztályú sima szőlővessző 1000 darabját 8 koronáért kínálták, a gyökeres oltvány 200-ba jött, a sima zöld oltványért 100-at kellett fizetni.³³

Valószínűleg nem csak zalai, de országosan is sajtótörténeti esemény volt, hogy 1900. október 4-én megjelent a *Magyar Paizs* című hetilap első száma, amely minden csütörtök estére ígérte magát. A lapkiadási-szerkesztési hajlandóságról így ír a *Zalamegye* nemrég még munkatársa, az új lap mindenese, Borbély György főgimnáziumi tanár az életrajzában: „Tordán nyolc évig szerkesztettem az *Aranyosvidék* hetilapot, Zalaegerszegen alapítottam és 17 éven át szerkesztettem a *Magyar Paizs* hetilapot a magyar ipar védelmének lobogója alatt.”³⁴

A kibontott lobogó a lap első számában *Tájékoztató* cím alatt csapkodott-lengett a magyar közélet akkori megújuló szabadelvű szelében. Rajta a cél, s a hozzá vezető út megrajzolása 11 pontban. Mi akart lenni *Magyar Paizs*?

Mindenek előtt „A Zalaegerszegen megalakult Magyar iparvédő egyesületnek szószólója, az egyesület tagjainak mintegy heti levelezője... Épen így, az iparvédő-egyesület szellemében Zalaegerszegen megalakult központi fogyasztó és értékesítő szövetkezetet is pártolja...”, de „szóba áll a Magyar Paizs a földművelővel, az iparossal és a kereske-

dővel azért is, mert ennek a háromnak együttesen kell haladnia, s szóba elegyedik főképen a kétkezi munka emberével, mert ezek tartják vállukon és kérges tenyerükön az országot.” Mindezek után természetes célként sorolja föl a nevelésügy és a kristálytisztaság magyar beszéd fölkarolását. Ezen túl „Egyesek érzékenységét megkíméli, de tétovázás nélkül beleszól a közéletbe,” de leszögezi: „vagyis nem politikai lap”.

Lenyűgöző azok hosszú sora, akik a lapindítás szervezésekor föltétlen segítségüket ígérték meg: Jászay Mari Budapestről, Gyarmathy Zsigáné Bánfi-Hunyadról, Harmath Lujza Maros-Vásárhelyről, Kuzskóné Tokaji Irma, Balogh Károly tanár, Kuzskó István, Jékey Aladár író, Szádeczky Lajos egyetemi tanár Kolozsvárról, Szabolcska Mihály Temesvárról, Török Ernő Muraszombatból, Kováts Gyula körjegyző Légrádról, Buday József főgimnáziumi tanár Miskolcra, és többen Zalaegerszegről is: Andaházy Irén, Németh Elekné, Kun Vilmos pap-tanár, dr. Kele Antal ügyvéd, Kereskedő László, Mihálovics Béla tanár és még sokan mások. Megemlítésre érdemes Borbély tanár úr megjegyzése, amely szerint „A szerkesztőnek a felkértek közül igen kevés a személyes ismerőse.” És a végső sor: „... a Magyar Paizs nem szépelegni, hanem használni akar”.

Nos a szándék beteljesülésének nyomon követésére a következőkben bőséges lehetőségünk nyílik.

Már az első számban olyan újítással találkozhatni, amelynek nyomán megrajzolhatjuk ma az akkori Zalaegerszeg szinte teljes iparos- és kereskedelmi térképét nevekké, címekké és szakmák szerint is. A lap ugyanis nem csak a legnagyobb hazai iparcégekkel ismerteti meg az olvasót, hanem fölkeri a helybélieket a jelentkezésre. Íme az első szám „fölhozatala”: Schütz Sándor képfestő gyára, Körmendi u., Faragó Béla magpergető gyára, Körmendi u., Keszli Ferenc asztalos bútorraktára, Ujváros-utcza, Péterfy Sándor bútorasztalos, Kereszt-utcza, Kovács István cipész, Körmendi-utcza, Kovács József cipész, Körmendi-utcza, Kasznár Márton cipész Körmendi-utcza, Breishach Sámuel könyvnyomdája Iskola u., Vágó János könyvnyomdája Megyeház-tér, Unger Antal könyvnyomdája Megyeház-tér, Téglagyár, Andrászhai u, Csácsi sajtókészítő a papi uradalomban, Csács, Heincz János kalapos, Zala-utcza, Kemenczegyárak Ujváros-utcza, Horváth József gépész kerékpár javító raktára, Körmendi-utcza, Neubrunn Gábor könyvkötészete, Körmendi-utcza, Ekler Sándor beton- és cementlap gyáros Pap-utcza. Már is megismertedtük 18 iparossal az akkori 416-ból. Együttel ők azok, akik a kereskedőkkel együtt mindenfajta jótékonyági gyűjtés célpontjai, az adakozások fölkerítjei amellest, hogy a város állandó adófizetői.

Még egy mondat az érdekességek sorából. A *Zalamegye* hetilap hosszú ékezetek nélküli betűkkel jelenik meg. Idézeteink is ezért voltak betűhívek. A *Magyar Paizs* már az első számban is csak hosszú í, út, út használ és nem Zala-Egerszeget ír, hanem Zalaegerszeget – bölcs előrelátással. Mondhatnók, persze, úgy is, hogy Udvardy igazgató úr az ősi göcseji – vélhetően az ősmagyar – kiejtést mentette át az újság lapjaira, Borbély tanár úr pedig a helyesírásnak adott otthont az újságjában. Ehhez választotta meg a nyomda betűit is. Amelyet akkoriban petróleum lámpa, vagy éppen gyertya fényénél egyenként raktak – szedtek – a vinkelbe, amit később szedővasra magyarítottak.

KEMENCÉS BORDATÖRÉS

Hogy mik meg nem történnek nálunk!

Sápítozhattak azok, akik olvasták az újságban a furcsa esetet.

Bozsokon közös szobában lakott özvegy Igricz Bódiné és ennek fia, István Kovács

Józsefnével. Mindketten kukoricát akartak szárogatni a befűtött kemencében. Csakhogy az özvegy és kedves fia úgy vélte, hogy túl nagy a népsűrűség, tehát sürgősen intézkedett. Alaposan elverte – a kemencétől is –, azután kilökte az ajtón Kovácsnét. Bortörés lett a vége, valamint rendőri följelentés.³⁵

Időközben új nevek kerültek föl az egy hasábot fokozatosan elfoglaló névsorba a városi polgártérképről: Juhász József könyvkötészete, Csácsi út, Kaszás József bográn mester, Alsó utca, Bauer szappangyár, Körmendi út, Baly Béla gép- és épületlakatos, Könyök u. 2., Bácsai János Kocsigyártó, Körmendi u., Preszler József rézműves, Körmendi u. Városi téglagyár a kiserdőnél, Bilisics Józsefné téglagyára, Andrászhidai u, Szövetkezeti szikvízgyárak, Kossuth u., Balog Mór üveges mester, Alsó u 11., Mentés György szabómester Fürdő u., Jády Károly szabó mester Újváros-utca, Vörös Gyula kovácsműhelye Fürdő u., Hank Ferenc virágüzlete Fő tér.³⁶

Talán a mai iparosságnak is példa lehet, hogy 1900. november 17-én és másnap az iparos ifjúság önképző egylete az Arany Bárány dísztermében bemutatta Lukács Sándor *A vöröshajú* című eredeti népszínművét.³⁷ Székely Tövis tudósítása szerint. Ebből megtudhatjuk, hogy a főrendezést – ahogyan a megelőző évben is – Balaton Sándor egyleti titkár vállalta el, s ez már előre is biztosítéka volt a sikeres előadásnak. Sőt, még a Veréb Jankó nevű árva fiú szerepét is magára vállalta, állandó derűtségre készítette a közönséget. A címben szereplő vörös hajú Szilaj Katát Varga Mariska személyesítette meg. Játéka kedves, éneke kellemes volt. Nagy sikert aratott Lakics Mariska, aki fiatal kora ellenére is el tudta hitetni, hogy ő a nagymama, Sajgóné. Szakony Anna, Pausa Szidike, Goldfinger Mariska és Aranyos Mariska, Janzsó Esztike, Bita Mariska, Juhász Lujza, Hollósy Mariska, s a két német fivér: Sándor és József is tapsra ragadtatták a közönséget éppúgy mint a Janzsó-család következő tagja, Sándor. Kovács János, Simonfy Lajos, Bita Gyula, Baksa József, Fisch László és Kemenczey Lajos is színpadra lépett.

Vajon miért Tövis volt a tudósítás szerzőjének a neve? Azért, mert aprócskát bökött: „Ugyancsak nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, amire most egy éve tartott estély alkalmával is felhívtuk a figyelmet, hogy az iparosok is támogassák pályatársaikat, a leendő iparosokat. Hisz alig lehetett egy-két iparost úgy szombat, mint vasárnap este ott látni. Pedig ma, midőn jelszó a hazai ipar támogatása, nagyon is szükség van az egyetértésre.” – jegyezte meg keserűen Székely Tövis, aki talán Borbély György lehetett. Azt is megtudhatta a széles olvasóközönség, hogy a színelőadást követő táncmulatságot különösen élvezetessé tették a magyar ruhában csárdásozók.

A PONYVAMETSZŐ KÓSA - LÁNY ÉS DISZNÓLOPÓ ALAKOK

Felner Zsigmond szabó mester a vásáron el nem adott kabátokat a kocsisaroglyában lekötötte ponyvával, s jött haza Zalaegerszegre. Ám Pózván a botfai Kósa Márta kivágta a ponyvát, s elcsent 2 kabátot. Csakhogy rajtavesztett, mert rajtacsípték.³⁸

Az év végén sem nyugodtak az egerszegi tolvajok. A Miszory-féle ház padlásáról a Kossuth Lajos utcában szalonnát loptak el töpörtyűvel és füstölt hússal együtt. A Vörösmarty-utcában pedig december 27-én éjjel el akarta hajtani a disznót két alak, de a gazda észrevette és megugrasztotta őket.³⁹

Különös mesterséget űzött Bozzai Károlyné Kajtár Eszter kuruzsló: angyalcsinálónak csapott föl. Bozsokon Fábíán Herminának, a vendéglős lányának a második gyermekét is eltette. Erre az ügyézség is fölfigyelt. Kiderült, hogy az angyalcsinálónak ez a kilencedik magzatelhajtása volt.

Ha már két nagy magyarról elnevezett utcáról van szó, említsük meg, hogy már akkoriban is azon töprengtek, mikor lett a Fehérképi ut-cából Kossuth. Két ötlettel ismerkedhettek meg az akkori újságolvasók. Az egyik szerint a haza zalai bölcse, Deák Ferenc fő műve, a kiegyezés tette lehetővé, hogy az akkori kápolnában lévő Pietá nyomán Fehérképiút Kossuth utca lehetett. A másik úgy szólt, hogy 1894. március 20., vagyis Kossuth halála után.

„A nagy költő születésének 100 éves évfordulója alkalmával siettek leróni a kegyelet adóját az intézetek, s közös ünnepélyen a hivatalok, magán polgárok.

A főgymnasiumban 1-én délelőtt 11 órakor a tanulók nem rég alakult szavaló köre áldozott egy órán át Vörösmarty emlékének. Blaské Lajos VII. o. tanuló tartotta az elnöki megnyitó és záró beszédet. Alkalmi költeményeket szavalt Andalics Lajos, Hofman Artur, Klein Géza, Forgács Ferenc, Klein Zsiga, Csizmazia György, Reich Antal és Czukelter József. A költő életrajzát Egyedi Barna állította össze és olvasta fel.

A felső kereskedelmi iskola Kisfaludy önképző köre Kiss Lajos tanár vezetésével rendezte az ünnepélyt.“ – olvashatjuk a tudósításban.⁴² Holczer Ferenc, Deutsch Salamon, Pfeiffer Károly, Schwartz Jenő, Isztl Zsigmond sorakozott a szereplők között.

A színházban Thalia papjai is áldoztak a nagy nap emlékének Hymfi dalainak színre hozásával az előjáték után. Balaton Sándor rendező, Zoltán Gyula színigazgató mondott verseket.

Vasárnap délelőtt a társaskör megemlékezésére gyülekeztek az érdeklődők.

Az év utolsó jelentősebb társasági eseménye volt a zalaegerszegi kereskedelmi kör közgyűlése december 26-án.⁴³ A híradásból kiderül, hogy 128 bejegyzett tagot képviselt a közgyűlés a megelőző évi 147-tel szemben, ám ez is a szokásos taglétszám – 120–150 – ingadozás szerint alakult. Érdekesség a beszámolóból: 90 tag 3000 kötetet olvasott a kör könyvtárból. A tisztújítás is a közgyűlés főladatai közé tartozott. A leadott szavazatok alapján lett elnök dr. Graner Adolf, alelnök Deutsch Ferenc. A titkár Balassa Benő tanár, az ügyész dr. Jámbor Márton, a háznagy dr. Rosenthal Jenő, a másodháznagy dr. Csák Károly, a könyvtárnok Magyar Hermán, a pénztárnok Heinrich Lipót és a két jegyző: Modschein Samu és Berger József. A választmány tagja lett Büchler Jakab, Fángler Mihály, Fischer Lipót, dr. Fürst Béla, Graner Géza, Gresz Károly, Grünwald Lajos, dr. Halász Miksa, dr. Hajós Ignác, dr. Kayser Emil, Kaufmann Adolf, Rosenberg Zsigmond, Schütz Sándor, Schvarcz Mór, Várhidy Lajos, Weinberger Jakab. A számvizsgáló bizottságba Goldner Ödönt, Pataki Gusztávot és Stern Pált választotta meg a közgyűlés.

Talán túl részletesen idéztük már eddig is az egyes gyűléseken részt vettek, a különböző bizottságokba beválasztottak nevét. Az volt a cél, hogy megismertessük a mai olvasóval azokat, akik akkoron a várost vezették, döntéseikkel, befizetéseikkel ezek sorsát befolyásolták.

Az új évszázad első évének utolsó eseményei közé tartozik, hogy az olasz származású Morandini Tamást honosították: magyar állampolgár lett.⁴⁰ Csak emlékeztetőül: az újra Kazinczy tér 1. számú, kétemeletes, barokkos-eklektikus sarokházat is 1898-ban a korábbi emeletes épület alapjainak meghagyásával Morandini Tamás és Román tervei alapján hozták tető alá a kőműves, ács mesterek.⁴¹

Utolsó ülését tartotta meg december 30-án az iskolaszék. Az elemi iskola államosítása, a polgári iskola megszűnése után a zalaegerszegi iskolaszék hatásköre alá tartozott a polgári leányiskola és az óvoda. De a vallás és közoktatási miniszter államosította 1900-ban a polgári leányiskolát a város kérelmére, a kisdédóví észére pedig a város decemberben felügyelő bizottságot hozott létre, az iskolaszék ezért megszűnt főladat híján.

A városháza kistermében jött össze utolsó alkalommal a testület dr. Ruzsicska Kálmán királyi tanácsos vármegyei tanfelügyelő elnökletével. Szavait annak hangoztatásával kezdte, hogy az ország legrégebb iskolaszékei közé tartozott az éppen megszűnőben lévő zalaegerszegi. Talán ezért, de „mindenkori ügybuzgalmáért” is kapott a Hajik István elnökletével működött iskolaszék miniszteri rendeletben foglalt elismerést.⁴²

Úgy tűnik, 1900. december 30-a az elismerések napja volt. Az ipar-testület ekkor hajtott végre november 23-án meghozott határozatát. Lefesttette az érdemdús Kovács László arcképét. Ennek leleplezési ünnepsége zajlott le az év utolsó előtt napján délután 3 órakor az ipartestület helységében Klosovszky Ernő jegyző lelkes megnyitójával⁴³ a mai Mártírok útján, abban az épületben, amelynek helyén annak homlokzatát beépítve 2002 végén 28 lakásos társasház épült, az alján üzletekkel.

Hanem a kereskedők és az ifjak között nem lehetett olyan felhőtlen a boldogság. Ugyanis békéltető bizottság létrehozását szorgalmazták. Ahogyan az újság is írta⁴⁴ „a legszebben ápolható a főnökök és a segédek között a békesség és a barátság ... az üzlet jól fölfogott érdekében.”

Folytatjuk.

Forrásjegyzék

- ¹ Zalamegye (a továbbiakban: Zm.), 1887. 07. 03. 1. o.
- ² Zalavármegyei Évkönyv a Millenniumra. Szerk.: Halis István, Hoffmann Mór. Ké-szült ifj. Wajtits József könyvnyomdájában, Nagykanizsán, 1896.
- ³ Zm. 1900. 01. 07. 1. o.
- ⁴ Zm. 1900. 01. 07. 3. o.
- ⁵ Beszélgetés Fangler Imrével 2001. 05. 19-én, szombaton a lakásán, Zalaegerszeg, Kazinczy tér 6.
- ⁶ Zm. 1900. 01. 13. 3. o.
- ⁷ Zm. 1900. 01. 13. 5. o.
- ⁸ Zm. 1900. 01. 07. 3. o.
- ⁹ Zm. 1900. 01. 07. Melléklet
- ¹⁰ Zm. 1900. 01. 28. 2-3. o.
- ¹¹ Zm. 1900. 01. 13. 4. o.
- ¹² Zm. 1900. 02. 04. 3. o.
- ¹³ Zm. 1900. 02. 11. 3. o.
- ¹⁴ Zm. 1900. 02. 11. 4. o.
- ¹⁵ Zm. 1900. 03. 04. 1.o.
- ¹⁶ Zm. 1900. 03. 11. 4. o.
- ¹⁷ Zm. 1900. 03. 25. 4. o.
- ¹⁸ Zm. 1900. 04. 15. 4. o.
- ¹⁹ Zm. 1900. 04. 29. 4. o.
- ²⁰ Zm. 1900. 04. 29. 4. o.
- ²¹ Zm. 1900. 05. 13. 7. o.
- ²² Zm. 1900. 06. 10. 4. o.
- ²³ Zm. 1900. 06. 17. 3. o.
- ²⁴ Zm. 1900. 07. 15. 7. o.
- ²⁵ Zm. 1900. 07. 15. 7. o.
- ²⁶ Zm. 1900. 08. 19. 4. o.
- ²⁷ Zm. 1900. 08. 26. 2. o.
- ²⁸ Zm. 1900. 08. 26. 4. o.
- ²⁹ Zm. 1900. 08. 26. 3. o.
- ³⁰ Zm. 1900. 08. 26. 3. o.
- ³¹ Zm. 1900. 09. 16. 4. o.
- ³² Zm. 1900. 09. 30. 3. o.
- ³³ Zm. 1900. 10. 07. 4. o.
- ³⁴ Erdély Bajnoka – a Csány-kultusz apostola Borbély György Szerk. Borbás György. 2000. Zalaegerszeg, 27. o.
- ³⁵ Zm.1900. 11.11.4.o.
- ³⁶ Magyar Paizs (a továbbiakban: MP.) 1900. 10. 11. 8. o., 10. 18. 8. o., 10. 25. 8. o.
- ³⁷ Zm. 1900. 11. 25. 3. o.

Ferencz Győző tanulmánya

³⁸ Zm. 1900. 11. 25. 4. o.

³⁹ Zm. 1900. 12. 30. 5. o.

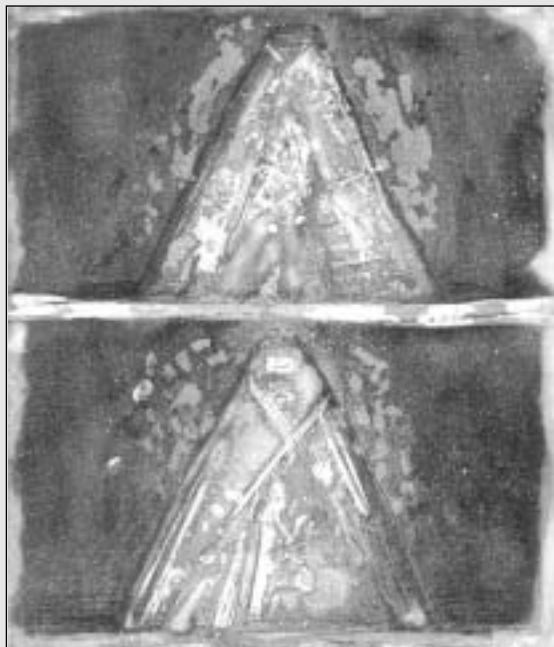
⁴⁰ MP. 1900. 12. 20. 4. o.

⁴¹ Németh József (szöveg) – Mészáros T. László (fényképek): Egerszegi örökség, 2001. Zalaegerszeg, 14. o.

⁴² Zm. 1901. 01. 06. 3. o.

⁴³ Zm. 1901. 01. 06. 2. o.

⁴⁴ Zm. 1901. 01. 06. 2. o.

Péter László (Magyarország): Világsátrak (2002. – Lendva)

BÖLCSEN TESZI

KÖSZÖNJÜK OLVASÓINKNAK,
hogy tavaly jövedelemadójuk
egy százalékaival segítették a könyvtári
szolgáltatásokat.

Kérjük,
2004-ben is rendelkezzenek a mi javunkra,
a saját hasznukra.

Könyvtárpártoló Alapítvány
Adószám: 19269665-1-20

Dr. Vándor László:

Egy 18. századi fatemplom rekonstrukciója

Az egykori zalacsébi fatemplom újra áll a Zalaegerszegi Göcseji Falumúzeumban

Göcsej és Hetés néprajzi tájegységek vidéke a faépítészet tradicionális emlékeit legtovább őrző országrész volt. Az ősi tölgyesek, bükkösök több évszázados fái szolgáltatták az alapanyagot a házak, gazdasági épületek boronafalaihoz, a meredek domboldalakon termelt rozs pedig a tetőfedéshez szükséges szalmát szolgáltatva. Mindez nagyon jól jött, hiszen a vidéken természetes építőanyag – kő – nincs, csak igen messziről és az agyagos, nehezen járható utakon körülményesen lehetett szállítani. A téglához ugyan rendelkezésre állt minden, volt bőven agyag, és a kiégetéshez szükséges fa is elegendő termett. Egy dolog viszont hiányzott, a kellő szakértelem, egyrészt a kiégetéshez, másrészt az építéshez. Így nem csoda, hogy még a földesurak is csak egy-egy templom építéséhez hozattak szakembereket, saját házuk is gyakran a környéken megszokott módon épült. Különösen így volt ez a korábbi időkben, írásos és régészeti adatok szólnak favárakról, fatemplomokról.

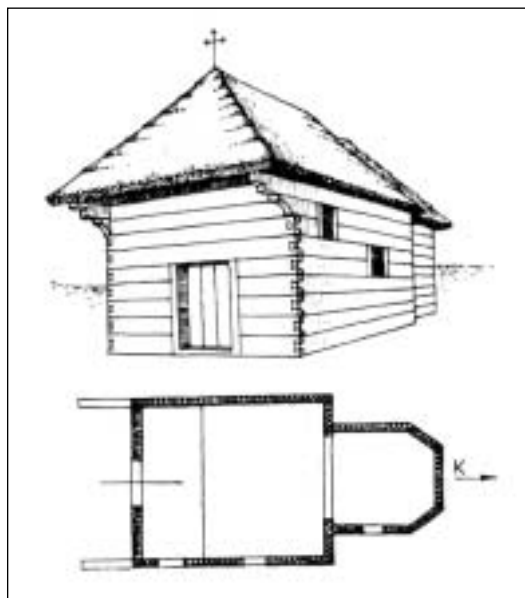
A fatemplomok, fakápolnák mind a középkorban, mind a török korban léteztek, és készültek ilyenek a török pusztítást követő helyreállítások során is. Aztán a 18. század mindenek fölé magasodó épületeket kívánó irányzata, a barokk zömmel elsöpörte őket, legfeljebb mutatóba maradt belőlük egy-egy példány. Így ezt a jellegzetes épülettípust a múlt században már csak két épület jelenítette meg ezen a hagyományokban gazdag vidéken.

Szerencsés módon a megyét 1863-ban beutazó Rómer Flóris, a magyar régészet megalapítója – akinek a művészettörténet és a néprajz is sokat köszönhet –, az egyiket, a zalacsébi lerajzoltatta, felmértette és

publikálta is. Építésének korára vonatkozó adatokat nem ismerünk, de bizonyára egy alapos levéltári és régészeti kutatás sok támpontot adhatna. Így építési idejének kérdésébe ne bonyolódjunk bele, de megjegyzendő, hogy a csébi templom sokszög-záródású szentélye alapján akár gótikus időkre is utalhat, de természetesen tudjuk, hogy ez a forma még a 18. század vége felé is felbukkan a templomépítészetben.

A hatalmas tölgyekből készült gerendákat meggyalulták, ereszteiket szépen megmunkálták.

A templom déli oldalán lévő két egyenes vágású ablak ugyanúgy készült, mint a nyugati homlokzaton található ajtó, a gerendák lapjaival egybeesően, így kialakításuk a legegyszerűbb, ahogy Rómer írja: „mivel így kényesb”. „A hajó hossza 4 öl, a szentélyé 1 1/2 öl, a hajó szélessége 3 öl, magassága 2 öl. (1 öl = 1,896 m)”

Rómer Flóris korabeli rajza a zalacsébi fatemplomról

Voltak benne oltárképek, melyek a leírás szerint nem éppen rosszak, és a karzat oszlopain kisebb, elvágott, máshonnan hozott képek lógtak 1863-ban. A templomot belülről meszelték. Az épületet szalmával fedték, tornya nem volt, a gerincből csak a kétágú kereszt emelkedett ki.

A templom annak ellenére, hogy egy időben a közfigyelem előterébe került, elpusztult. A szakirodalomban sokszor idézett épület rekonstrukciójának ötlete gyakorta felmerült, de az ábrázolás szintjén nem jutott túl.

A magyar államiság millenniumára és az ezredév megünneplésére készülve a lokálpatrióta Együtt Zalaegerszegért Egyesület felvállalta a régóta szunnyadó gondolat újraélesztését, és gyűjtést indított ennek az

A templom alapozása a zalaegerszegi Göcseji Falumúzeumban

egyedülálló zalai emlékek az újrateremtésére. Úgy gondolták, hogy a Göcseji Falumúzeumban megépítve, helyi hagyományok méltó őrzője lehet, szíve lehet az újraélesztendő Egerszegi Búcsúnak, helyszíne lehet kamarahangversenyeknek és tárlatoknak.

2002 július végén, az Egerszegi Búcsú alkalmával felkerült a koszorú a Falumúzeumban épülő fatemplom talpgerendájára.

A szabadtéri múzeum, minden zalai ember szívét megdobogtatva, hatalmas ünnepség keretében nyílt meg a nagyközönség számára, 1968 augusztusában, de a hozzáértők tudták, hogy sok minden még hiányzik. Bár hihetetlen energiákat emésztett fel a szakmai előkészítés nélküli beruházás - mert volt hatalmas társadalmi

összefogás, sok ezer ingyenes munkaóra és az elkészült részek impozánsra sikerültek -, a falumúzeum mégis befejezetlen maradt.

A telepítési elv az volt, hogy a még felkelhető archaikus épülettípusok legszebb példáival szemléltessék a zalai falu azon világát, amely már a 19. század végén letűnőben volt. Közel 50 eredeti épületből, parasztportákból álló kis falut rekonstruáltak, de tudjuk, hogy a faluban nemcsak gazdasági épületek álltak, hanem bolt,

kocsma, és bizony iskola, a nagyobbacskaiban templom is.

Ezeknek a megépítése csak terv maradt, mint ahogy 27 évig nem épültek meg az alapvető infrastrukturális beruházások sem, nem voltak vendégfogadó-terek, tisztálkodási le-

hetőség, a fenntartáshoz nélkülözhetetlen műhelyek, raktárak is csak ideiglenes megoldásokkal működtek.

A 20. század végének körülményei között lemaradt a „skanzen” a hasonló társaitól és az elmúlt években alapvető dolgok pótlására kellett törekedni. Közben megváltoztak a múzeummal szembeni igények is, és a látogatók már nem elégedtek meg a nézegetéssel, „eleven” múzeumot kívántak, munkabemutatókat, kézműves foglalkozásokat, élő állatokat, és nem utolsó sorban rendezvényeket, társadalmi eseményeket. Az elmúlt években sikk lett az esküvő után ebben a csodálatos környezetben fényképezkedni. Sokszor elhangzott az is, ha lenne a falumúzeumnak egyházi épülete, az esküvőt is szívesen tartották volna benne.

A kialakított építési elvbe ugyan beleillett volna egy 19. századi téglakápolna, ennek betelepítése azonban megoldhatatlan problémákat vetett fel, így merült fel a fentebb említett zalacsébi fatemplom rekonstrukciójának ötlete.

Az épületrekonstrukciók mikéntjének ma már kidolgozott módszertana van. Megfelelő számú adat birtokában a szakemberek bátran vállalkoznak ilyen megoldásokra. Így aztán Czigány István egerszegi építész elkészítette a tervet, melyet a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum szakemberei véleményeztek. Az elfogadott tervek alapján egy építőipari Kft. elvégezte az alapozási munkákat. Keszi Lajos, a ZÁÉV „főácsa” sok-sok segítőjével elvégezte a famunkákat, míg mások a zsúptető elkészítéséhez nyújtottak segítséget. Nem hagyhatjuk ki a na-

gyobb támogatók közül a Zalaegerszeg városát és természetesen a múzeumot sem.

A segítők sokaságából ők csak a legnagyobbak, a szponzorok teljes névsora az épület falán elhelyezett réztáblán olvasható.

2002 őszére elkészült a templom és azóta a nagyközönség rendelkezésére áll. Talán hamarosan rendeznek benne esküvőt, keresztelőt, esetleg mindkettőt. A kis templom felépítése egy nagy lépés a fejlődő város és az itt élők gyökereit feltáró múzeum kapcsolatában. Jó lenne, ha akadna vállalkozó, aki a falumúzeum mellett működtetne egy igazi „Göcseji Fogadót”, ahol a turista találkozhat a térség gasztronómiai különlegességeivel, ahol megízlelhetjük nagymamáink főztjét, s ahol a fatemplomi esküvők után hangulatos lagzikat lehet majd tartani.

Avatás előtti pillanatok

Magymás István:

A mártonhelyi kolosszus

(Aquila János Szent Kristófja – részlet)

Kolosszusokról hallván az ember akaratlanul is a híres Rhodosz-szigeti világcsodára gondol, Apolló (Heliosz) Napisten 34 m magas szobrára, az órkori Görögország kapujában, amelyet egy Kharész nevű szobrász öntött bronzba, és amely állítólag 50 évig őrizte a sziget kikötőjének bejáratát, mígnem egy földrengés tengerbe nem döntötte, vagy az Újvilág Új városának, a New York-i 46 m magas szabadságszobornak a kikötőt, várost, földrészt vigyázó alakját idézi fel emlékezetében, melynek napsugaras koronáján vájt „ablakaiból” turisták fényképezik a panorámát...

De vajon „saját házunk táján”, szűkebb hazánkban: Muravidéken, találkozhatunk-e jártunkban-keltünkben efféle óriásokkal?

Csak jól körül kell néznünk, és az egyre sokasodó, mind jobban terjeszkedő bevásárlóközpontok között (nem mások ezek a „shopping-center-ek”, mint egy új vallás: a fogyasztás kultuszának templomai), azok árnyékában fellelhetjük a keresett csodát, egy útszéli szerény, középkori templom falán (Martijanci – Szlovénia).

*Az 1392-ben épült mártonhelyi templom
Martijanci - Szlovénia*

Talán nem véletlen, hogy az egykori Pannon tenger délnyugati bejáratát, a mai Kárpát-medence egyik kapuját is felügyeli egy szokatlan méretű falfreskó, az említett templom déli falának külső felületén, immár sok száz éve, ha nem is több tíz méteres, de mégis tiszteletet parancsoló, töredékeiben is gigászi alakjával.

Ha fizikai nagyság tekintetében a mi kolosszusunk nem is versenyezhet Égei-tengeri vagy atlanti társaival, szellemi kisugárzása, mint azt majd látni fogjuk, szinte minden képzeletet túlszárnyal, s csak a mindenséggel mérhető múltat s jövődőt áthidaló hatása. (Zárójelben talán, de azért mégis illendő megjegyeznünk, hogy önmagához képest mégis csak egy párját ritkító óriásfestménnyel van dolgunk, egy kb. 5–6 m magas alkotással, amely a „helyi viszonyok között” méretarányaiban a bevásárlóközpontokhoz tartozó óriásplakátokkal, ezekkel az árucikkeket hirdető rikító felületekkel, „külső ikonosztázokkal” vetekedhet, amelyek a környék útjait szegélyezik, s talán mondanunk sem kell, hogy egyetlen céljuk a fogyasztás növelése.)

A mártonhelyi templomot elsősorban híres freskói miatt tartja számon a művészettörténet és a köztudat, ezen belül is a szentély viszonylag jó állapotban megmaradt festményeivel foglalkoztak a szakértők és a lelkes amatőrök. Az Aquila János alkotta képi programba a piktor maga-magát is belekomponálta, odafestette, önarcképe több mint 600 éve néz vissza a szentélyfalról a min-

denkori hívőkre, de természetesen tekintete a hitetleneket sem kerüli el. Az is tudvalevő, hogy a templomépület is ugyanannak a templomépítő, freskófestő céhnek a munkáját dicséri, amelyet Aquila János neve fémjelez, s minden bizonnyal Szent Kristóf alakja is magán viseli ennek a kivételes képességű, középkori festőóriásnak az ecsetvonásait. Furcsa módon azonban a fellelhető szakirodalomban alig találjuk nyomát Szent Kristóf alakjának, az Aquila Jánosról szóló publikáció, de a mártonhelyi templomot feldolgozó munkák pl. egyetlen képet sem közölnek az egyébként „jól fotografálható” freskóról. Már csak ezen okból is érdemes ez elé (alá) a fölénk magasló titokzatos óriás elé (alá) járulnunk és elmerengnünk ittlétének mivoltán. Ki is voltaképpen a mártonhelyi Szent Kristóf, véletlen-e, hogy éppen itt és ilyen formában maradt fenn, s vajon mit üzen a freskó révén az utókornak Aquila János?

Tudvalevő, hogy a középkorban bevett szokás volt a templomokat nem csak belülről, de kívülről is „freskóba öltöztetni”, az egykorú emberek ugyanis „anyanyelvi szinten” olvasták ezt a „képírást” (a fonetikus írás-olvasás ebben az időben csak a kiváltságosoknak – ott sem mindenkinek – jutott osztályrészül), s nem volt szükségük holmi művészettörténész idegenvezetőkre (ma éppen fordított a helyzet), akik elmagyarázzák nekik, hogy mit is kell nézniök, látniök, s hogy mi volt a mű, az alkotás tanítása, mondanivalója.

A művészet a középkorban még közösségi volt (nemigen vált még szét a vallástól és a tudománytól, a filozófiától és a mindennapi világi élettől), s csak a reneszánsz individualista szemlélete „termelte ki” azt a specialitást, „szakembert” (múkritikus, művészettörténész, művészetfilozófus, művészetszociológus, stb.), aki az alkotás (alkotó) és a befogadó közönség között helyezkedett el, és mintegy lefordította a művészeteket kedvelő publikumnak a műalkotások üzenetét, megvilágítva az alkotó szándékát.

A középkorban még semmit sem kellett magyarázni, mindenki értett az (élő) szóból, a képből. A freskófestő és a templomépítő céhek igen szigorú rend és szabályok szerint tervezték és építették szakrális épületeiket és a falképek szintűgy előre meghatározott hierarchia szerint kerültek oda, és csakis oda, ahová rendeltettek, a templomfal felső vagy külső felületén. Így aztán a hívők számára mi sem volt természetesebb (hogy a példánál maradjunk), mint hogy a templomfal déli külső oldalán Szent Kristóf buzdítja őket a keresztény életre és a templomba járásra. „A Krisztust hordozó Kristóf (Christophoros) képét régente úgy is szokták megfesteni, hogy arccal a település felé tekintsen és így az emberek tekintete szembetalálkozzék vele a faluból. Óriási alakjával tehát a templom látogatására hívta az embereket. Innen a középkori mondás: 'Nem hal meg senki gonosz halállal azon a napon, amelyiken látta Szent Kristótot', vagyis amikor ténylegesen vagy legalább gondolatban meglátogatta a templomot. Velemérben is az ősi település felé tekint Szent Kristóf.” (Kovács József: *Nézzük együtt a veleméri románko-*

*Aquila János: Szent Kristóf freskója
a templom külső falán*

ri templom freskóit, Művészet 77/3.) Minden okunk megvan azt feltételezni, hogy vidékünk hírnevét öregbítő középkori templomaink déli falainak mindegyikén Szent Kristóf invitálta a híveket, a (templom) hajóba, az Őrségi Sas, Aquila János jövoltából.

Mártonhelynél maradván, további helyt adhatunk azon feltételezésünknek is, hogy a település egykor a templomtól délre terült el. (Dr. Marjan Zadnikar *Martijananci* című könyvében is felveti ezt a lehetőséget.) Szent Kristóf tehát igen népszerűnek mondható, ünnepektől alakja volt a régi egyháznak, aki Jakab apostollal együtt (mindkettőnek július 25-én van a napja) az utasemberek (legújabbban autósok), hajósok pártfogója, fuvarosok, teherszállítók védőszentjévé „nőtte ki magát”. Mindazonáltal tudni kell róla, hogy ellenében a többi kanonizált szenttel, imaginárius személy, legalábbis azóta, amióta az egyház törölte a szentek sorából az 1968. évi II. vatikáni zsinattal. Ez az oka, hogy hiába keressük a kalendáriumban is, Jakab apostol mellett csak a hült helyét találjuk. A kollektív tudattalanból persze nem lehet könnyen kiiktatni egy ilyen horderejű (a horderőt lehet szó szerint is értelmezni) archetípust. Ósképi töltése természetesen tovább élte ezt a (képzelt?) óriást, s ha utánajárunk a hozzá fűződő legendáknak, akkor látni fogjuk, hogy milyen messzi múltba vezetnek azok a szálak, amelyek mentén felgöngyölíthető kiléte, mivolta.

Ha hinni lehet a legendáknak (s miért is ne lehetne?), egy 12 könyök magas emberrel van dolgunk. Ez a mi léptékünkben kb. 6 méteres magasságnak felel meg, vagyis abban a szerencsében lehet részünk, hogy a mártonhelyi freskón életnagyságban szemrevételezhetjük ezt a Kánaánból származó, eredeti (pogány) nevén Offerus (más forrás szerint Repreboz - ez a név kitaszítottat, elítéltet, rosszat jelent) óriásnövéssű, erős testalkatú gigászt.

A legenda azt is tudni véli, hogy valamikor igen vad, erőszakos ember hírében állt, aki igen nagyra tartotta erejét és természetét, s azzal a céllal kelt vándorútra, hogy megkeresse a világ legnagyobb hatalmát, s csak neki szolgáljon. A első gazdája egy király volt, akiben azért csalódott, mert az félt a Sátántól, s valahányszor szóba került az ördög, a király védekezésül keresztet vetett. Így hősünk gazdát cserélt, s a változatosság kedvéért ezúttal az ördögnél próbált szerencsét, aki fekete lovag képében járta a világot, de egy út menti kereszt láttán kénytelen volt óriásunknak bevallani, hogy a kereszt felett nincs hatalma. A két történetből okulván az óriás azt a következtetést vonta le magának, hogy az úr, akit keres, maga Krisztus, őt kell meglelnie, hozzá kell szegődnie, s neki kell szolgálnia. Egy remete igazította útba, s az ő tanácsát megfogadva kezdte meg tevékenységét azzal, hogy egy bizonyos veszedelmes folyón hordta-vitte az egyik partról a másikra vállán az embereket s vált ezáltal egyfajta révesszé, vagy ha úgy tetszik, a révesszé magává, a szó ósképi értelmében.

Történt aztán egy éjjel, hogy egy kisgyermek vette igénybe szolgálatait, de a könnyűnek látszó teher a megáradt folyó egyre emelkedő vizében mind nehezebbé és nehezebbé vált: „A világnál is nagyobb terhet viszel most válladon, mert magát a teremtő Istent hordozod” - hallotta meg ekkor a gyermek hangját. Krisztus víz alá nyomta az óriást, megkeresztelte, s a Kristóf nevet adta neki a keresztségben, ami Krisztus vívőt, Krisztus hordozót jelent. (Egy másik változat szerint megkeresztelésének nem kevésbé csodás módja, hogy felhő által kibocsátott, égből küldött víz révén részesült a keresztség szentségében, amit az a jel kísért, hogy száraz vándorbotja kihajtott, ő maga pedig, aki addig nem tudott görögül, ezen a nyelven prédikált később Lükia lakóinak.) A történetek emlékezetétül Krisztus tanácsára Kristóf elültette a botjául szolgáló (száraz) datolyapálma ágat, s a pálma fává növekedett, gyümölcsöt termelt. Kristóf tehát emberére lett, s

ettől fogva valóban a világ leghatalmasabb urának szolgálhatott mindaddig, amíg csodás, szent jelenségével magára nem vonta a keresztényeket üldöző Decius király figyelmét, aki elfogatta, s szörnyű kínzásoknak vetette alá, majd lefejeztette. Más verzió szerint Kristófot negyven íjász próbálta halálra nyilazni, sikertelenül, ugyanis az egyik nyílvevő visszafordult és Kristóf pogány bírójának, Lükia királyának a szemébe szállt, aki úgy nyerte vissza a látását, hogy a halálra ítélt mártír tanácsára vérével kente be szemét. A csoda hatására maga is megtért. Ismét más források tudni vélik, hogy a börtönben sínylődő Kristófhoz két utcalányt rendelt bírója azzal a szándékkal, hogy elcsábítsák, megrontsák, hitéből kitérítsék óriásunkat, ehelyett Kristóf térítette meg a kéjhölgyeket, akik vele együtt vállalták a vértanúhalált. A keleti egyház következetesen kutyafejvel ábrázolja szentünket, mivel állítólag pogány korában nem vetette meg az emberhúst. Vannak olyan magyarázatok is, hogy maga kérte magának a kutyafejet Istentől, hogy prédikálása meggyőzőbb legyen a pogányok számára. A nyugati művészet leggyakrabban azt a jelenetet szokta ábrázolni a szent legendájából, amikor a vízen átgázolva Kristóf a gyermek Jézust viszi a vállán. Előfordul olyan festmény is, ahol (nyomatékkal) a festő Jézus kezébe a világot jelképező glóbuszt helyezi, de vannak olyan változatok is, amikor a festők Kristóf övébe tűzik a kis emberkéket, akiket az Atlasz termetű révésznek kell átvinnie a folyón (mindkét utóbbi változatról Jankovics Marcell tudósít bennünket).

A 12. századtól kezdve a festői téma igen nagy hatást gyakorolt a művészekre, a legnevezetesebb piktorok is megörökítették. Dürer metszetei mellett talán a legismertebb Hyeronimus Bosch festménye. Úgy tűnik, hogy Bosch többet is tud Kristófról, mint az eddig elmondottak, legalábbis ez derül ki, ha alaposan tanulmányozzuk a *Szent Kristóf* című festményét. Nála Kristóf igazi lélekrévész, aki a halál s a túlvilág között közlekedik a határfolyón. Azt is tudni véli a „híres nevű” festő (Hyeronimus azt jelenti, híres nevű),

hogy az a bizonyos remete a folyam fölött lakik (vagyis a túlsó parton), egy fán, pontosabban egy fára akasztott „törött köcsögcéllában”. A festményből az is kiolvasható, hogy egy hal is fontos szereplője a legendának, történetesen (ez már nem a festményből derül ki, hanem Wilhelm Fraenger, neves Bosch kutató feltételezése), miután Kristóf urára lelt, hűsége jeléül egy halat fogyasztottak el közösen új parancsolójával, s ez a hal-étkezés volt az újonnan megtértek örök életre való halotti beavatása. Bosch, az óriás teherbíró erejének csökkenését (ez szintén Wilhelm Fraenger észrevétele) hatalmasra dagadt köpenyével fejezi ki, Jézust pedig furcsa módon nem ülő, de térdeplő pózban örökítette meg Kristóf vállán. További érdekessége a Bosch festménynek, hogy a képet két részre osztó folyót a tengerbe torkoltatja a mester, míg Kristófot egy mocsárszínű holtágban gázoltatja, jelezvén, hogy a nagy folyamon már túl jár révészünk, és éppen „talajt fogott”, hiszen bokáig ér már csak a víz. (Az más kérdés, hogy ugyanitt egy elszüllyedt vitorlás hajó árbocának vízből kiálló csúcsa jelzi, hogy valójában milyen mély is a víz, vagyis Kristóf óriási termetével szembesülhet itt a mindenkori néző.)

No, de menjünk tovább, hiszen nem az a célunk, hogy H. Bosch *Szent Kristóf* című képét elemezzük (ezt az analízist halasszuk egy következő alkalomra). Adósak vagyunk még néhány fontos adattal, amelyek utalnak szentünk mitológiai előképeire, ill. csillagmítoszi karakterére. Kristófunk jellegzetes attribútumának, a száraz botnak a kihajtása, ill. gyökeret eresztése nem ismeretlen a témakörben, hiszen Áron vagy József vesszeje is hasonló csodás körülmények között kelt életre. De mint ez az eddig elmondottakból is kiszűrhető, maga a kristófság is egylényegű a révészséggel, s nem nehéz „ösrévészekre” bukkannunk, ha alaposan körbejárjuk a különböző népek mítoszkincsét. Legyen elég Kharonra hivatkoznunk, a görög-római alvilág révészére, aki az árnyakat, vagyis a holtak lelkét hajózta át az alvilág folyóján. (Érdemes ezt a nevet összevetni a rhodoszi kolosszus szobrásának, Kharésznek a nevével, ill. a latin Carolus névvel, amely legényt, fiút jelent, s mint majd látni fogjuk, ez a tény a mi hősünket is új megvilágításba helyezi.)

De mehetünk tovább is.

Lehet, hogy szegről-végről rokoni szálak fűzik a mi Szent Kristófunkat Oziriszhez is, az egyiptomi alvilág ideiglenes fejedelméhez? Talán nem véletlen az sem, hogy Anubisz ugyanolyan kutyafejet visel, mint a mi révészünk (legalábbis a keleti egyházak így festik le Szent Kristófot), s ahogy Anubisz is az alvilág képviselője Egyiptomban, ugyanúgy volt köze életének egy szakaszában Szent Kristófnak is az alvilágot megjelenítő ördöghöz.

S mindezekén túl talán a legszembeszökőbb párhuzam: Hórusz egyiptomi napisten alakja, akit Anubisz szállít át a Níluson.

Jankovics Marcell igen meggyőzően hozza Szent Kristóf alakját párhuzamba a csillagokkal, történetesen az égi óriásban, az Orion csillagképben véli felfedezni Kristófunk vonásait. A magam részéről csak annyit tennék hozzá ehhez az igen figyelemre méltó észrevételhez, hogy az Orion név szépen összecseng óriás szavunkkal.

Orion a nyári napforduló jellegzetes csillagképe, s kitüntetett helyet foglal el az ég boltozatán, ugyanis utak kereszteződése közelében „teszi a dolgát” odafönn: történetesen a nappálya (napút, ekliptika, állatöv), a Tejút és az égi egyenlítő szomszédságában révészkedik. Miután kellőképpen felvérteztük magunkat némi Szent Kristófhoz fűződő ismerettel, belevághatunk Aquila János Kristófjának tanulmányozásába és a tanulságok levonásába. Már megszokhattuk, hogy festőóriásunk (az óriás jelző ezúttal a mester zsenialitását, kivételességét hivatott kifejezni) el-eltér a „bevett”, saját korában megszokott, elvárt ábrázolásmódtól, s minden rábízott festői feladatot úgy old meg, hogy közben

talányokat, rejtett vagy rögtön észrevehető üzeneteket rétegez a freskók hagymahéjaira, s ezzel mintegy feladja a leckét az utókornak: milyen szinten is vagyunk ma arra képesek, hogy visszaolvassuk ezeket a rejtett (esetleg csak nekünk, magyaroknak szóló), de ugyanakkor egyetemes tartalmakat? Természetesen egy másik kérdés is logikusan tevődik fel ezen a ponton: vajon Aquila saját korának emberei (magyarjai) csak liturgikus jelenetek illusztrációit látták-e az ábrázolásokban, vagy ennél többet is észrevettek a „sorok között is olvasva”? Egyértelmű válasz nehezen adható, tény viszont, hogy a képekbe kódolt manifeszt és látens információk hagyják magukat felfedni, dekódolni, még így, több mint hatszáz év távlatából is, s aktualitásuk úgy tűnik, még sokáig elévületlen marad.

Ha pl. abból a tényből indulunk ki, hogy a történelmi Magyarország egyik délnyugati vízvonalát (határa), a Mura folyó igen közel esik Szent Kristófnak, akkor máris helyben vagyunk, ez a régió ugyanis az egyetlen, ahol a határokat „helyben hagyták” (a szó legszorosabb értelmében) a trianoniak, tehát Aquila Kristófjának sem kellett más gázló után néznie, ő is maradt a helyén, mint az őrségi sas. Mint már utaltunk rá, általában „munka közben” volt „divat” a révészt megjeleníteni a képeken, ahogy éppen a vállára nehezede Krisztussal „tapossa a vizet”. Aquila János Kristófja viszont egy mozdulatlan, statikus, merev szent képe, amely (aki) egyenesen bennünket néz, s mintha ez fontosabb volna számára (ezen a réven a festő számára is), mint az, hogy a fiúis-tennel „bajlódjon”.

Ha képesek vagyunk arra, hogy egy ideig álljuk átható tekintetét és még nem estünk révületbe, Kristóf felfedi igazi arcát is, amely ugyan nem kutyaarc, keleti vonásai viszont letagadhatatlanok. Gondolunk itt elsősorban a ferdén metszett, keleti vágású mandulaszemre és a hosszú-ritkás harcsabajuszra, ill. gyér, de szintén hosszú állcsúcs szakállra. Mintha egyenesen Belső-Ázsiából lépett volna elő, termett volna itt néhány „óriásléppel”, s állt szolgálatába a nyugati végek népének. De nemcsak a fej karaktervonásai beszédesekek, a viselet is elárulja, hogy milyen szív dobog a ruha alatt. Akárhogy nézzük is, ez a jól megtermett alak nem egy keresztény-zsidó kultúrkörben óriássá lett Kristóf, hanem leginkább egy, a honfoglalás korából „itt felejtett”, hórihorgas, lóra termett (képzeljük csak el, hogy milyenek lehetnek annak a lónak a méretei, amelyik egy ekkora lovaszt hordoz a nyergében) „pogány magyar Kristóf”.

László Gyulától tudjuk, hogy honfoglaló eleink, Árpád magyarjainak előkelői (legalábbis egy részük) a pusztai lovasok viseletét hordták (egy másik részük a perzsa viseletet részesítette előnyben). Az ingek nyaka nomád mintát őrző felálló, merev nyak volt, s a bal kulcscsont tájékán egy vagy több részből álló füles gombok helyezkedtek el. A férfiviselet legfontosabb darabja a veretes öv volt, amely részben a szabad embert jelezte, de azon belül is a rang jele volt. Sokféle verettel, dúsan kivert, aranyozott ezüst díszekkel ékes öveket hordtak tehát a derekukon derék

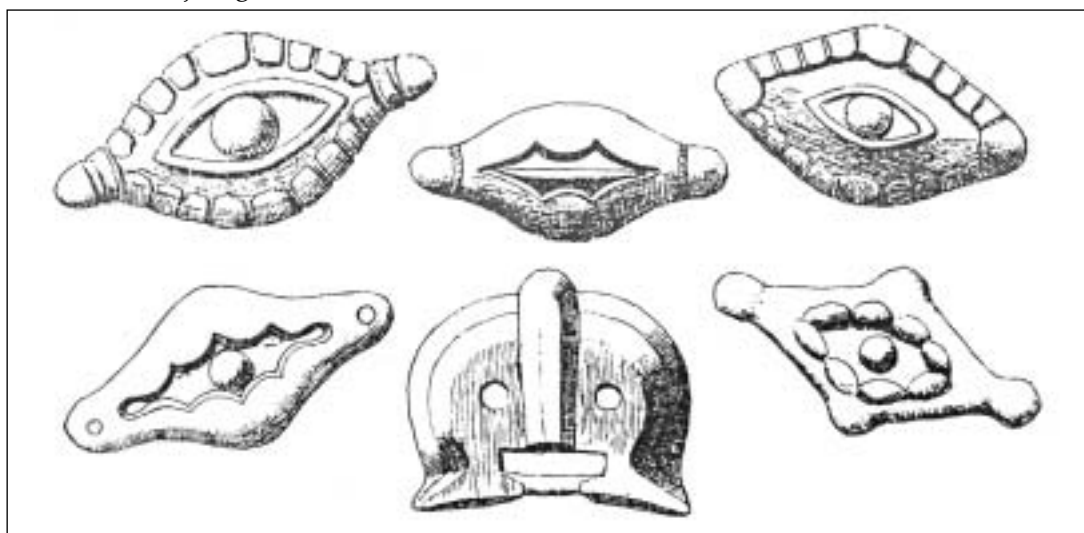

László Gyula rajza honfoglaló őseinkről
viseletük emlékeztet Szent Kristóf ruházatára

elődeink, de bizonyított, hogy Magyarországtól az Ural hegységig, de még azon is túl elterjedtek voltak ezek a veretes szíjak. Egyik furcsa, ellentmondásos talánya ezeknek a veretes öveknek az, hogy a nagy szíjvéget nem lehet átbujtatni az öv csatjának karikáján, a csat ugyanis az öv mellékszíján volt és az öv másik mellékszíjába kapcsolódott, vagyis nem kellett áthúzni a nagy szíjvéget a csaton. A veretes szíjat deréknál átbuktatták saját magán és úgy csüngött le hosszában a bal comb előtt. Az övről csüngött le a szablya, a tegez, az íj, a tarsoly és a kés, ugyanis a lovas harcmodorban a derék fölötti testnek szabadon kellett mozogni, hogy a harcos az íjat fel tudja húzni, nyilazni, vívni, harcolni tudjon. László Gyula arról is hosszasan beszámol, hogy a népvándorlás kori nomád népek egyik legfontosabb társadalmi rangjelzője, nemzetségele a veretes öv volt, melyek egy része egyéni megrendelésre készült, s a felövezés maga a férfivá avatás bevett formája volt, de halottaikat is felövezve temették el őseink. Árpád magyarjainak övveretein leggyakrabban az ún. palmetták (bimbók) szerepeltek motívumként, mintha az állat és emberábrázolás valamilyen tiltó törvény miatt nem lett volna megengedett. A kitűnő, sok tekintetben úttörő megállapításairól ismert, nemrégien elhunyt régészprofesszor úgy tartja, hogy Árpád magyarjainak életében és hitében sokkal nagyobb szerepet játszott az iszlám, mint eddig hittük, hiszen az ún. hadisz, a muzulmán néphit, amely régebbi, mint a Korán, tiltja a figurális ábrázolást. Végül, de nem utolsó sorban hozzátartozott a férfi imágóhoz a csontból faragott fejű bot is.

Ha ezek után újra végigpásztázunk Aquila János mártonhelyi Szent Kristóffján, s összevetjük az eddig leírtakkal, megállapíthatjuk, hogy a mi szentünk nyaktájékán is magas, merev gallér ékeskedik a kaftánon (ingen?), s a kulcscsont tájékán is (ezúttal jobbról, hiszen az óriás bal vállán Krisztus trónol) ott vannak azok a bizonyos füles gombok. De ami a legszembetűnőbb, a lehangsúlyosabb szentünk viseletén, az kétségkívül attribútum értékű veretes öve, amely jó egyezést mutat a fentebb említett Árpád-kori övekkel, veretekkel, még akkor is, ha egyetlen palmettát sem fedezhetünk fel sem a szíjvég veretén, sem a csat motívumai között, de még a szíjszáron sem. Aquila János a maga Szent Kristóffjára geometrikus övveretű motívumokat szán: t.i. mind a szíjvég, mind a csat alakja rombusz alakú, s magát az övet is körök (a körön belül kiténtetett körközépi, ill. körkerületi pontokkal gazdagítja a mester), ill. ún. homorú téglalapok sorozata teszi jellegadóvá.

Szemes övveretmotívumok a Kárpát-medencéből (Huszka József *A magyar turáni ornamentika* című könyvéből)

Talán az sem véletlen, hogy a kép befoglaló keretét is ez a két motívum, t.i. a kör és a rombusz teszi ki. S ami a legizgalmasabb, legmeghökkenőbb az övön, az a szíjvégi „nagyveret” és a csat közötti méretarány különbség: t.i. a csat álló rombuszának függőleges átlója rövidebb, mint a szíjvég övveret rombuszának vízszintes átlója, ami anynyit jelent, hogy az utóbbi nem fér át az előbbin. Ilyenkor szokták azt mondani a szakemberek, hogy nehéz kezű volt a festő, elrajzolta a dolgot. Természetesen semmi sincs elrajzolva, minden méret helytálló, hiszen, mint az a képről leolvasható, ezúttal nem ún. mellékövekkel van dolgunk, hanem csak azzal, hogy a csat nem az öv végére rögzített, hanem attól kissé hátrább, s ily módon a nagyveretes szíjvég a csat előtt magába hajlik és lelóg. De hová?

Aquila Jánosunk úgy tudja, hogy nem a bal combra kell lógatni ezt a „főlös” szíjvéget, hanem egyenesen középre kell állítani ezt a legcsekélyebb mértékben sem felesleges, veretes övvéget, annál is inkább, mert ezen a szinten már nem is öv az, amit látunk, hanem valami egészen más...

A végtelenül gazdag Kárpát-medencei és keleti régészeti szkíta, avar, hun, magyar szíjvég, övveret és csat leletkincsben viszonylag ritkán találunk efféle geometrikus formákat, s az a néhány darab is, amit a szakirodalom számon tart, sok tekintetben eltér a mi rombuszainktól (lehet, hogy csak Aquila János fantáziájának szüleményei ezek a nem teljesen a képbe illő ruhadíszek?), de azért van néhány „rokompéldány”. Huszka József *A magyar turáni ornamentika története* című munkájában bemutat néhány rajzot, amelyek emlékeztetnek a mi vereteinkre, s a szerző ezt a típust az ún. virágos (rózsás) kategóriába sorolja.

A másik verettípus az ún. szemdíszes forma, s ez az ornamentika is emlékeztet a mi Szent Kristófunk övvereteire, szíjvégére. Ez utóbbiak honfoglalás kori sírokból kerültek elő a mai Kis- és Nagykunság, Szabolcs-Szatmár, Jász-Nagykun-Szolnok megyei ásatások során, míg az előbbi, az ún. rózsás minták közép-indiai eredetűek.

Ha tudjuk azt, hogy a rózsza és minden virág a nemiséggel kapcsolatos jelképek, és azzal is tisztában vagyunk, hogy a csúcsára állított rombusz is szexuális szimbólum és szinte egyidős az emberiséggel, akkor nem kell sok képzelőerő ahhoz, hogy Aquila János Szent Kristófjának középre komponált szíját és annak veretes, rombusz alakú szíjvégét nemi szervként értelmezzük, vagyis ebben az összefüggésben mint fallosszal szembesülünk vele, majd egy újabb olvasatban (ezúttal a szerv „makkjára” koncentráva) annak vulvisztikus karakterére is ráhangolódhatunk. Mindebből az a furcsa következtetés vonható le, hogy egy hím-nős, egy kétnemű óriással van dolgunk, aki éppen most tárja fel előttünk szemérmét. (Ezen a ponton érdemes megjegyezni, hogy egykoron az istenek kétneműek, hermafroditák voltak.) A mártonhelyi Szent Márton templom gótikus stílusban épült déli falának külső felületén Szent Kristóf jelmezébe ezek szerint egy archaikus istenfigurát bujtatott Aquila. Tény, hogy a mesék, mítoszok világában, de az egyéni és kollektív tudatalattiban is archetípusi szerepet töltenek be az óriások, és a még formátlan őslétezését képviselik. Így mint a föld őslakói vagy népek, nemzetek, vagy ha úgy tetszik, az egész emberiség ősapái vannak jelen emberemlékezet óta kultúránkban. Adva van tehát egy valós, létező, de mégis imaginárius óriás szent, aki keresztény is, pogány is, zsidó is, magyar is, méghozzá ősmagyar, csillag(kép) is és nem utolsó sorban, bennünk élő tudatalatti kép is, ősapa archetípus. Mielőtt tovább mennénk egy gondolat erejéig, azért érdemes visszautalnunk az útszéli óriásplakátokra, ill. felhívni a figyelmet arra a különbségre, amely ezen plakátok és a mi középkori fal-freskónk között fennáll. Híven a kor, a 20–21. század szelleméhez, ill. szellemtelenség-

géhez, a plakátok nem rendelkeznek ún. saját héjakkal, amit és ahogyan megjelenítenek, az híján van olyan mélyrétegeknek, amelyeket a Kristóf képnél már előljáróban is észrevehettünk. Egy éppen „menő sztárplakát” mögött legfeljebb az előző szezon aktuális áruja vagy ügyeletes politikusa néz vissza a képről, aki jó pénzért megvásárolta magának a hirdetőtábla felületét, csakis és kizárólag azért, hogy adandó alkalommal őt vagy azt válasszuk a legközelebbi választásnál vagy vásárlásnál. Amíg tehát a sötétnek nevezett középkor olyan képeket produkált, amely egyszerre több tér-idő síkkal „operál”, addig felvilágosult, modern korunkban legfeljebb a reklámtábla síkjáig hámozhatjuk vissza a múltat, ami gyakorlatilag ugyanaz a pénzorientált jelen. A plakátok sugallta időt a divatdiktátorok vagy a politikusok (a kettő egyre megy) szabják meg, és gyorsan bomló, rövid felezési idejű tüneményekből tevődik össze a látvány, freskónk ezzel ellentétben legalább hatszáz éve „tartja a falat”, és csak ezredévekkel mérhető az az idő, ami „mögötte van”.

Folytassuk (vagy inkább kezdjük előlről) a „hámozást”, s maradjunk orientációképpen az övnél, melynek csatja valahol a köldök tájékán jelzi a mindenkori össel való kapcsolatot, és hivatkozunk ezúttal távol-keleti példára (Kristófunk arcvonásai erre mindenképpen feljogosítanak bennünket). A kínai jelképtárban ez áll: „Az öv (dai) szó másik jelentése 'magával visz', ezért azoknak a képeknek, melyeken egy, a palotába belépő hivatalnok látható, aki a fiát is magával viszi, az a jelentése, hogy apa és fia jussanak minél magasabbra a ranglétrán.” Ha most elvégezzük a behelyettesítést s a példában említett palotát templomra, a kínai hivatalnokot keresztény szentre cseréljük, akkor újfent egy öskép kezdi sejtetni magát: (ős)Apa gyermekkel, vagy ha úgy tetszik, az Atyaisten a fiúistennel, erről szól most a kép, így olvasandó, így is olvasható. Ezen a ponton viszont nem állhatunk meg, hiszen maga a kép készíttet arra, hogy azt továbbgondoljuk, és felidézzük magunkban „ősatyáinkat”. Noé apánkat azt hiszem, nem szükséges külön bemutatnunk. A szó legszorosabb értelmében az ő révén élte túl az emberiség a vízözönt, és ha hinni lehet a Bibliának (és miért is ne lehetne?), az ő kései leszármazottai lennének mi magunk is. Noé tehát egy személyben apaós is, révész is, és ez teszi hasonlatossá a mi mártónhelyi Szent Kristófunkhoz (pontosítva: egyfajta előképe Noé Szent Kristófnak). Talán az sem teljesen véletlen, hogy mindkét apa-révész archetípushoz a hajó rendeltetik attribútumként. Noé, mint tudjuk, Isten tanácsára épített magának hajót, érdemes viszont azon is elgondolkodni, hogy Szent Kristófit is következtesen a templom hajójára (kívülre vagy belülre) festik, és sohasem a szentély vagy a torony az a hely, ami őt megilleti. Lehet, hogy a templom (hajója) és maga a hajó visszavezethető egy közös ősré, előképre? Elképzelhetőnek tartom (és erre vannak irodalmi adatok is), hogy a keresztény templomok alakjukban, nevükben (hajó) régi vízözönök emlékét őrzik, ahol a Noék és a Kristófk hivatottak arra, hogy az embereket, a híveket vagy, ha úgy tetszik, magát az emberiséget is révületbe ejtsék, révbe juttassák. Ezek az ősapa-révész archetípusok látták el a navigáció feladatát, ők szabták irányt a soron következő fejlődésnek, s maguk is termékeny részt vállaltak az utódok nemzésében. (Furcsa módon Kristóf pogány neve Repreboz - más helyen Reprobosz - ez a kifejezés viszont a szaporodásra, a reprodukcióra utal, tehát helyben vagyunk.) Érdemes tovább kutakodnunk és rámutatnunk a noéság és a kristófság egy még mélyebb összefüggésére. Noé hajójához sui generis hozzátartozik a víz, de vajon a templom hajója elbírja-e a vizet? El bizony. A szenteltvíz és a szenteltvíz tartó kötelező tartozéka a templomhajónak. Egykoron ez a szent folyadék és szenteltvíz tartó a templomok bejárata előtt kapott helyet, még régebben viszont természetes vagy mesterséges mederben fo-

gadta a víz a kultikus helyre látogatót, mielőtt az ténylegesen bejutott volna a szakrális építménybe.

Végső soron tehát a szenteltvizet visszavezethetjük egy olyan álló vagy folyóvízre, amelyen akár maga a hajó (templom) úszik. A víz viszont mind a révészységnek, mind a reprodukciónak (szaporodás) elengedhetetlen velejárója, tehát újfent helyben vagyunk, s mint ez a fentiekből kitetszik, igen sok átfedés, szinkronitás lelhető fel az ószövetségi Noé és a keresztény mitológia Szent Kristófja között. Ha tovább haladunk az „ősapák útján”, akkor a soron következő alak, akibe szükségképpen belebotlunk, természetesen Nimród figurája. Tudnivaló, hogy Nimród (Ménrót) az Árpád-házi uralkodók őseit felsoroló listák legelején szerepel ősapaként, s az is tény, hogy alakja sem a zsidó, sem a keresztény kultúrkörben nem túl népszerű, sőt ezeken a helyeken egyenesen az idegent, az ellenséget látták benne, vagyis kitaszított volt. Annál meghatározóbb viszont a szerepe a magyar, valamint a sztyeppei mitológiákban, s mint már utaltam rá, személyében a magyarság saját ősapá archetípusát tisztelheti. További jellegzetessége ennek az isteni hősnek, hogy több néven is szerepel a mitológiákban, így pl. (nota bene) az Orion névre is hallgat (görög mitológia), Hajk néven ismerik az örmények, Jima a neve az iráni mítoszokban stb., és mindenütt óriási termetével és erőteljességgel duzzadva ül az ősapák (ősvadászok) trónján. Nimród személyéhez fűződik egy bizonyos torony megépítése is (Bábel tornya), egy esetleges újabb vízözön elől való menekülés lehetőségeként. Thúróczy János 1486-ban írt krónikájában úgy tudja, hogy Nimród volt a hunok, vagyis a magyarok ősapja, ő volt az az óriás, aki a nyelvek összezavarodása után Perzsiába költözött, és ott két fiat nemzett: Hunort és Magyarat.

Vessük most össze az elmondottakat azzal, amit a mártonhelyi Szent Kristófról tudunk. Mindketten óriások, mindketten idegenek, ellenségek, kitaszítottak a keresztényszidó mitológiában (emlékezzünk vissza, hogy Kristóf egyik pogány neve Offerus, ami kitaszítottat jelent). A mártonhelyi Szent Kristóf „keleties” (perzsa, sztyeppei?) ruházata és jellegzetes öve, övvége utalhat a Perzsiában fiúkat nemző Nimródra, a hunok és magyarok ősapjára. A Nimród építette torony ugyanabból az indítatásból épült, mint Noé bárkája, vagy mint Szent Kristóf templomhajója (hajótemploma), t. i. révükön menekülhetett át az élet a „halál vizein”. Végül, de nem utolsó sorban érdemes megjegyezni, hogy valamiképpen mindkét archetípusnak köze van a nyelvhez (emlékezzünk vissza, hogy milyen körülmények között tett szert Szent Kristóf a görög nyelvtudásra; kérdés, hogy korábban beszélt-e egyáltalán), míg Nimród alakjához a bábeli nyelvzavar képzelete társul. Mintha a két ősnemcsak népek, nemzetek őse volna, de mindazon nyelveké is, amelyekben e nemzetek élnek, hiszen ki más, ha nem mi magyarok tudnánk a legjobban, hogy nyelvében, nevében él a nemzet.

Szépen megjelenik Nimród (Orion képében) a csillagos égen is, s nem véletlen, hogy a népnyelv igen találó kifejezésekkel illeti nemcsak magát a csillagképet, hanem annak egyes csillagait vagy külön az övet, amely szinte „önálló életet él” népünk tudatában és az ég boltozatán. Mint látni fogjuk, a népi kifejezések azt is sejtetni engedik, hogy az ég vadásza (Nimród=Orion) egyszersmind sok tekintetben rendelkezik a mi Szent Kristófunk attribútumaival, vagy ha úgy tetszik, az apaős vonásaival: Aranypálca (az Orion delta epszilon, és lambda csillaga). Az aranypálca utalhat Kristóf botjára, lehet hatalmi jelkép, amely egy ősapának kijár, és természetesen minden pálca egyben fallikus jelkép is, amely szintén elengedhetetlen szerszáma egy ősapának. Bírópálca (az Orion delta epszilon és lambda csillaga). A bíró szintén az apaősre utal. Egészkenyér (Orion öve). Az öv szintén hatalmi jelvény. A mi mártonhelyi Szent Kristófunk falloszi övvége egyszers-

mind az ősnemzés szerve is. A kenyérrrel úgy hozható kapcsolatba az őv, hogy papa szavunk egyszerre jelent kenyeret is, apát is, még hozzá azt az ősapát, amelyet az övvég hivatott jelezni. Jákob pálcaja (Orion öve). Jakab és Kristóf egy lapon szerepelnek a naptárban (július 25.), vagyis Jakab, Kristóf és (részben Orion-Nimród) egy és ugyanaz az alak. Juhászbót (Orion öve). Ha abból indulunk ki, hogy a híveket szokták a nyáj kifejezéssel illetni, a pap szó viszont magában rejti a papa, vagyis az apa lehetőségét, akkor a nyáj pásztorja (juhásza) csakis egy olyan őspáter lehet, mint pl. a pápa, akinek egyik legfontosabb hatalmi jelvénye a juhászbóra emlékeztető „pásztorbot”. Kampófa (Orion öve), ezt azt hiszem nem is kell értelmezni. Kaszahúgy (Orion öve). A kasza ez esetben valószínűleg nem mezőgazdasági szerszám, hanem (vadász) fegyver (a Kaszás vagy Kaszácsillag maga az Orion, az égi vadász), a húgy viszont újfent hősünk nemére, esetleg potenciájára utal. Szent Ilona pálcaja (Orion öve). Itt a pálca már, hogy úgy mondjam, funkciójában mutatkozik, t. i. egy nőben, történetesen Szent Ilona hüvelyében ölt testet, tehát egy kicsit az övé is. Ezen a ponton érhető tetten a kristófsághoz szükségszerűen tartozó révészség, t.i. Orion (Kristóf) öve és ezzel egyenértékű pálcaja (Phallosz) maga az a rév, amelyen keresztül az élet (ondó) átjut a túlsó partra (a hím ivarsejtek bekerülése a női nemi szervekbe), vagyis Szent Ilonába. Úrpálcaja (Orion öve). Ebben az esetben az úr kifejezés jelzi az ősapát. De nem csak Nimród néz vissza ránk esténként a magyar csillagos égről, fiai, Hunor és Magyar is ott vannak a szomszédságában, az Ikrek (Gemini) csillagkép formájában, az égi utak kereszteződésénél.

De folytassuk utazásunkat az idő útján, lássuk, találkozhatunk-e olyan, immár valós apa archetípussal, akiben benne vannak Szent Kristóf vonásai. Thúróczy János krónikájából tudjuk, hogy Attila a hunok királya a nagy Nimród unokájának vallotta magát. Hát azt hiszem, ezt nem kell külön kommentálnunk, mint ahogy azt sem, hogy Attilát is szokták kutyafejjel ábrázolni. A mi mártonhelyi Szent Kristófnak ugyan nincs kutyaarca, de tudjuk, hogy ő volt az egyetlen olyan keresztény szent, akit Attilához hasonlóan „divat” volt kutyafejjel ábrázolni, vagy ha megfordítjuk, Aquila János Kristófjának keleties arcvonásai lehetnek akár attilaiak is. Ha a legenda Szent Kristófja megtehetette azt, hogy kutyafejet kért magának Istentől, még hozzá azzal a szent céllal, hogy ez a pogány kutyaarc megkönnyítse számára a hitetlenek megtérítését, és vállalta a révész szerepét ebben a hittérítésben, akkor Aquila János is megengedhette magának, hogy egy olyan Szent Kristóft fessen a mártonhelyi templom falára, aki „pogányképű”. Lehet, hogy a festőben is az a vágy munkált, hogy a középkorban még esetleg élő pogány magyar szellemiség ezen a réven (ebben a templomban) alakuljon át keresztény hitté? Lehet, hogy a 14. században még szükség volt erre a „csselfogásra”. Az esetleg kételkedők, akikben még élt keleti származásuk emléke, jobban hittek egy Attila-képű Szent Kristófnak, hogy saját ősapjuk invitálja őket a templomba, mintha egy igazi keresztény-zsidó Kristóf tette volna ugyanezt? De akár meg is fordíthatjuk a feltételezést. Ha középkorban élt elődeink esetleg teljesen elfelejtették volna, hogy kik voltak őseik és honnan jöttek, akkor egy Aquila Jánosnak kellett jönnie és a maga szerény festői eszközeivel emlékeztetnie a „nemrég megtért magyarokat” arra, hogy lelkük mélyrétegeiben, nyelvükben továbbra is magukban hordják több ezer éves gyökereiket, amelyek egészen messze vezetnek térben, időben. Furcsa módon azonban így, 1000 év távlatából is ezzel a kettősséggel kell szembesülnünk, mai magyaroknak. Sajnos igen meghatározók azok a tendenciák, amelyek a feledést, „keleti reflexeink” kialvását jelzik, ugyanakkor nyelvünkben s ezáltal értelmi, érzelmi kicsengésünkben még ha akarnánk, sem tudnánk mások lenni, mint vagyunk: magyarok.

A negyedik „ikszbe” lépve

31. Lendvai Nemzetközi Művésztelep

Éppen harminc esztendő szállt el azóta, hogy a lendvai „királyi” vár ura együttes buzgólkodás céljából első ízben hívta össze a szép mesterségek egynémely jeles képviselőjét. A mesterek egymás szigorúan vizslató tekintetének búvkörében kezdtek a képírásnak (és később a képfaragásnak is), s a többi nagy tudású mester jelenléte nemes veretű remekművek alkotására sarkallta őket. Jó mestereink persze nem maradtak érzéketlenek a lankás lendvai dombok szépsége, lakóinak kedvessége és a hegy levének a pincék hűvösében ízlelgetett zamata iránt sem, így mikor a várúr megelégedvén az együttlét örömeit, véget vetett azoknak, legott elhatározták az élvezetek közös kóstolgatásának esztendő múltával történő folytatását.

Bár a harminc esztendő tulajdonképpen nem tekinthető történelmi távlatnak (bár mennyi minden történt alatta), s a fenti fiktív stílszerűséget csupán a *genius loci* támasztja alá, az alsólendvai várban található Galéria Múzeum akkori igazgatója, Király Ferenc által életre hívott, és az idén 31. alkalommal megrendezett Lendvai Nemzetközi Művésztelepnek immár valóban történelme van. Festők és szobrászok váltogatták egymást évről évre a vár tövében, s hoztak létre helyben maradó alkotásaikkal egyre gyarapodó kollekciónak, nem csupán az ódon falak között, hanem a városka közterein is. A cél a közös és zavartalan alkotás lehetőségének és örömeinek megteremtése, valamint a gyűjtemény-teremtés mellett a különböző kultúrák találkozási pontjának létrehozatala volt. A világ szinte minden tájáról érkeztek alkotók, a helyieken túl azonban elsősorban és hangsúlyosan – hisz Lendva a szlovéniai magyarság fővárosa – Szlovéniából és Magyarországról, illetve a határon túli magyarság köréből. Az idén ismét a szobrászokon volt a sor, egy szlovén, egy szlovéniai magyar, egy zalaegerszegi, egy török és egy erdélyből származó magyar alkotó vágta, véste, csiszolta, polírozta a követ, vagy éppen formázta az agyagot. Két nő és három férfi. A szobrászok között Lendván még sohasem szerepeltek nők, s most mindjárt ketten is. Ez még élénkebbé tette a telep hangulatát, s persze további alkotói inspirációt is jelentett. A múzeum táborni záró kiállításán végül hét alkotás szerepel, hét eltérő felfogásban készült, önálló mikrokozmosz, melyek sok mindent elárulnak mind a telep hangulatából, mind a panon táj intuitív kisugárzásából.

Az ideai művésztelep doyenje, az egy híján hetven esztendő, zalaegerszegi Németh János volt, akit régi jó barátság fűz a lendvaiakhoz (Király Ferencsel közös kiállításokat is rendeztek), s ennek révén visszatérő alkotója a tábornak is. Két munkája közül az egyik a *Műlovarnó*. A magát a göcseji gelencséreket ihletett utódjának valló művész jellegzetes és utánozhatatlan stílusban készült alkotása tulajdonképpen az 1976-ban készült eredeti replikája, pontosabban kissé átfogalmazott változata. A szimmetrikusan statikus, zömök ló-figurán oldalt fordulva, s oldalra támaszkodva, balra lendített lábakkal és nyújtott karral ülő cirkuszi akrobatanő önmagában nem képezne különösebben izgalmas témát, és talán nem kínálna plasztikai izgalmat sem, ha nem Németh esetlenségével bájos, sajátos arányrendszerével és a tőle már jól ismert, de a plasztikától az első pillantásra idegennek ható fazekas technikával készült volna. Ezen túlmenően nehéz megfogalmazni, hogy még mitől érezzük különösen élőnek a figurát.

Talán a népi alkotók titokzatos módon Németh Jánosban is csörgedező vére eredményezi a hatást. S habár tagadtuk, hogy a három évtized történelmi távlat lenne, a huszonhét esztendő egy művészpályának általában nagyjából a felét jelenti, így érdemes egy pillantással összehasonlítani, mivé is lett ez idő alatt akrobatanónk (hisz ennyi idő alatt még a szebbik nemnél is lehetnek bizonyos változások). Tartása nem változott 1976 óta, feszes, egyenes ma is. Keménykalapja is ugyanaz – talán csak a teteje lapult le egy kicsit –, az arca „még ma is” fiatalos. Az idő múltával azonban szemérmesebb lett: csábítóan mélyen dekoltált ruháját magas nyakú, zsinóros kabátra cserélte, melyhez meghagyta kis csizmáját. A paripán sem múlt el nyomtalanul az idő: kecsesen lehajtott fejét immáron felemelve, tartása „megfontoltabbá” vált, a fej nagyobb hangsúlyt kapott, sörénye kicsit dúsabb és kimunkáltabb lett. A változtatások azonban csupán a felszínt érintik (talán a divatot követik), a lényegen, az alkotás belső erején nem változtatnak.

Németh másik alkotása a *Növény* címet kapta, s egyetlen mondattal úgy is jellemezhetnénk, hogy a művész szubjektív tisztelgése a telep alapítója, a pályatárs, a barát és a most is mellette alkotó Király Ferenc előtt. Korábban nehezen lett volna elképzelhető, hogy a két művész önmagában rendkívül szuggesztív és karakterisztikus egyéni stílusa hogyan lenne összeegyeztethető egyetlen alkotásban. Ennek ellenére ki kell jelentenünk, hogy az organikus és a népies a jelek szerint nem zárja ki egymást, sőt... A megfelelő szimbolikus motívum, a virág persze adott ehhez, azt „csupán” úgy kellett megfogalmazni, hogy az eredmény mindkét oldalról megközelíthető legyen. Sikerült. A virág e felfogás szerint a kezdet, az eredet, amelyből nem egy mag, hanem a dualista világlépet idéző két ágacska nő ki. Ugyanaz az eredete a jónak és a rossznak, a világgosságnak és a sötétségnek, a hidegnek és a melegnek, *horribile dictu* az életnek és a halálnak, és egyszerre is fognak elmúlni. A *Növény* – hasonlóan a művész számos más munkájához – ezek dialektikus váltakozására, körforgására utal, hiszen az, ha elsőre paradoxonnak tűnik is, maga az élet, de az élet-növény származása vagy pusztulása mögé már nem tekinthetünk be.

Németh János: *Növény* című plasztikáját formázza

Király Ferenc ugyancsak két munkával szerepel a tárlaton. Az *Ölelés* különösen szépen – vízszintesen, barnával és feketével – érezett márványból készült. Két részre oszlik, egy magába fogadó, és egy befogadott formára. Előbbi kétoldalt anyaméh-szerűen visszahajlik, s – a hideg kő ellenére – puha, párnás melegséggel öleli magához és magába az ugyancsak amorf, két dudorjával női torzót (is) asszociáló kicsinyét. Ennek felülete durvább, kicsit szemcsés, míg a nagyobb formáé simára polírozott. Az *Ölelés*ben egyszerre jelenik meg az anya-gyermek és a férfi-nő kapcsolat, az eredet és a beteljesülés örök körforgása, de az a körülölelő, közelebből meg nem határozható, esetlegesen transzcendens biztonság utáni vágy is, amely mindannyiunkban ott motoszkál valahol. Mindezen túl az alkotás olyan szép, hogy szinte lehetetlen elmenni mellette anélkül, hogy meg ne fogjuk, végig ne simítsuk lágy domborulatait és ígézően sima felületét.

Király másik alkotása nemes egyszerűséggel a *Jel* címet kapta. Az első kérdés persze,

hogy minek a jele? A válasz önmagából adódik: az ÉLET jele. Így, nagybetűsen. Nem az én életemé, sem a mienké, se nem az övéké. Azé az életé, amelyet egykor Valaki talán a szájából kilehelve (vagy – ki tudja – elektromos kisülés révén?) létrehozott, s amelyet ma a Föld nevű bolygó legfejlettebb, két lábon járó, magukat hihetetlen göggel abszolút felsőbbrendűnek kikiáltó élőlényei teljes erőbedobással igyekeznek tartalékainak kapzsi felélése révén destabilizálni, és kilátásait mind kedvezőtlenebbé tenni. Eközben pedig nem veszik észre, hogy a csoda nem az ő tudásukban, hanem a világot (és ezen belül őket magukat) létrehozó tudásban rejlik, amely olyan csodálatos formákat hozott és hoz létre folyamatosan, amelyek szépsége arányaikban, formáikban és egyszerűségükben rejlik, csakúgy, mint az ezeket megleső Király alkotásának. A gömbszelet lágyan ívelő alsó részéből – melyhez harmonikusan csatlakozik a karcsú nyakú, kerek talp – egy alacsonyabb, másik oldalon pedig egy magasabb, hegyes csúcsban végződő forma hullámzik elő. A felszín alatt belénk kódolt dualista világszemlélet ismét sorolná az élet – az ÉLET – dialektikájából adódó párosításokat, de ezúttal talán még fontosabb ezeknél a lendületes felfelé törekvés. Madách szerint ugyan az isteni magasságokba törekvő ember saját közegét elhagyván elpusztul (talán ezért igyekszik nem elhagyni, hanem tönkre tenni azt), de ez a vélekedés máig sem hatotta meg a mindig újabb magasságokba törekvőket. A kérdés csak az – s ezzel egy filológiai princípiumhoz érkeztünk –, hogy ez a soha nem látott távolságokba rugaszkodás az életért, vagy önmagáért történik-e. Király az előbbire *Jelző* szobrával adja meg a választ.

A harmadik férfi művész, az eredetileg kolozsvári Székely János Jenő Székesfehérvárról érkezett a művésztelepre. Alkotásának címe: *Végtelen fejlődés*. Alapformája egy torpedó-lövedékre, vagy ívelt oldalú kúpra emlékeztet, melynek felületét a szobrász – ellentmondva a kő keménységének – textil-szerűen megráncolta, közepére pedig egy sima szalagot kötött. A rideg-hideg anyagba vájódó redők és árkok precíz kimunkálása lenyűgöző. Szemünk után ujjunk hegyének is végig kell siklania rajtuk ahhoz, hogy valóban elhiggyük: ez valóban márvány, amelynek formálását kalapáccsal, vésővel, csi-szológéppel végzik, lassú és fáradságos munkával, nem a textil puszta ráncolásával vagy a képlékeny agyagfelület mintázásával. A cím Székely munkájánál a legtalányosabb, egyszersmind a legtöbb asszociációs lehetőséget megnyitó. Leginkább mégis az következik be-lőle, hogy a fejlődés még a kőre is kihat. A kő is – az emberhez hasonlóan – ráncosodik, barázdálódik, öregszik, kvázi fejlődik. Talán még bölcsebb is lesz (bár ez az emberről nem feltétlenül mondható el). Viszonylagossá válik viszont ennek révén mindaz, ami a márványról, mint anyagról mindeddig a tudatunkban élt. Kemény, rideg, törekeny anyag, a megközelíthetetlen, hideg szépség örök jelképe. Egy kicsit talán az örökkévalóságé is, hisz a régmúlt szobrai közül a gyönyörűséges görög vagy a római márványszobrok jutnak először eszünkbe, melyek szinte csorbítatlan szépséggel dacolnak az évezredekkel. Most pedig azt látjuk, hogy ez a csodás matéria is képes az organikus szervezetek életfolyamatait visz-

Székely János Jenő szobrát készíti

szatükrözni. Ez az információ ugyan legkevésbé sem az anyagszerűségéből fakad, azonban a kettő között feszülő ellentétet Székely oly természetességgel oldja fel, hogy az teljesen meggyőzőnek hat. Magunk is szinte megingunk egy pillanatra: hátha tényleg...? S csak ezután tudatosodik bennünk, hogy a látvány – mint már annyiszor – most is megcsal, a szobor nem más, mint médium, éppen a bennünk zajló örök fejlődés tükré.

Matejka Bellč *Eltemetett álmok* című alkotása mehökkentően nyílt erotikus utalást hordoz. Nem más, mint egy mívés, profán oltár-lapra helyezett fallikus szimbólum. Hódolat a nemiség előtt. Nyílt állásfoglalás életünk többnyire elhallgatott, titkos területe mellett, melyet a szobrász egycsapásra reflektorfénybe helyez, utalva arra, hogy gondolataink és cselekedeteink jó részének kiindulópontja és mozgatórugója éppen erre vezethető vissza. Az oltár szélén kétoldalt indadíszes bordúr utal a középkori kódexek szegélydíszére. A profán és a szakrális ilyen nyílt ütköztetése – amit az alap durva megmintázásának, illetve a ráhelyezett motívum simára polírozott felületének ellentétével még tovább élezett – mindkét pólust relatívvá teszi, de nem képes a szakralitás mítoszának szétrombolására. E felfogásban azonban a szakralitás nem a transzcendens felé irányul, hanem magára az emberre. A szexualitás az emberi civilizáció fontos része, ami számos kultúrában vallásos tiszteletben részesült (a házasság szentsége tulajdonképpen ennek keresztény lecsapódása), és a művészi ábrázolások tárgya volt. A kereszténységre épülő nyugati kultúra e témát, mint bűnös eltévelyedést kezelte, s a hálószobába száműzte, habár kiszabadulása előtt újabb és újabb kiskapukat nyitott (ilyen irányultságú volt például a lovagkor művészetének nem egy alkotása, vagy a reneszánsz és a barokk mitológiai jelenetek jó része). Itt az alkotónó egészséges és pogány életörömmel telve töri szét a merev dogmát, s helyezi vissza ősi jogaiba a testiséget, kiemelve a puszta fantáziálás és lelkifurdalás világából. Mindamellelt – mint korunk számos hasonló megnyilvánulása – kérdések sokaságát veti fel, ami a megbotránkoztatás tudatosan vállalt gesztusa mögött a modern ember etikai-erkölcsi elbizonytalanodását fejezi ki. Azét az emberét, aki sikeresen lebontotta ugyan az előző két évezred morális korlátait, de

most megriadva döbben rá, hogy nincs mivel pótolja őket, és velük talán még mindig jobb volt, mint nélkűlük.

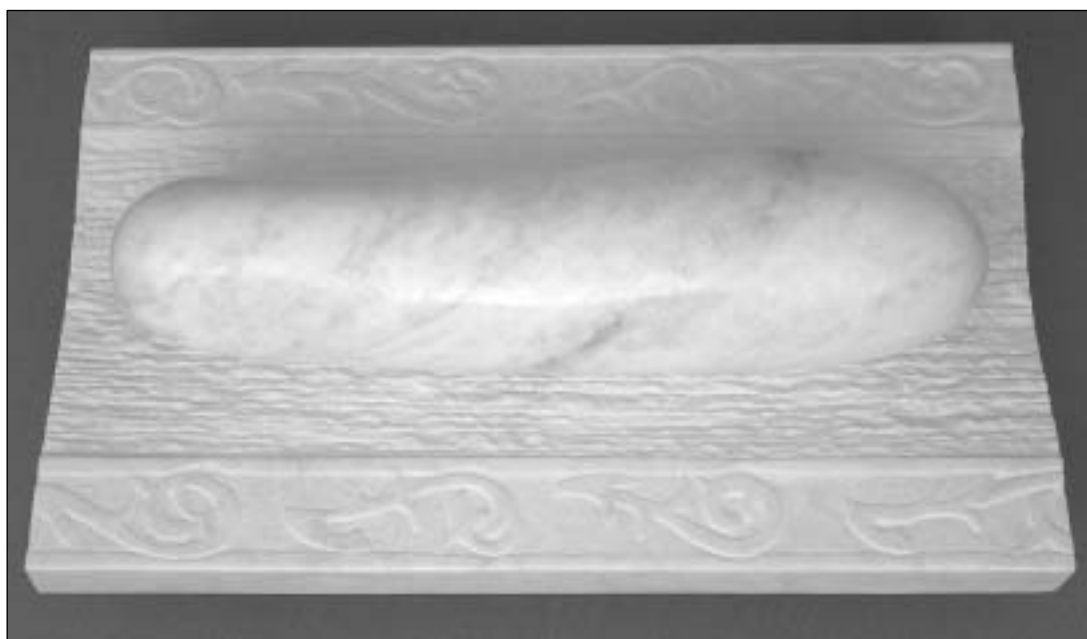
A török Tülay Içöz a hasonló mélységekbe vezető etikai problémák helyett első megközelítésre kizárólag formainak tűnő kérdést feszeget, nevezetesen azt, hogy meddig redukálható, illetve absztrahálható egy *Torzó* ahhoz, hogy még ne veszítse el nőies vonzerejét, illetve hogy ez ne billenjen át puszta a plasztika keltette izgalomba. Alkotásán egyszerre jelennek meg a férfiszemet mindig izgalommal eltöltő domborulatok és a puszta plasztikai okokból homorúba forduló forma-határoló síkok. A szobrász sikerrel egyensúlyoz a határon, bár ehhez művét körül kell járnunk, hisz teljes egészében csak így interpretálható. E kis fáradság mindenképpen megéri. Az őskori idolkok, a kitárt szárnyú szamothrakéi Niké vagy a milói Vénusz e mai utódja úgy állítja elénk – nem gesztusaiban, de formáiban, arányaiban – az örök nőt, hogy közben az egyik oldalon

Tülay Içöz munka közben

negatív határolású, a forma illúzióját éppen annak hiányával megteremtő, motívumainak redukciójával szinte a végsőig elmenő megfogalmazásával ízig-vérig korszerű alkotás marad. A mediterráneumból érkezett művész nő zsigereiben hozta magával – talán még a levegővel is ezt szívta magába – az antik szépség iránti fogékonyságát és elkötelezettségét, melyet sajátos módon fogalmazott újjá. A *Torzó* oldalán durván hagyott felületű, keskeny sávvá visszametszett függőleges él húzódik, amin megakad a lágyan ívelő formákon zavartalanul végigsikló tekintetünk. E plasztikai jel talán a titkot őrzi. Eddig, és ne tovább a nőiséget vizslató tekintetnek. Eddig engedek meg mindent feltárni és megérteni, ennél tovább azonban egy lépést sem. Itt kezdődik a saját belső világom, amelynek miértjeire már önmagamban rejlenek az okok, s amelyhez a külső szemlélő már csak intuíciói révén közelíthet. S talán titokzatos módon itt rejtőzik a klasszikus és a korszerű egyébként láthatatlanul összemossott határa is, melyre Tülay Içöz alkotását felépítette.

A 31. Lendvai Nemzetközi Művésztelepnek tehát valamennyi alkotása valamilyen szinten a születés, növekedés, fejlődés, nemiség kérdéskörét járja körül. Ennek burkoltabb vagy nyíltabb megfogalmazásai nyilván az egyes alkotók mentalitásának voltak függvényei, azonban mindannyian egyéni, karakteres és járható utat kínálnak a tárlat-látogatóknak a kérdés megközelítéséhez, s ez a kiállítás talán legfőbb értékét adja.

Matejka Bellč: Eltemetett álmok

Képjegyzék:

104. oldal: Rómer Flóris korabeli rajza a zalacsébi fatemplomról; 105. oldal: A templom alapozása a zalaegerszegi Göcseji Falumúzeumban; 106. oldal: Avatás előtti pillanatok; 107. oldal: Az 1392-ben épült mártionhelyi templom Martijanci - Szlovénia; 108. oldal: Aquila János: Szent Kristóf freskója a templom külső falán; 110. oldal: Részlet a freskóból; 112. oldal: László Gyula rajza honfoglaló őseinkről viseletük emlékeztet Szent Kristóf ruházatára; 113. oldal: Szemes övveretmotívumok a Kárpát-medencéből (Huszka József A magyar turáni ornamentika című könyvéből); 119. oldal: Németh János: Nővény című plasztikáját formázza; 120. oldal: Székely János Jenő szobrát készíti; 121. oldal: Tülay Içöz munka közben; 122. oldal: Matejka Bellč: Eltemetett álmok.